

helsinška povelja

PIŠE: SONJA BISERKO

(Ne)odustajanje Srbije

Srpski nacionalizam se neprekidno obnavlja i održava na istim premisama, što se uverljivo pokazuje u odnosu prema Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, Kosovu i Makedoniji. Događaji u poslednjih nekoliko meseci, kao i retorika srpske političke elite o svim ključnim pitanjima, pokazuje da se od nacionalnih ciljeva, kako su ih svojevremeno zacrtali Dobrica Ćosić i Milorad Ekmečić, nije odustalo, bez obzira na činjenicu da se glavnim izvođačima projekta, Slobodanu Miloševiću i Vojislavu Šešelju, u Haškom tribunalu sudi za "zajednički zločinački poduhvat". Međutim, politika Beograda je sada mnogo transparentnija i susedima, posebno Makedoniji i Crnoj Gori, ali i svetu. Čini se da se neumoljiva logika srpskog nacionalizma i fatalna opredeljenost za stvaranje srpske etničke države najzad na nedavne i aktuelne događaje u regionu pokazala u sasvim drugom ključu. I međunarodna zajednica, pre svega EU, mora da uzme u obzir i prihvati realnost, odnosno, ključnu ulogu Beograda u razbijanju Jugoslavije i u zbivanjima od 1990. do 2005. godine.

Obeležavanje 10. godišnjice masakra u Srebrenici bilo je povod za ponovno određivanje sveta prema tom gnusnom zločinu, ali i prema celokupnoj srpskoj genocidnoj politici u Bosni i Hercegovini. Beograd je pokušao da "reformiše taj zločin", negiranjem ili pak nastojanjem da ga "balansira" sa srpskim žrtvama. U toj nameri je falsifikovan datum bratunačkog pokolja Srba iz 1993, koji se desio na Božić kao odmazda za prethodni zločin Srba nad Muslimanima. Tako je srpska strana 12. jula komemorirala 3000 hiljade ubijenih i nestalih Srba tokom rata u BiH. Očigledna je težnja da se ta brojka izjednači sa onom u Srebrenici. Ta manipulacija i moralna neosetljivost dodatno je ukazala na bezdušnost srpske elite u celini. Teško je zamisliti da se posle Aušvica, ide u Drezden, bez obzira što su u Drezdenu takođe ubijeni civili.

Brojni incidenti u Srbiji, poput onog na Pravnom fakultetu u Beogradu (tribina pod nazivom "Oslobađanje Srebrenice"), snimak ubijanja šestorice mladića iz Srebrenice (prikazan u Haškom tribunalu, a onda i na srbijanskim televizijama), te brojne manifestacije u organizaciji osam nevladinih organizacija i mnogih drugih, uzburkali su duhove na političkoj sceni Srbije. Naime, nije se očekivalo da će desetogodišnjica masakra u Srebrenici izazvati takvu pozornost u svetu, sa posebnim naglaskom na moralni aspekt tog zločina. Srpski nacionalisti su

prevideli činjenicu da Evropa u Srebrenici brani svoje vrednosti i da ju je vreme nateralo da prizna svoje greške i propuste kada je BiH u pitanju. Srebrenica je, naime, dovela u pitanje njen moralni, politički i vojni kredibilitet, što, čini se, u Srbiji nikako nije shvaćeno, te se odijum za ogoljavanje srbijanske nespremnosti da se odredi prema Srebrenici, uglavnom kanalisao na osam nevladinih organizacija, odnosno, pre svega, na nekoliko žena koje se nalaze na čelu tih organizacija.

Nemoćna i nespremna da se bavi suštinskim pitanjima koja je muče, Srbija je ovog leta otvorila sva nerešena državna pitanja i pokazala da je njena relevantnost u regionu upravo u tome što drži ključ za rešavanje: Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Kosova, pa i Makedonije. Srpski nacionalizam kroz savezništvo vlasti i SPC je ponovo na delu, pre svega na političkom planu. Srpska strana već duže vreme zaoštava odnose sa susedima, izazivajući incidente u Makedoniji i Crnoj Gori.

U Makedoniji SPC je pokušala osnovati vlastitu crkvenu organizaciju bez obzira na postojanje samostalne Makedonske pravoslavne crkve. Instaliranjem egzarha Jovana kao autonomnog predstavnika SPC u Makedoniji, po prvi put se i sami Makedonci suočavaju sa činjenicom da je Srbija okrenuta protiv njene suverenosti. Dugogodišnja neformalna koalicija Srbije u Makedonije na albanaskom pitanju zamaglila je suštinu srpske politike u Makedoniji, koja se drži one da "Balkanom vlada onaj ko kontroliše Vardarsku dolinu". Ovo je poznata teza Milorada Ekmečića i ona objašnjava ponašanje Srbije, kako u Makedoniji, tako i u Preševskoj dolini. Kako opcija podele Kosova ne dolazi u obzir (saopštenje Kontakt-grupe iz aprila ove godine), južna Srbija (Preševo i Bujanovac) ponovo su postali interesantni za NATO i SAD. Makedonci su sve bliže istini da samo kroz sporazum sa Albancima mogu očuvati svoj identitet i državni suverenitet od agresivnih suseda. Ovaj proces samospoznaje u Makedoniji doveo je i do nove evaluacije druge Jugoslavije i njenog značaja za stvaranje makedonske države (koja je stvorena 1945. godine).

Srpski nacionalisti u Crnoj Gori izazivaju i podstiču konflikt zbog najavljenog referenduma za osamostaljivanje Crne Gore, uz veliku podršku zvaničnog Beograda, pre svega, premijera Vojislava Koštunice. Njihova strategija jeste da ubede međunarodnu zajednicu da je odlaganje referenduma jedini način da se spreči dalja eskalacija napetosti.

Mitropolit Amfilohije, predvodnik najradikalnijeg krila u SPC, ali i najuticajnija politička ličnost u Crnoj Gori, poslednjih meseci je veoma agresivno osporavao taj projekat. U saradnji sa vojskom organizovao je "vazdušni desant" na Rumiju, gde je helikopterom na vrh doneta limena crkva koja treba da simbolizuje nadmoć Srpske pravoslavne crkve. Na brojne negativne reakcije, posebno one koje su se odnosile na materijal od koga je crkva napravljena, on je izjavio da je "sve na Zemlji Božja tvorevina pa i metal, koji može biti iskorišten za gradnju crkava, kao što je to SPC uradila nedavno na vrhu Rumije". Ovaj incident se pretvorio u ključno državno pitanje,

pogotovu zbog učešća i vojske SCG, koja je navodno pružala SPC samo tehničku pomoć. Ovaj zajednički poduhvat do kraja je ogolio spregu ove dve nacionalne institucije koje još uvek sistematski rade na projektu Velike Srbije. Armija se formalno svela samo na logistiku isključivo zbog prisustva NATO u regionu.

Vladika Amfilohije je u tom kontekstu pokrenuo i pitanje vraćanja "otete crkvene zemlje" koja, po njegovim rečima, iznosi trećinu teritorije Crne Gore. On preti da će se u Crnoj Gori sve deliti ukoliko se ona opredeli za nezavisnost: škole, budžet i, naravno, teritorija. Nedavno je u Kamničkoj Bistrici u Sloveniji predvodio crkvenu svečanost posvećenu četnicima koji su tamo ubijeni nakon Drugog svetskog rata. A, na nedavnoj sahrani majke Radovana Karadžića, koga u svakoj prilici veliča kao srpskog heroja, rekao je da "se majka Jovanka danas upisuje među majke besmrtnike... Ona je svoj porod naučila da nema ničeg svetijeg od vere i služenja čistog obraza Bogu i svom narodu".

Crna Gora je oduvek bila u središtu srpskog nacionalizma, te je rešavanje statusa Crne Gore od strateškog značaja za ceo region. Tek samostalnost Crne Gore ukida iluziju srpskih nacionalista o Velikoj Srbiji. Da je ta ideja još uvek živa, najbolje svedoči činjenica da je Vojislav Šešelj u svom prvom pojavljivanju u ulozi svedoka odbrane Slobodana Miloševića u Hagu, insistirao na konceptu Velike Srbije. Šešelj, kao predsednik Srpske radikalne stranke, time želi preuzeti biračko telo SPS koja je u raspadanju. On insistira na tome da je Srpska radikalna stranka nosilac tog koncepta koji "podrazumeva jedinstvenu srpsku državu u koju će biti uključene sve srpske zemlje i većina srpskog naroda" ta država bi gajila "bratstvo i jedinstvo Srba-pravoslavaca, Srba-katolika, Srba-muslimana, Srba-protestanata i Srba-ateista".

Kada je reč o Kosovu, umesto dijaloga, Srbija održava tenzije zbog evaluacije stanadrada i najavljenih pregovora oko statusa Kosova. Medijska propaganda protiv Albanaca ne jenja, jer se time želi održati slika o Albancima kao teroristima (s obzirom da je borba protiv terorizma prioritet Zapada). Međutim, uprkos mnogim problemima, Kosovo brže napreduje u odnosu na Srbiju. Njihove državne institucije gradi i nadgleda međunarodna zajednica i za desetak godina Albanci će imati pravni sistem koji će korespondirati sa evropskim normama, dok Srbija još uvek ide u obrnutom pravcu. Bez obzira na objektivne prednosti i stalno insistiranje Zapada da Srbija ima najveći potencijal u regionu, sve je jasnije da je i to samo još jedna zabluda koja nema realno utemeljenje.

Bosanska tužba protiv SCG za genocid i agresiju takođe je postala prvorazredno državno pitanje Srbije, na kojem su angažovane skoro sve društvene strukture, uključujući i neke NVO. I neke zapadne zemlje pokušavaju da ceo problem reše kroz arbitražu van suda. Međutim, od imperativnog je značaja za Srbiju i region da ova tužba dobije verifikaciju u Sudu, odnosno da se pravno dokaže agresija Srbije i njena genocidna politika prema Muslimanima. Jedino dekonstrukcija i demistifikacija

srpskog projekta u BiH može istinski da pacifikuje region.

Obeležavanje desetogodišnjice "Oluje", ponovo je izazvalo polemike oko interpretacije ovog događaja. Insistiranje srpskih vlasti da se radi o najvećem etničkom čišćenju u funkciji je negiranja legitimnosti vojne operacije "Oluja" i, shodno tome, izjednačavanja odgovornosti za rat. Bez obzira što je dobro poznata činjenica o dogovoru Tuđman-Ćosić iz 1992. godine u Ženevi o "humanom preseljenju stanovništva", sadašnja vlast u Beogradu koristi priliku da se uspori približavanje Hrvatske EU. Ponovo je u prvi plan došao ključni značaj srpsko-hrvatskih odnosa, ali isto tako i njihova fragilnost. Srbija očigledno nastoji da očuva privilegiju diktiranja tempa u regionu tako što bi, u suštini, ona kontrolisala normalizaciju situacije u regionu.

Srbija se sve više pokazuje onakvom kakvom svet nikada nije želeo da je vidi. Suprotno očekivanjima međunarodne zajednice, srpski nacionalizam još uvek je žilav, a imperijalni refleksi srbijanskih političara trajno ugrožavaju mir na Balkanu. Indikativan je svakako i nedavni tekst bivšeg američkog ambasadora Viljema Montgomerija u dnevniku "Danas", koji kaže da je "raspad Jugoslavije 1991. bio realnost i da najbolji put za akciju nije bio u besplodnim pokušajima da se spreči neizbežno, već u koncentrisanju sve raspoložive energije da raspad, kada se dogodi, bude miroljubiv". Ova konstatacija je ohrabrujuća, jer ukazuje da se i u međunarodnoj zajednici (Evropljani, međunarodne organizacije i SAD) menja percepcija o jugoslovenskoj krizi, te da će to možda dovesti do njenog adekvatnog posredovanja u odnosu na budućnost SCG i rešavanju statusa Kosova.

Sve je jasnije, nakon distance od 15 godina, da je jugoslovenska federacija bila optimalni *modus vivendi* kada je reč o granicama republika i pokrajina i svim etničkim zajednicama koje su živеле unutar njih. Ukoliko i sama Srbija ne shvati tu činjenicu, preti joj unutrašnje rastakanje. Nesporna je činjenica da je srpsko pitanje još uvek u centru balkanske krize. No, svet bi ipak morao da shvati da njegovo rešavanje ne sme biti na štetu drugih, kroz razne kompenzacije koje bi navodno, umirile Srbiju. Zato je ideja o stvaranju unije Srbije, Kosova i Crne Gore, kao jedna od onih koje cirkulišu, takođe nerealna. Balkanska kriza se može rešiti tek nakon što se reše napetosti unutar same Srbije i ona svede na svoju meru. A to znači da međunarodna zajednica mora da uvaži i kompleksnost same Srbije i u tom smislu pomogne rešavanje statusa Vojvodine, Sandžaka, pa i samog Beograda. Takav pristup bi zaustavio agoniju srpske elite i stavio tačku na stalno generisanje srpskog nacionalizma.

Mantija i mafija

PIŠE: BOJAN AL PINTO-BRKIĆ

Da je Srbija neka ozbiljna država, sa ozbiljnom političkom scenom, koja, da kažemo, prednjači u procesu definisanja evropskog identiteta, bilo bi lako razumeti zašto crkva ima pretenzije da utiče na tokove. Logično je da ne mogu baš svi težiti nebeskom i da se, kad su već tu, trude ostaviti neki trag iza sebe na ovom svetu, pored toga što verno služe Bogu. Istorija beleži brojne primere delovanja crkve i ljudi iz crkve koji su doprineli razvoju civilizacije. Kroz vekove, crkva je čuvala nauku i umetnost, a u slučaju Srbije, ona je predstavljala jedini rezervat pismenosti i obrazovanja.

Proslavljajući 200 godina vlade, nedovoljno se ističe činjenica da je prota Mateja Nenadović, prvi premijer, zapostavio svoje svešteničke dužnosti kako bi doprineo utemeljenju države. Upravo je zato toliko iznenađujuće da crkva – ta ista, a ne neka druga – polovinom 2005, za mandata Vojislava Koštunice, aktivno zagovara pogoršanje odnosa među bivšim članicama jugoslovenske federacije, pri čemu niko ne spori ljudima iz crkve pravo da imaju privatno mišljenje o političkim procesima, samo se očekuje da, kada to mišljenje iznose *ex cathedrae*, koristeći se instrumentima i autoritetom institucije sa takvom tradicijom, kojoj se milioni obraćaju za duhovno vođstvo, pomoć i utehu, budu izuzetno obazrivi i deluju u skladu sa jasnim planom.

Njihov manir i plan bi mogli biti deo problema. Jer, Srpska pravoslavna crkva ne agituje protiv Bruneja, Indonezije i Istočnog Timora, već protiv Makedonije, Crne Gore i Hrvatske, zemalja u kojima ima ili pretenduje da ima brojne vernike, u kojima je najvažnija ili među najvažnijim crkvama.

Postoje bar dva nivoa gledanja na to. Jedan je nivo kanonskog prava i star je više od hiljadu godina: crkva ne sme da se meša u zakonske, sudske i političke odluke država, ako one ne zadiru u religijska i ona prava koja prethode religijskim pravima ljudi (na rođenje, na život...), ili ako nije pozvana od strane nadležne laičke vlasti. Jednostavnijim jezikom, crkva je po svojim zakonima vlastna da zahteva zabranu abortusa i održavanje religijske nastave, ali ne može da zida bez dozvole, zaustavlja izvršenje kazni zatvora prestupnicima i odlučuje o teritorijalnom integritetu država, pošto nema nikakav legitimitet za to, niti je osnovana zbog toga.

Drugi nivo je teološki i tiče se pastirske funkcije crkve. Naime, Bogu su jednako draga sva njegova deca. Od dece se očekuje da verno služe, a od crkve se očekuje da ne pravi razliku među pastvom koja se nije ogrešila o Božje zapovesti. Politička ubeđenja ili okolnost da neko

vrši javnu funkciju nemaju nikakvog uticaja na crkvu. Crkva ne krštava decu komunista, odbija dati pričest izabranim licima... to bi bila vest.

Ova pravila postoje zahvaljujući mudrosti koja nadilazi vekove. Crkveni oci su tražili i nastavljaju da traže način kako da crkvu odvoje od ljudskih slabosti, u kojima se može izgubiti njena osnovna uloga u zajednici. Ako možete da shvatite zašto crkva nema interes da se upliće u baštenske sporove dvojice komšija, od kojih jedan možda peče veće prase za crkveni vašar, na pragu ste da shvatite koliko je besmislen i za nju štetan pokušaj da dovodi u pitanje ingerencije Makedonije, Crne Gore i Hrvatske. Sa stanovišta osam vekova postojanja Srpske pravoslavne crkve i dva milenijuma hrišćanstva na koje se ta tradicija nastavlja, spomenuta ograda i prase su samo malo neinteresantniji od pitanja koja je krajem jula i početkom avgusta pokretala SPC. Podizanje crkve na Rumiji je verovatno najevidentniji primer koliko ljudi, pa i ljudi u crkvi, mogu biti kratkovidni.

Elem, svi znaju priču: mitropolit Amfilohije Radović osmislio, majstori skleпали, zamolili vojsku, vojska pomogla da se to helikopterom ponese do vrha planine, ljudi se popeli i osveštali crkvu. Dozvole od države niko nije tražio "jer je tamo pre pet vekova stajala crkva". U mitropoliji možda nisu primetili da su se stvari unekoliko promenile za tih 500 godina i da sada i kad renovirate stan, pa rušite neki zid, morate da tražite dozvolu opštine, ali neka pravila ostala su ista, na primer, pravilo o vlasništvu nad zemljom na kojoj se zida crkva. I u ona vremena, vlasnik zemlje na kojoj se zida crkva morala je biti crkva. Prethodno bi vladar, vlastelin, slobodni grad ili ko god je bio vlasnik zemljišta, izvršio prenos vlasništva na crkvu, jer je crkva, pored božanskih, morala da ima i ovozemaljska prava da pruža azil onima koji ga zatraže (bilo, pa prošlo) i organizuje život i službu po svojim kanonima. Civilizacija je značajno napredovala, ali su u Crnoj Gori zemljišne knjige i dalje osnov za dokazivanje vlasništva nad zemljom, a u opštini, eto, nisu upisali SPC kao vlasnika planine Rumije, niti su planom predvideli – znak civilizacijskog pomaka - da SPC na stenoviti vrh postavi limenu konstrukciju.

Mitropolit Amfilohije je svesno pokušao da dovede u pitanje ingerencije državnih organa Crne Gore pred najavljeni referendum o nezavisnosti. Crnogorske vlasti zamerile su se mitropolitu, jer zagovaraju kraj zajednice sa Srbijom, za razliku od omiljene mu opozicije koja krupnim očima gleda u Beograd očekujući intervenciju. Podizanje crkve na Rumiji bio je njegov način da im stavi do znanja da za njega i njegove sledbenike pravila države Crne Gore ne znače ništa. Mitropolit kao da je prevideo da se od njega očekuje da predvodi crkvu i naredne godine, bez obzira na eventualne promene državnog statusa. Ovu epizodu valja odeliti od stava SPC prema Crnogorskoj pravoslavnoj crkvi i uopšte pitanju crkvene organizacije u Crnoj Gori.

Slična je stvar i sa Makedonijom. SPC decenijama vodi dijalog sa Makedonskom pravoslavnom crkvom

koji će jednog dana dovesti, svi se nadaju, do sporazuma o međusobnim odnosima i crkvenoj organizaciji na teritoriji Makedonije. U jednom trenutku, Sabor SPC procenio je da rešenje nije nadomak ruke i doneo odluku da postavi svog egzarha, uprkos postojanju struktura koje služe po istim kanonima. Za tu svrhu, oživljena je Ohridska arhiepiskopija, koja istorijski pripada Grčkoj pravoslavnoj crkvi, odnosno Vaseljenskoj patrijaršiji, ali to nije bitno. Bitno je da je Sabor postavio Zorana Vraniškovskog, arhiepiskopa Jovana, ličnost koja je u sukobu sa makedonskim crkvenim velikodostojnicima i koja je podložna neprijatnim aferama. Dve su mu do sada donele kaznu zatvora, a treća optužba, u vezi sa navodnim finansijskim malverzacijama se upravo ispituje. Takva ličnost, sve i da je nevinna, ne može iz zatvora da vodi organizaciju, pošto crkva nije mafija, i bilo bi logično da Sinod SPC konstatuje tu činjenicu i do zasedanja Sabora poveri obavljanje svakodnevnih dužnosti nekom drugom arhiepiskopu, kao što to inače radi kad je u nekoj eparhiji episkop sprečen da upravlja organizacijom, a arhiepiskopu Jovanu ponudi pomoć da dokaže nevinost pred makedonskim sudovima. Ne, SPC je insistirala na žestokoj reakciji zvaničnog Beograda, jer je arhiepiskop Jovan, navodno, osuđen zbog ispovedanja svoje vere. Kako Beograd može uticati na status arhiepiskopa Jovana, koji je makedonski državljanin, osuđen pred makedonskim sudom, zbog dela počinjenih na teritoriji Makedoniji, protiv makedonskih zakona, time se niko nije bavio, već je premijer Koštunica, u odsustvu predsednika Borisa Tadića, ostavio ministru za kapitalne investicije Velimiru Iliću da arbitrarno pokvari najbolje odnose Srbije sa Makedonijom.

Ništa bolje nije smišljeno ni u odnosu prema Hrvatskoj, koja je slavila desetu godišnjicu akcije "Oluja". Predsednik Tadić polemisa je sa hrvatskim predsednikom Stjepanom Mesićem oko karaktera "Oluje", sve držeći se teksta haške optužnice koja tek treba da se dokaže. Premijer Koštunica je upadljivo bio na odmoru, pa je predsednik Tadić morao da se upari sa radikalima, koji su, uz blagoslov SPC, obeležavali desetu godišnjicu Krajine u egzilu. Niko nije očekivao da će se neko od velikodostojnika SPC pojaviti pored predsednika Mesića na proslavi u Kninu, kao što je pri proglašenju Banovine Hrvatke, pored bana Josipa Jelačića, stajao karlovački mitropolit, ali se bar očekivalo da će prestati da podgrejavaju tu fantaziju o privremeno izgubljenim teritorijama. U Hrvatsku se već vratio određeni broj izbeglica. Prema planovima vlade premijera Ive Sanadera, do kraja 2006. godine, u Hrvatsku bi trebalo da se vrati najveći broj od 100.000 evidentiranih izbeglica. Kako će SPC organizovati službu za njih ili će nastaviti ostvarivanje plana "radimo danas, razmišljamo sutra"?

"Čudo" na Rumiji

PIŠE: IGOR PERIĆ

"Romanijo ostala bez grana ako izdaš brata Radovana", opleo je narodni guslar posljednjeg julskog dana na ceremoniji osveštanja metalne crkvice na Rumiji posvećene svetom Trojstvu. Dok je sa prsiju okupljenih pobornika Srpske pravoslavne crkve na njegove vješte ruke i deseteračku inventivnost gledao niko drugi do Radovan iz pjesme, u koncentričnim krugovima oko mitropolita Amfilohija zbijali su se bogobojažljivi poslanici, čelnici profederalistički orijentisane opozicije čineći kvorum za političku misiju čiji je cilj- sprečavanje, kako kažu, dezintegracije državne zjandnice.

Za razliku od nekih ranijih vremena kada su (o)pozicioni čelnici, obično tokom božićnih blagdana, stajali uz vladike da bi ubrali koji poen kod obične raje, sada su političari na Rumiji činili tek puki dekor. Stajali su strahujući jedni od drugih, pokušavajući da prozru ko je bliži vrhovnoj mantiji, ko je tu zbog fola, jednako svjesni da ih je sve skupa nadmašio, glavom i bradom, mitropolit Amfilohije.

Iako minulih 15 godina nijesu prošle bez otvorenog uplitanja klerikalnih krugova u sva važna politička pitanja zemlje koju od ukidanja teokratske vladavine dijeli samo vijek i po, čini se da je jerarhija s anatema prešla na djela. Stvari su kulminirale početkom ljeta, na Rumiji, kroz osvjedočeno, efikasno i mnogo puta dokazano sadejstvo vojnih i crkvenih krugova. Naravno, bez znanja, ili uz prećutnu saglasnost civilnih struktura. Upakovano u Amfilohijevu bajku o tome kako je došlo vrijeme da se obistini legenda o dolijetanju crkve na Rumiju, "čudo" se dogodilo – uz pomoć vojnog helikoptera limena crkva minijaturnih dimenzija posađena je na vrh planine.

Jednim udarcem načinjeno je nekoliko dalekosežnih posljedica: uništeno je arheološko nalazište, ilirski tumul star tri milenijuma; dovedena je u pitanje hiljadugodišnja tradicija i kult svetog Jovana Vladimira, zaštitnika Bara, u čiju slavu su pripadnici sve tri konfesije vjekovima iznosile zavjetni krst i kamenje na rumijski vrh. U isti mah, Mitropolija je zauzela strategijsku kotu u obračunu s državom, nemoćnom ili nevoljnom da na svojoj teritoriji primjenjuje zemaljske zakone. Kako je država oklijevala nastojeći da u ironičnoj žalbi Mitropolije na rješenje o uklanjanju crkve prepozna Amfilohijev povratak poštovanju pravne države, SPC je poslije mjesec i po testiranja odlučnosti nejakog rivala stavila tačku. Nakon što je vojska rekla odlučno ne zahtjevu ministra za uređenje prostora u vladi Crne Gore Bora Vučinića da istim helikopterom dislocira crkvu, objekat je osveštan. Potom je mitropolit

SOS upućen UNESCO

Do zaključenja ovog osvrta, Rumija je dočekala još putnika namjernika. Revoltirani ćutanjem države, nezavisni umjetnici, publicisti, novinari i planinari održali su krajem avgusta pokraj metalne crkve performans "Rumijska brojanica" praćen koncertom duhovne muzike i manifestom upućenim UNESCO sa zahtjevom da stane u odbranu ugroženih multikonfesionalnih i civilizacijskih tekovina Rumije i Crne Gore. Naglasili su da nije riječ o kontrapohodu već o originalnom načinu izražavanja građanskog negodovanja zbog skrnavljenja kulturnog, istorijskog i civilizacijskog naslijeđa Crne Gore.

Kamenje koje su na vrh iznijeli sa nekoliko istorijskih mjesta stare zetske države nijesu stavili na gomilu kraj crkve, već ga u znak protesta bacili niz planinu.

preko svog šefa kabineta poručio da ga sada obavezuju samo crkveni kanoni, nipošto građanski.

Bila je to uvertira za ofanzivu. Mitropolija, koja funkcioniše po principu eksteritorijalnosti, ubrzo objelodanjuje platformu za redifinisanje odnosa s državom, a temeljna polazišta dokumenta su uvođenje vjeronauke u škole i vraćanje nacionalizovane crkvene imovine, (gotovo trećine teritorije Crne Gore, kako su pojasnili pravni zastupnici Mitropolije) koje je crkva već procesuirala pred sudom u Strazburu. Priči se kraj ne nazire, mada je izvjesno da se, kako bi to u Crnoj Gori rekli, neće bez gusala završavati.

S obzirom na Amfilohijev osoben nerv za manevarisanje gudalom, dokazan na dubrovačko hercegovačkom ratištu, gdje je oko ognja sokolio dobrovoljce i "grijao duše pradjedovske", plaši ishod njegovog najnovijeg autorskog deseterca.

Ovoga puta osjetio je pravi trenutak i zbacio sve maske, ako ih je uopšte bilo. Vidio čovjek sa ovih učestalih planinskih uspona da opozicija s kojom dijeli iste poglede na zajednicu sa Srbijom, nema snage da parira indipedistima, što znači da i nije baš neki garant očuvanja SCG, a time ni jurisdikcije SPC koja, iz ugla crkve posmatrano, ne trpi nikakvu pomisao na nezavisnost Crne Gore.

Naravoučenije za mitropolita, ili kapi koje su prelele čašu bila su tri uzastopna poraza koje je opozicija pod geslom očuvanja državne zajednice nanizala na svim lokalnim izborima ove godine koja prethodi referendumskoj.

Takvi opozicionari, među kojima ima i onih koji smatraju da je Hag najveća srpska tamnica, ali i onih koji su nevoljno glasali za usvajanje zakona koji je omogućio saradnju s Hagom, izmiješani u prvim redovima s popovima i pobornicima lika i djela Karadžića i Mladića ostavili su na Rumiji utisak saučesnika (voljnih i nevoljnih) u činu koji je svjetlosnim godinama daleko od ljubavi Božje. Iako bi "ko na brdu ak' i malo stoji", po definiciji, više trebalo da vidi, no onaj pod brdom, opozicionare je, izgleda, pratila magla ili im je pogled ostao zamućen političkim vizijama s početka

devedesetih.

Otud nije zabilježeno da je iko iz tog političkog korpusa protestovao ili tražio da se Karadžićevi fanovi udalje s Rumije, a manifestacija "mira i ljubavi" relaksira guslarsko romanijske ikonografije. Taman kao što im nije smetalo, kao ni mitropolitu, što je nekoliko /vjernika/, umornih od planinarskog uspona na svetu planinu, zajahalo krov minijature crkvice odakle su nalakćeni na zvonik s pažnjom čekali da progovori njegovo preosveštenstvo.

A onda je navrla mudrost, tolerancija u neslućenim količinama. Mitropolit je gledajući oko sebe prvake i narodne poslanike, pohvalio crnogorski zakonodavni dom kao "najpobožniji u Evropi". Potom iskudio neopravdano odsutne državne čelnike i s nevjericom gledao upražnjena mjesta pripadnika drugih konfesija, jer je, pobogu, taj crkveno-vojni objekat, dar ljubavi i spona među narodima.

Na uzvratnu ljubav i toplinu ljudske riječi prvi je

Privid

Da ne ispadne da na političkoj sceni Crne Gore mimo crkvenih manevara nama opipljivijih znakova političkog života, zaslužan je crnogorski predsjednik Filip Vujanović koji je najavio da će opoziciji, prije nego ozvaniči inicijativu za raspisivanje referenduma, ponuditi dijalog na tu temu.

Razbio je popovsku monotoniju u novinskim stupcima, i prenuo opozicionare koji su u jedan glas saopštili da se Vujanović ne mora truditi, jer je ta priča, što se opozicije tiče, jednako neprihvatljiva kao i do sada. Uslijedilo je "ali", može se pričati samo u slučaju da Evropa pomisli drugačije. Onda, valjda, prvobitni argumenti ne važe, a principijelnost je samo privid namijenjen domaćoj upotrebi, bez roka trajanja.

naišao lider Demokratskog saveza Albanaca u Crnoj Gori Mehmed Bardhi koji se drznuo da kohezioni objekat na Rumiji nazove gvoždurijom i najvećom provokacijom prema Albancima iz tog kraja u prethodnih pola vijeka.

Odmah je optužen za govor mržnje, a njegov protest kao čovjeka čije je zavjetno kamenje sada pod temeljima metalne crkve, rezultirao je i prijetećim pismom u kojem se navodi da je "krv cijena za Rumiju".

Potpisnik redova, predsjednik nevladine organizacije "Srpski korpus" u Crnoj Gori Blagoje Tapušević, po nalogu Državnog tužioca završio je iza brave, što su prosrpske stranke okvalifikovale kao početak progona Srba u Crnoj Gori. U zaštitu progonjenom i napaćenom Tapuševiću, koji se na Bardhija i Ferhata Dinošu ispraznio, kako je pojasnio, zbog Demacijevih prijatnji Srbima na Kosovu, priskoćio je pravni zastupnik Mitropolije koji ga brani od države koja "kažnjava ljude za verbalni delikt".

U koju kategoriju, onda, na kraju ovog brdsko-planinskog teatra apsurdna, se mogu svrstati najnovije mitropolitove bravure izrečene u intervjuu jednoj bosansko-hercegovačkoj televiziji, s koje je širokogrudno apelovao na one Crnogorce koji preferiraju crnogorsku crkvu da se obrate njemu, punom razumijevanja, a ne tamo nekoj "CPC sektu".

Na primjedbu novinara da je on isti nazivao Crnogorce kopiladima i izrodima, Amfilohije je konstatovao da nije tako kazivao, već da je citirao Đilasa, a onda je poentirao – "sve i da sam to izgovorio, i vanbračnu djecu treba neko da ljulja".

Agonija se nastavlja. Pre kraja avgusta osveštana je još jedna crkva, ovoga puta na Bjelasici gdje je "dovršena replika porušene lovcenske Njegoševe kapele". Država nije ni probala da reaguje.

Za sada su Lovćen i Mauzolej još sigurni iako su neki opozicioni jurišnici najavili da je to sljedeći planinarski poduhvat.

Iako su im usta puna Njegoša, pa sve što čine pripisuju posvećenosti liku i djelu vladike i pjesnika, izgleda da je to žal zbog činjenice što je Petar II bio potonji vladar u mantiji. ■

PIŠE: TEOFIL PANČIĆ

Fast-soul-food

Društvo koje ima ovakvu Vladu kakva je Koštuničina, treba da se zabrine za svoju budućnost. Društvo koje ima ovakvu opoziciju kakva je naša, ima razloga da se sekira za svoju budućnost. Društvo koje ima ovakvu štampu i televiziju, valjalo bi dobro da se uplaši za svoju budućnost. Društvo koje ima ovakvo javno mnjenje, u kojem sve to – Vlada sa ministrima koji se, gotovo bez izuzetka, dele na nesposobne, bahate i one koji su i jedno i drugo, opoziciju koja je ili kilava i bez jasne alternativne ponude razvoja društva, ili još gora od vlasti (radikali etc.), i medije koji uglavnom slave i promovišu sve gore navedeno (i za to bivaju nagrađeni visokim tiražima i velikom gledanošću) ima sve razloge ovog sveta da se uhvati za glavu i da kuka. Osim gore navedenih sitnica, sve je inače u Srbiji u najboljem redu.

Nema potrebe da se na ovom mestu detaljno vraćamo na sve ono što se samo u poslednjih mesec ili nešto više dana desilo, a što je toliko depresivno podsetilo (sve one koji se još sećaju...) na smrdljive devedesete. Tek evidencije radi, prvo smo imali seriju nadrealnih "spoljnopolitičkih" ispada: postavljanje paracrkvne *fast-soul-food* konzerve na Rumiji u Crnoj Gori, a u režiji Vojske SCG i neumornog vladike Amfilohija; Ilićevo nekontrolisano mahnitanje i Koštuničino popovanje glede jednog u suštini unutarmakedonskog i svakako unutarcrkvenog spora, koji je rezultirao dubioznim hapšenjem vladike Jovana, makedonskog državljanina; Tadićevo upravo nesuvislo začikavanje hrvatskih vlasti da proglase "Oluju" vlastitom Srebrenicom etc. Onda se, po jednoj odavno utvrđenoj i gvozdenoj zakonomernosti, čije je rodno mesto takođe duboko u devedesetim godinama prošlog veka, bujica ležerno razbacanih pomija prenela na "unutrašnjepolitički" plan: krenulo je sa skandaloznim sudsko-političkim mutljavinama oko oslobađanja Marka Miloševića od optužbe za njegove testeraške aktivnosti, a usled naprasne – ministarski pripomognute – amnezije žrtve, da bi se iza toga zakotrljala lavina koja je donela nevidenu *degeneraciju javnog diskursa i ponašanja*, od siledžijskog i strndžovskog verbalnog divljanja visokih državnih činovnika Velimira Ilića, Petra Lazovića i Bore Đorđevića, preko šovinističkog nasilja nad hrvatskim muzičarom Darkom Rundekom usred Beograda (gde ovaj iskreni pacifista i kosmopolita bez mrlje na savesti odjednom postade "ustaša"), pa do javnog vređanja i pretnji upućenih "izdajnici" Biljani Kovačević Vučo. Spisak nije celovit, ali ovo su slučajevi koji su kako-tako probili svesno i promišljeno građani Zid Ravnodušnosti ovdašnje javnosti. Jesu li sve ovo bili poslednji trzaji "letnje šeme" na balkanski način, ili najpouzdaniji znak da letnje šeme nije ni bilo, jer nema odmora dok traje obnova? Hm, obnova čega? Pa devedesetih, naravno... Doduše, ne u onom njihovom najdrastičnijem, *oružanom vidu*, to jest, manje kao tragedija, a više kao farsa. Samo, i ta je farsa sasvim dovoljno tragična za ovako slaba i devastirana, nezalećena društva kakvo je srpsko.

O političkoj eliti već "sve znamo", i biće da tu niko razuman nema

naročitih iluzija. Ali, šta je sa “javnom”, društvenom elitom, sa intelektualcima, nadasve sa medijima? Da li oni (su)kreiraju ovakvo stanje, ili ga samo nemoćno (čak “neutralno”) konstatuju, ili nešto čine protiv njega? Nisam pristalica ponegde popularne a u najmanju ruku preterano uproščene teze da je “sve isto, ako ne i gore nego za vreme Miloševića”. Naprotiv, nivo medijskih sloboda i odatle proizilazećeg pluraliteta neuporedivo je viši, i to je svakako veoma dobro; uostalom, da za ovih pet godina “građenja demokratije” ni to nismo uspeli da izborimo, stvarno bismo trebali kao društvo da se zapitamo jesmo li uopšte sposobni za život odraslih i odgovornih ljudi... Pa, u čemu je onda problem? Jedna od bitnih nevolja, svakako ne jedina, ali po mnogo čemu veoma važna, vrsta je i karakter slobode javnog diskursa u današnjoj Srbiji: mogli bismo je priručno krstiti *varvarskom slobodom*. To će reći da je na delu svojevrсно *anarhoidno stanje*, pri čemu ova i ovakva anarhija ne označava nekakav kvalitetni “suvišak slobode” - koji, uostalom, i ne postoji: nje nikada nije dosta – nego neku vrstu prašumskog “prirodnog poretka stvari” u kojem se bolje čuje onaj ko više urla, a u sporovima nadvladava onaj ko ima jače pesnice. Ili barem produktivnije koristi pljuvačne žlezde. Rezultat: legitimizacija nasilničkog i etiketirajućeg jezika, iz kojeg sasvim prirodno sledi i ono nimalo simboličko, sasvim konkretno, fizičko i “trivijalno” ulično nasilje. Kao da su se političari iz gotovo svih vodećih stranaka – svi već u niskom startu za neke nove izbore – kao i intelektualci “srednjeg toka” (dakle, ne samo okoreli “nacoši”) i dobar deo onih medija koji pretenduju na masovnu prihvaćenost složili oko jedne stvari: nikako nije ni korisno ni zdravo “iritirati” *potrošače jezika devedesetih*, nikako ne treba prekidati eksploataciju pogubnih stereotipa, pa šta košta da košta. Drugim rečima, to što ovo društvo ne može ni milimetar napred uz ovako bedan nivo političke i javne kulture, opterećene sistematski raspirivanim ksenofobijom, autoritarnošću, predrasudama i “zaverologijom” najfantastičnijih oblika, nešto je o čemu ćemo – kao Skarlet O’Hara – “misliti sutra”; danas je važan samo glas više, odnosno gledalac i čitalac više. Tako, dakle, izgledaju posledice vaskolike *tabloidizacije javnog diskursa*: upro(p)ašćavajuća retorika tabloida, koja se svakoj niskosti raduje (i obrnuto), koja će svaku gadost i prostotu radosno voajersko-saućesnički eksploatisati i širiti je dalje kao nekakvo virusno oboljenje, postala je dominantni obrazac javnog opštenja. To je nešto što se više gotovo i ne dovodi u pitanje, zapravo, jedva da se i primećuje, do te mere je to postalo *normalno*.

Pišući nedavno povodom načina na koji je zagrebački tabloid “24 sata” eksploatisao skandal u istočno-slavonskom selu Dalj, u kojem je deo pastve “otkazao poslušnost” lokalnom katoličkom župniku, jer ovaj, zamislite, “živi sa Srpkinjom” (ergo, nije sporno što živi u “grešnoj zajednici” sa *ženom*, što mu celibat strogo zabranjuje, nego što je ona “pogrešne” nacionalnosti i veroispovesti), a eksploatiše je tako da predrasude i

netrpeljivost samo produbljuje čak i kada se formalno uzdržava od toga, Viktor Ivančić, utemeljitelj legendarnog splitskog “Ferala”, zapisaće i ovo: “Nacionalizam je, naime, tabloidan u svojoj biti, što će reći da se hrani prostaštvom jednostavnih poruka, pa ni tabloid ne može bez nadraživanja nacionalističkih emocija, jer je to njegova strukturalna zadanost: proizvodnja ‘otkrića’ koja će provocirati bijes i zgražavanje svetine. Tabloid može ići protiv vlasti i korumpiranih političkih struktura, ali ne i protiv većinskog duhovnog raspoloženja, jer bi time poništio ekonomsku logiku zbog koje opstoji. On je, kakvog god profila bio, oblikovan prema potrebama krda, ne samo zato da utaži žeđ kolektivnog voajerstva, već i da zadovolji strast za borbenom gotovošću i ponudi privid otpora nekima od dežurnih zala koja krdu prijete. Koliko god bio tehnički dotjeran, njegov koncept je nužno primitivan, jer samo takve mogu biti masovne žudnje i sentimentali”.

Razume se da briljantna Ivančićeva dijagnoza važi i sa ove strane srpsko-hrvatske granice. Uostalom, samo nekoliko dana nakon što je Darko Rundek – na barem površinski jednodušno zgražavanje javnosti – kao “ustaša” dobio batine u Beogradu, neizbežni “Kurir” već pompezno, na naslovnoj strani, pronalazi novog “ustašu” (doslovno!) u liku nekakvog anonimnog seljanina iz poplavljenog banatskog sela Jaša Tomić, koji se, eto, još početkom devedesetih odselio u Hrvatsku, a država mu ovde obnovila poplavljenju kuću, umesto da je to uradila nekom poštenom srpskom domaćinu... Drugim rečima, nema tog zla koje se dogodilo, koje se događa ili koje bi se moglo dogoditi, a koje će tabloidno podzemlje naterati da upristoji jezik. Kao što to, dakako, ni država neće učiniti, jer ovde je izgleda postalo konsenzualna Javna Stvar da nije društveno nepoželjan nasilnički diskurs – ne, nepoželjne su sve te naše Biljane Kovačević Vučo, kojhe nam *ne daju mira*. Uh, hvala Bogu da mi ipak imamo i “ozbiljne medije”, ne samo tabloide. Da, ali ne treba se tu brzopleto previše radovati: mediji “glavnog toka” - oni koji nisu “tabloidni”, ali su bogme još manje “izdajnički” - rado će, s karakterističnom malograđanskom potuljenošću, primenjivati one iste *tehnikе etnocentričnog nadgornjavanja*, ali na sofistifikovaniji i zaobilazniji način. Tako su i beogradski i zagrebački mediji ove vrste nametnuli takmičarsku paralelu “slučaja Rundek” i “slučaja Lasta” (u kojem su fašistoidni fudbalski navijači “Hajduka” maltretirali putnike dva beogradska autobusa kod Rijeke): i jedni i drugi će, oh, Duboko Osuditi Te Strašne Događaje, a onda će ipak diskretno poentirati kako smo Mi, časna reč, barem jako i jasno i glasno osudili ono što je neko Naš napravio, dok su Oni Preko onaj svoj greh nekako zabašurili, jedva procedili kroz zube... A mi bismo *još*, mi tražimo svoju malu opscenu zadovoljštinu, svoj trijumf Žrtve... A šta je to ako ne preslikani obrazac ponašanja nacionalnih političkih elita, koje se preko balkanskih plotova prepucavaju o tome čiji su zločini veći i nekako, da prostite, *kvalitetniji*?!

"Slaganje" sa vremenom

PIŠE: VELIMIR ČURGUS KAZIMIR

Često je mnogo zanimljivije otkriti ko o nečemu uopšte ne piše ili piše tako da to bude pomalo nevidljivo nego ko se o čemu "razmahao". Čitanje "između redova" podrazumeva pre svega čitanje onoga čega nema. Takav je, recimo, najsvježiji slučaj povlačenja optužnice protiv Marka Miloševića.

Čekanje šta će od neke teme biti spada u oprobano strategiju opreznog novinarstva koji se često, sasvim neopravdano, nazivao "ozbiljnim" novinarstvom. Najistaknutiji predstavnik takvog novinarstva svakako je "Politika". Ona već ima vrlo uhodanu praksu slaganja sa vremenom. Jedino "Politika", naime, nema na prvoj strani najavu informacije o povlačenju optužnice. Informacija, naravno, nije izostavljena – nalazi se na 11. strani. Šta je, međutim, odredilo da se ova informacija oceni kao nešto nebitno i nezanimljivo za čitaoce? Pošto je reč o beogradskom izdanju "Politike" bilo je, znači, vremena da se reaguje u skladu sa naslovnim stranama drugih dnevnih novina (provincijska se izdanja pojavljuju oko 22 časa uveče). Uobičajena je praksa da se naslovne strane beogradskog izdanja prilagođavaju udarnim temama koje se pojavljuju u provincijskim izdanjima.

Oprezne su i "Večernje novosti", u njima je informacija objavljena na 13. strani, samo: "Ukinuta optužnica" uz fotografiju ofarbanog Marka.

U suštini, reč je, i kod "Politike" i kod "Večernih novosti" o promišljenom, odloženom reagovanju. Već sledećih dana, kad se vidi da svi drugi mediji (štampani i elektronski) "jašu" na ovoj temi tome će se u punoj meri pridružiti i ova dva lista. Drugi mediji daju potrebni medijski (i politički) alibi da se o ovome piše na iscrpniji način. Na taj način se novine opravdavaju pred svojim političkim mentorima, jer: ako mi o tome ne pišemo, pisaće na svoj način svi drugi. Publicitet je, međutim, dobar alibi ne samo za urednike nego i za političare. I oni čekaju reakcije da bi se prilagodili novonastaloj situaciji. U tom pogledu bismo mogli biti zadovoljni uticajem i snagom medija pod uslovom, naravno, da taj uticaj nije proizvod podzemnih radnji na nivou političari – urednici.

Da li ste primetili da više nema onih klasičnih afera vezanih za naš politički i javni život? Da li je u pitanju letni zamor ili džentlmenki dogovor? Ako izuzmemo slučaj generalskih stanova u Cvečari sve ostalo je na nivou sitnih spletki. Crkva na Rumiji i slučaj episkopa Jovana nisu izum medija već posledica političkih odluka na sasvim drugom nivou. Mediji se samo uklapaju u ono što je već urađeno.

Ako bismo birali tekst meseca onda bi to, bez sumnje, bio tekst objavljen u "Večernjim novostima" 8. avgusta, pod naslovom "Evre daje i Soroš", sa potpisom D. Jović.

Ovaj autor se prethodno pojavljuje sa još tri teksta ("Viza preko vojne tajne", 7. jula, "Britanski islamisti u Bosni", 31. jula i "Tražimo istinu o sarajevskim Srbima", intervju sa Perom Bukejlovićem, 1. avgusta). Ranijih tekstova pod ovim autorskim potpisom nismo uspeli da pronademo.

Po čemu je zanimljiv članak objavljen na celoj drugoj strani "Novosti"? Pre svega, po tome što su retorika, kao i izneti podaci u tekstu, doživljavaju kao snažan *deja vu*. U tekstu se, naime, tvrdi da je Švajcarska u Srbiji i na Kosovu uspostavila snažnu obaveštajnu agenturu, kao i da je ono što radi švajcarska Agencija za razvoj i saradnju (SDC) samo fasada za špijunske i razbijačke politike. Nije nikakva tajna da je animozitet prema Švajcercima, i svim njihovom organizacijama, izazvala švajcarska ministarka inostranih poslova svojom podrškom nezavisnosti Kosova. Iako je taj stav u Srbiji doživeo jednodušne političke i državne kritike – i to na najvišem nivou, to očigledno nije bilo dovoljno. Morao se pronaći dublji švajcarski interes u ovoj stvari. Nije, dakle, bilo dovoljno što je švajcarska ministarka Mišlin Kalmi-Rej vrlo otvoreno rekla da je Švajcarska zainteresovana da se na Kosovo vrati oko 100.000 kosovskih Albanaca koji u njenoj zemlji, po raznim osnovama, godinama žive. Bilo je neophodno pronaći još nešto. A to je špijunaža i rad na destrukciji Srbije. Ispada, međutim, da je to vrhunski cilj sam po sebi a ne sama nezavisnost Kosova.

Da bi cela priča, za koju su podaci o strukturi organizacije i ljudima koji vode obaveštajni rad očigledno dobijeni iz poverljivih vojno obaveštajnih izvora bila jača, ubačena su imena ljudi i organizacija iz naše sredine. Tako je ponovo sklopljena već zaboravljena slika sveta: strani špijunski centri – nevladine organizacije – mediji. Ovakve vrste tekstova ranije su pisali pouzdani politički komentatori koji su mogli da komentarišu sve čega se sete, sada taj zadatak dobija novinar posebno obučen za teme vojno-obaveštajne delatnosti. U tom smislu specijalizacija čini svoje. Da bi se članak posebno ukrasio u antrfileima su izdvojene stvari koje odmah privlače pažnju. Pod uzbudljivim (poetskim) naslovom "Bilt i Liht" stoji sledeće: "U MEĐUNARODNOM bordu Ženevskog centra su, pored ostalih: Karl Bilt, Wolfgang Petrić, Soren Jesen-Petersen, Džordž Robertson i Piter Fejt, sede (nominalno u istom rangu) i domorodne veličine kao što su Sonja Liht, Miroslav Hadžić i Žarko Puhovski. DKOS organizuje seminare, vrši procene i delimično rukovodi uništavanjem nepodobnog naoružanja, shodno međunarodnim NATO standardima".

Izraz "domorodne veličine" odavno nismo čitali u novinama. To je ona vrsta sarkastične duhovitosti koju su

Teme ratnih zločina i dalje su u samom vrhu interesovanja. Gledajući jul lako se može uočiti da je u našoj štampi na prvom mestu bila tema Suočavanja sa prošlošću (971 tekst) zatim Kosovo (484) i Haški tribunal (472). Na rang listi ličnost kao tema, vodi Radovan Karadžić (274), zatim Ratko Mladić (266), Slobodan Milošević (169) i Boris Tadić (131). U informativnim televizijskim emisijama u jul je najveću minutažu dobila tema Ratni zločini (311 minuta), zatim Kosovo (259) i Balkan/Jugoistočna Evropa (245). A od ličnosti, najveću minutažu su dobili: Boris Tadić (304), Ratko Mladić (261) i Vojislav Koštunica (237).

svojevremeno negovale Milijana Baletić i Mila Štula. Da li ovaj tekst predstavlja samo uvod u nešto šire ili je samo jedan prijateljski gest prema nacionalistički orijentisanim političarima tek ćemo videti. Postoji, naime, ideja da bi se morao "uvesti red" u rad donatora, posebno kad je reč o donacijama za nevladine organizacije i medije. Red bi bio uveden tako što bi posebna državna komisija ne samo popisivala nego i odobravalala strane donacije. U ovoj fazi razvoja, teško je ipak zamisliti situaciju da se napravi takav dramatičan zaokret u odnosu na saradnju sa svetom. Najverovatnije je u ovom trenutku sasvim dovoljno biti agresivan preko izabranih medija. ■

PIŠE: BORA ĆOSIĆ

Ko je udavio ptiče

Svako od nas krije u sebi neku lošu uspomenu iz detinjstva, naročito su mali muškarci od osam ili devet godina spremni na različite opačine. Skoro da nema onoga među nama ko nije ugnjetavao slabije od sebe, bube u travi, gliste na stazi parka, ptiče. Pamtim tako jedan gnusan čin, egzekuciju vrapca sa slomljenim krilom. Jer se surova detinija duša povremeno obrušava upravo na prikraćene, beže ti mali vitezovi zla od orlova i jastrebova, ali se ustremljuju na nedužno ptiče koje nije u stanju da poleti. U golemom dvorištu dedinog imanja u Slavoniji, negde uoči Drugog svetskog rata, ja i moji stariji drugovi uhvatili smo to nedužno vrapče, najrabijatniji među nama donosi presudu: vrapca treba udaviti u velikoj kaci punoj vode. Taj instrument iz dedine vinarije, u kome sakupila se kišnica, postaje odjedanput vrapčiji pakao, neki od nas uživaju u tom činu, ostali su saglasni, ćutke.

Katkad mi se u snovima vrati ovaj događaj, moj dečji prestup donosi mi makbetske košmare. Da li treba da ga priznam nekoj višoj instanci, da sam zatražim kaznu za počinjeno?

Priznanje takođe spada u domen psihopatologiji, posebno kada treba reći da si učinio ono što nisi. Ali ja, u pripovesti o ptičetu nisam Artur London kome staljinistički sud sudi u Pragu godine 1948. London, fini gospodin, diplomat, potpuno čist pred svakom optužbom. U ptičjoj epizodi ja sam, kao i oni stariji iz moje bande, Arkan, Gotovina, Mladić. Pa, ako nisam pipnuo ni perceta tog udavljenog stvora, bio sam prisutan onde, kao što čitava moja zemlja, posredstvom filmske tehnike bila je i nadalje jeste nazočna globalnom zločinu srpske armade nad ljudima druge nacije i verispovesti.

A ipak, većina tog desetmilionskog publikuma čini se da tamo nije bila: *kak v nji čom nje bivalo*, kako bi rekli Rusi.

Ništa se onde, u Srebrenici, u Zvorniku i u Vukovaru nije dogodilo, nemamo mi pojma! Kakvo ptiče, kakva kaca s vodom, kakvo davljenje! Iako smaknuće onih dvestotinak ranjenika iza zida vukovarske bolnice upravo na to liči: na davljenje ptičeta slomljenog krila u mutnoj kišnici povijesti. Koji do svoga groba nisu došli hodom martira, no su onamo doneseni na nosilima, u povezima i zavojima.

Najnoviji film o ubijanju nekolicine srebreničkih mladića, skoro dece, takođe ima nešto od davljenja moga slavonskog vrapca, neko od njih zaziva mater, neko samo jekne, to je pijuk, nemoćan, sasvim ptičji. Šta treba učiniti s milionskom masom odraslih, zrelih i trezvenih ljudi, lišenih, međutim, te trezvenosti i zrelosti onda kada tvrde: nemoguće je da naš nacion, poznat u svetu po hrabrosti, po promućurnosti, po bistrini, nemoguće je da baš taj narod počinio je one zločine! Isto tako, jedva se može zamisliti da nekolicina dobro vaspitane, lepo odevene gospodske dece, sakupljene u okolju letovališnom, punom ruža, uhiti i baci u prljavu vodu jedno vrapče. Jer, to beše u predelu gde cveta prekrasno raznoliko rastinje, naš zločin dogodio se pored jednog od najlepših vrtova slavonskih, ponosa moga dede.

Primitio sam da se i druge ružne stvari dešavaju po lepim krajevima, nedavno sam posmatrao tragove rata po Bosni, zgarišta i ruševine najčešće su usred rajskih predela. Naš je rod, ljudski, bio određen da u raju živi, a znamo kako se to završilo. Nego, da li je baš zmija bila taj vesnik nakaradnih ideja, ili je u dušama ono dvoje ljudi bilo već nekakve podloge za zlo: ni Adam, ni Eva ne behu bez tih negativnih enzima u sebi: teško da ima Adama i te Eve, nesposobnih na manje ili veće zlodejstvo. Samo im treba prilike. Jedna prijateljica, nekadašnja logorašica iz Aušvica veli mi: ne treba ljude dovoditi u neljudske okolnosti. Pa onda i vrlj muškarac Adam postaje kapo u svojoj baraci, a čarobna žena Eva u stanju je da prihvati korbač mučitelja, samo da bi preživela. Možda je i moj rod, opčinjen zmijskim govorom svojih vođa, pomislio da treba na sve pristati ne bi li preživeo. Iako, sada je sve završeno, nema neke neposredne opasnosti da nas ko ubije, osim ako učestvujemo u mutnim poslovima, pa nam je iza vrata protivnička banda.

U mojoj zemlji živi se loše, beznadno, ali nema onog opipljivog terora, osim ugnjetavanja koje vršimo sami nad sobom. Da ovaj samoteror uklonimo, možda samo treba priznati tu ružnu epizodu iz detinjstva: jeste, svako od nas udavio je svoje vrapče, svako od nas ubio je svoga suseda Albanca ili Muslimana, a potom natovario je na leđa njegov olupani hladnjak i ofucani televizor da bi ga prodao na prvoj pijaci. Čak i onaj koji te slike gledao je samo na svom kućnom ekranu. Od nas se ne traži bog-zna-šta, niko nas ne tera na međunarodni tribunal, nikome ne moramo plaćati reparacije, čak ni onaj televizor, tuđi, koji smo jeftino kupili od lopova, nismo dužni da vratimo. Ono što se od nas očekuje, jeste da u punoj zrelosti svoje dobi, svoje civilizovanosti, svoje pristojnosti, razumemo i shvatimo šta se dogodilo. To je zapravo tako malo, time nećemo vratiti ni jednu mrtvu glavu među žive, kao što moje ptiče nikada više neće poleteti, čak ni u pesmi. Ali ipak. Učinimo to. ■

Politika u vojničkim čizmama

PIŠE: STIPE SIKAVICA

Krajem jula, dr Žarko Puhovski, predsjednik Hrvatskog helsinškog odbora za ljudska prava uložio je poseban fizički i intelektualni napor e da bi, koliko god je bilo moguće, razvejavao misteriju kojom su obavijeni zločini počinjeni nad srpskim civilima u Osijeku i okolini ratne 1991; da bi dakle raspečatio tajnu koju je, izvesno svojim prstenom pečatnjakom overio "osiječki šerif" Branimir Glavaš, jedan od negdašnjih miljenika blaženopočivših predsjednika Franje Tuđmana i njegovog ministra odbrane Gojka Šuška, i nesporno jedan od najmoćnijih ljudi u Slavonsko-baranjskoj regiji za sve vreme hadezeovske vladavine u Hrvatskoj. Napore doktora Puhovskog pohvalio je i predsjednik Srbije Boris Tadić. Međutim, Tadićeva poruka valjda nije mogla ni da se emituje bez jednog velikog "ALI"!

Naime, Boris Tadić je iza toga "ALI" pozvao vrh vlasti u Zagrebu da na 10. godišnjicu poznate operacije "Oluja" (5. august) osudi "zločine nad Srbima" počinjene u "Oluji" (i u "Bljesku"), "isto onako" kao što je on, Boris Tadić, "osudio zločine u Srebrenici"! To "ALI" govori nam nekoliko stvari: prvo, izgledada da predsjedniku Srbije i nije bilo toliko stalo do truda profesora Puhovskog, koliko mu je to bio zgodan povod da poruči čelnicima pod Kaptolom ono što im je izdeklamovao; drugo, to

je još jedan u nizu indikatora koji pokazuju da je Tadić dosledan zagovornik tzv. simetrije zločina; treće, time je potkrepljena sumnja u Tadićevo iskreno pokajanje na komemoraciji povodom 10. godišnjice tragedije u Srebrenici, i pitanje je da li je njegov dolazak u Potočare i bio dostojan obeležavanja decenije te velike tragike!

Naravno, nije se ni očekivalo da aktuelni predsjednik Hrvatske Stipe Mesić drugačije komentariše Tadićevo "opomenu", upućenu pre svih na njegovu adresu, osim onako kako ju je i komentarisao, dakle diplomatski, odnosno da je "Tadićeva izjava data zbog stanja u Srbiji". Poricati zločine počinjene u "Bljesku" i "Oluji" (i ne samo u tim operacijama Hrvatske vojske, i naročito poricati zločine u "slavnom paramilitarnom vojevnu") bio bi čist idiotizam (to, osim ostalog), kao što su maloumne i tvrdnje nekih hrvatskih "domoljuba", kako u domovinskom ratu nije ni moglo biti ratnih zločina! Međutim, nije manje zaumno (o političkoj korektnosti da se i ne govori) stavljati u istu ravan Srebrenicu i "Oluju"! Što je takođe jedan među inim dokazima da je Boris Tadić jedva osrednja politička figura (mada mu ni moralna dimenzija biće da nije impresivna); da on igra po taktu muzike velikosrpske intelektualne elite. Doduše, veoma oprezno, jer podijum na političkoj pozornici prilično je klizav. No, činilo se da bi se na rečenu pojedinost vrlo zamornih i zamršenih srpsko-hrvatskih odnosa, bar za sada, ipak mogla staviti tačka.

Ispostaviće se, međutim, da je epizoda sa profesorom Puhovskim u glavnoj ulozi bila samo uvod u jednu opštu propagandnu ofanzivu "patriotske Srbije" i njenog političkog i intelektualnog establišmenta usmerenu ka Hrvatima uopšte, posebno prema oficijelnom Zagrebu, s dvojakim ciljem na taktičkoj ravni: najpre,

General Trifunović – haški optuženici

PIŠE: RADE VUKOSAV

Naša javnost, preko nekih medija, opravdano ponovo postavlja pitanje o ugrženosti i ponižavajućem statusu general-majora Vladimira Trifunovića, bivšeg komandanta 32. (Varaždinskog) korpusa, uspoređujući njegov status i status haških optuženika. Radi podsjećanja, na Trifunovićeva stradanja, kao nevinog i korektnog starješine bivše JNA, evo ponovljenog pisma dolje potpisanog, objavljenog u podgoričkom "Monitoru" od 20. I 1995. godine, doslovce:

Nadnaslov: "Zašto je osuđen general Trifunović – naslov: JOŠ JEDNA NAŠA NACIONALNA SRAMOTA.

Vojni sud u Beogradu je 26. XII 1994, osudio bivšeg komandanta Varaždinskog korpusa general-majora

Vladimira Trifunovića na 11 godina zatvora, a četiri njegova oficira na vremenske kazne od 1 do 7 godina zatvora. Osuđeni su samo zato što su na najoptimalniji način izašli iz teške situacije, sačuvavši živote svojih vojnika, vojnika za koje ovaj rat nije bio njihov, poštedivši i građane grada od stradanja.

Nasuprot tome, do sada, dok se pišu ovi redovi, (januar, 1995. – naknadno dodao R. V., autor ovog pisma) u nas niko nije ni optužen ni osuđen za ubijanje Vukovara, Sarajeva i na desetine drugih gradova i stotine uništenih sela, ubijanja i raseljavanja na stotine hiljada ljudi žena i djece; za logore, pljačke i progone. Zar nam je malo ubijanja?

Gospodo, vi koji ste osudili ove ljude samo zato što nisu htjeli ubijati svoj narod i nisu dopustili da im vojnici uludo izginu, a za sve ostalo za što ih teretite nisu imali mogućnosti, razmislite o tome – šta znači ova presuda? I taman da su svi oni izginuli po želji mitomana – šta onda? Krajnji rezultat bi bio još porazniji. I da su imali moć i zlu volju da od Varaždina naprave Vukovar, bi li to pronijelo "slavu" nečijeg oružja?! Zar za našu sramotu nije dosta jedan Vukovar, jedno Sarajevo, Foča, Mostar, Goražde, Srebrenica, Zvornik, Konjic, Bihać...? A kakkvu

da se – bestidno koristeći srpske žrtve (izvesno, i “žrtve”) u “Oluji” (i ostalim olujama) - pruži ne mali doprinos ovdašnjoj veoma rasprostranjenoj priči kojom se relativizuju zločini koji su počinjeni u ime srpskog nacionalnog korpusa; potom, da se makar delimično pokriju goleme teškoće u koje je zapala Vlada Vojislava Koštunice; dok je strategijski cilj navedene ofanzive bio i ostao - da se posrerdno, a ipak nedvojbeno, stavi do znanja svim relevantnim faktorima s obe strane srpsko-hrvatske “demarkacione” linije da je tzv. Veliki (srpski) projekat još uvek u dobrom zdravlju i da se od njega neće lako odustajati, o čemu svedoče i vrlo oštre (da ne kažemo: opasne!) poruke upućene “tamo njima u Lijepoj njihovoj”, a izrečene u vrućoj atmosferi “vanrednog zasedanja” tzv. Vlade Srpske Krajine u progonstvu, 5. augusta ove godine u Beogradu – da će se Srbi vratiti u Hrvatsku, ako nikako drugačije, onda – “čizmom”!

Dakle, ni politika aktuelne vlasti u Beogradu, baš kao i Miloševićeva politika (i politika većine srbijanskih vladajućih garnitura davno pre Miloševića) izgleda kao da i ne može bez vojničke čizme! Doduše, ta se činjenica više ili manje vešto zaodeva mimikrijom, ali nikad tako da se ne bi mogla jasno razaznati. U instrumentarijumu te mimikrije važan element jesu upravo i žrtve na srpskoj strani u ratovima devedesetih. Bez obzira na to ko je bio neposredni egzekutor nad tim žrtvama u Miloševićevim ratovima i bez obzira na mesto, vreme i način egzekucije – žrtve na srpskoj strani jesu primarno žrtve upravo jedne koliko sulude toliko i opasne politike srbijanske političko-vojno-crkvene vrhuške čiji strateški projekat, rekostmo li, nipošto nije definitivno poražen.

Ni Boris Tadić ni Vojislav Koštunica nemaju kvaliteta da bi bili u stanju da “svom narodu” hrabro i odgovorno

stanu “na crtu” i da mu zvanično saopšte: koliko je života izgubljeno u srpskom nacionalnom korpusu u spomenutim ratovima; koliko ih je poginulo u uniformi regularne vojske, koliko u paramilitarnim formacijama; koliko je civila izgubilo živote; kolika je armija vojnih i civilnih invalida; da ne spominjemo one kojima se u ratnom metežu izgubio svaki trag, da ne spominjemo raseljene i prognane, da ne spominjemo ogromne materijalne gubitke. (Naravno, ovde nije reč o gubicima i ranama što ih je srpska ratna aparaturna nanela drugim narodima ex Jugoslavije.)

Po svoj prilici, Srbija će još čekati (koliko dugo!?) na takav rasplet, na takav ratni saldo. Zašto? Zato što bi sa takvim bilansom na videlo isplivala i istina o glavnim pokretačima paklene mašinerije na Balkanu na kraju XX veka, i istina o njihovom strateškom političkom cilju kojeg su nastojali upravo – vojničkom čizmom da dosegnu! (Nažalost, delimično su u tome i uspehili!) Umesto toga, na srbijanskoj političkoj i medijskoj sceni u opticaju su statistike o “srpskim žrtvama” koje su skrojili razni “narodni osvetnici” i “patriotski osvešteni” “istraživači” u kojima dominiraju tzv. teorije velikih brojeva, što pogoduje i političkim, i vojnim, i policijskim čelnim garniturama u Srbiji (pa i u Državnoj zajednici), a posebno pogoduje tajnim (vojnim i civilnim) službama.

Srpske žrtve u Miloševićevoj ratnoj deceniji – zasebna su i velika tema. Na ovom mestu bismo s tim u vezi još samo napomenuli da Vojska SCG uveliko doprinosi širenju i učvršćivanju zabluda o srpskim žrtvama; jednostavno, ta priča “po prirodi stvari” spada u delokrug Vojske i kao “veoma bitan” segment “negovanja borbenih i slobodarskih tradicija” – smeštena je pod “kapu” “izgradnje morala Vojske SCG”. Iz mnoštva primera

ocjenu dati za Konavle i Dubrovnik? Da su u Varaždinu svi izginuli i još više poubijali naroda – biste li ih slavili kao heroje? U ime čega?! Koga je to general Trifunović izdao, kad su, ondašnji državni nacionalistički vrh i pristrasni generalštab ondašnje JNA, izdali i zapostavili ljude 32. korpusa u ratu, u ratu čiji je cilj bio opak, glup i nedostižan.

Da je general Trifunović postupio ljudski i racionalno, dokazale su mnoge brigade rezervista iz Srbije, poslate na bratoubilačka ratišta, otkazavši poslušnost i bacivši oružje, što je bio čin savjesti naroda Srbije. Jasno su dali do znanja da to nije bio njihov rat. Hiljade mladih iz Srbije otišlo je preko granice da ne idu u rat koji nije njihov. Zato za zlodjela koja su u ovom ratu počinjena ne treba kriviti srbijasnski i crnogorski narod nego ondašnji državni vrh i nacionalističke političare. Vidjevši da narod neće u rat, političari su dali blagoslov paravojnim jedinicama, koje su opremili, da čine najkrvavije zločine i time “zaduže” srpski narod da im se to na sličan način uzvraća. To se zlo pretvorilo u beskrajni mehanizam međusobnog uništavanja, za što mora neko drugi odgovarati, a ne oni koji nisu htjeli ubijati i koji su izbjegli da budu uzalud ubijeni. (“Monitor”, Podgorica,

20. I 1995.)”

U nas se na čudan i opak način cijene učesnici rata. Slave se oni koji su ili pobijedili ili sve etnički očistili ili izginuli. Oni učesnici u sukobu koji nije, ili dobijen, ili ako nisu izginili – izdajnici su. Brankovići. Izginulima se podižu spomenici, a koji su živi izašli iz rata, ako se nisu napljačkali, ostaju puka sirotinja. Premnogo je mrtvih i premnogo je njihovih spomenika i još više siromaštva u ovoj “Balkanskoj krčmi”. Zločince slavimo kao heroje. Dajemo im ogromne, prelijepo stanove i veliku novčanu potporu za njih i njihove porodice. A kolika li su Trifunovićeva primanja, pitamo.

Sramotno je i neoprostivo po državu i cijelo naše društvo zbog sadašnjeg statusa poštenog čovjeka, generala Vladimira Trifunovića. Naša država primjenjuje dva aršina: jedan za zločince koje nagrađuje, drugi za poštene koje osuđuje. Gdje to još ima?!

Pravna služba obavezno treba ponoviti Trifunovićevo pitanje i javno mu vratiti čast, dati mu punu penziju - pristojan porodični stan; ispraviti učinjenu mu nepravdu.

navodimo najsvježiji. U centru Batajnice, 29. jula ove godine otkrivena je spomen-ploča pukovniku Milenku Pavloviću, komandantu 204. lovačko-avijacijskog puka i majoru Zoranu Radosavljeviću, pilotu 127. lovačko-avijacijske eskadrile, "herojima" koji su poginuli u proleće 1999, "u borbi sa agresorima NATO".

Na komemorativnom skupu tim povodom centralna figura bila je Gordana Pop-Lazić, predsednica SO Zemun, koja će, između ostalog, reći: "U proleće 1999. godine poslednji put vinuli su se u nebo pukovnik Pavlović i major Radosavljević i suprotstavili se višestruko nadmoćnijem neprijatelju u borbi za čast i dostojanstvo svog naroda. Tim herojskim činom postali su svetao primer kako se voli i brani otadžbina ..." Ništa lakše nego okupljenom "narodu" istresti gomilu patetečnih reči, koje su (kao što verovatno i jesu!), mada isprazne i obmanjujuće, mogle makar na trenutak imati utešiteljsko dejstvo na porodice poginulih pilota.

Ali, gospođa Pop-Lazić i njeni (u toj prilici) pratioci – pukovnici i generali – prisutnima nisu rekli zašto su se dvojica pilota "poslednji put vinuli u nebo" kad su i laici znali (morali su znati!) da ni oni (kao ni ostali piloti, kao ni sva naša vojska angažovana u "Drugom kosovskom boju", uostalom!), nisu imali ni promil šansi da dosegnu svoj ratni cilj! Zašto su poslani u smrt? Dakle, u najmanju je ruku nehumano o njima govoriti kao o herojima, jer su stavljani na žrtvenik rečene politike mnogo pre nego što su se i "vinuli u nebo"; jer su žrtvovani, uz ostalo, i zato da bi predsednica Pop-Lazić i njoj slični političari, i generali, i akademici, i žurnalisti, mogli širiti mit o njihovoj "junačkoj pogibiji", što je čista manipulacija tragedijom porodica poginulih.

Na tragu politike u vojničkim čizmama tek bismo naznačili još nekoliko primera. Evo, da krenemo od one čudne crkvice nabarjačene na vrhu Rumije. Njenim instaliranjem produbljen je jaz u i inače politički raskoljenoj Crnoj Gori (glavni "arhitekta" raskola i u ovom slučaju je neizbežni mitropolit Amfilohije) tako što je vrh na kojem je crkvice postavljena decenijama bio zborna mesto pripadnika svih konfesija u Crnoj Gori, a ne samo pravoslevnih vernika; štaviše, na tom su se mestu okupljali i ateisti. No, sa stanovišta naše teme, ceo taj rumijski kalambur ne bi možda bio ni vredan spomena da u sve nije umešna i Vojska SCG, i to tako što je general Dragan Paskaš, na svoju ruku, dakle mimo Vrhovnog saveta odbrane, odobrio da se ta limena skalamerija vojnim helikopterom transportuje na vrh planine.

Pošto ta operacija ipak nije mogla da se sakrije, Paskaš se branio kako je, eto, on samo učinio uslugu "svojoj Crkvi", ali, između mnogih pitanja koja bi bilo umesno da mu se postave, evo samo jednog: da li bi general postupio na isti način da se kojim čudom na Rumiji imala instalirati muslimanska, jevrejska, katolička, ili bogomolja koje druge veroispovesti!? Ipak, sve je to od manjeg značaja. Crkva Sv. Trojice na Rumiji deo je magistralnog pravca udara srpske desnice i

uopšte, "patriotskih snaga" u Srbiji i Crnoj Gori (u kome su i oficirski mundiri i popovske mantije!); dakle, uliva se u, u ovom času, glavni pravac koji vodi ka tome da se osujeti najavljeni referendum u Crnoj Gori.

Krajem jula i početkom augusta, čelnici Ministarstva odbrane i Generalštaba muku su mučili ne bi li nekako ubedili javnost da je pukovnik Dragomir Krstović penzionisan pre nego što se u javnost probila, po Vojsku SCG još jedna porazna činjenica: da je Krstović sve do 2002. godine bio komandant neposrednog obezbeđenja Ratka Mladića! Ali nije reč samo o tome, nego i o tome da je pukovnik Krstović bio načelnik Uprave za logistiku u Ministarstvu i da samo što se nije zakitio hrastovim lišćem generalskog čina. Gotovo odmah potom pukla je nova vojna bruka čiji je glavni akter sin penzionisanog pukovnika Radomira Ćosića, negdašnjeg komandanta Gardijske brigade: to što je Ćosić-mlađi napao vojnika stražara pri jednom vojnom objektu i upao u taj objekt iz razloga izvesno kriminalne naravi nije toliko indikativna činjenica, koliko je i indikativna i zabrinjavajuća činjenica da je taj Ćosić-mlađi – koji je inače bio zaposlen u Vojski kao civilno lice – bio na dužnosti u topčiderskoj kasarni u vreme pogibije dvojice vojnika u spomenutoj kasarni, što baca novo svetlo na tu misteriju, ali i otvara mnoga, po Vojsku opet teška pitanja.

Njazad, bez slučaja što sledi držimo da bi tekst bio nepotpun: haški osuđenik na višedecenijsku robiju Radoslav Krstić, i to osuđenik zbog zločina genocida nad Bošnjacima u Srebrenici, tu skoro dobio je stan od "pola ara" na ekskluzivnoj beogradskoj lokaciji (pri čemu je ministar odbrane tu farsu propratio vrhunskim cinizmom kojeg navodimo po sećanju: stan nije dobio general nego njegova familija!). Nasuprot Krstiću, general Vlado Trifunović, negdašnji komandant Varaždinskog korpusa, čovek koji nije hteo da "srpsku decu" u uniformi tadašnje JNA vodi u smrt, nego je decu živu i zdravu vratio roditeljima, zbog čega je ona ista politika koja je tema ovog teksta proglasila Trifunovića izdajnikom; dakle, taj čovek, iako ozbiljno narušenog zdravlja, već 15 godina ne može da dobije ni skroman stančić nego se sve vreme prebija i previja u jednom sobičku beogradskog tzv. hotela pod ukletim imenom "Bristol"! Komentar je izlišan!

Neki poznavaoći prilika u Vojski SCG skloni su tvrdnji da je ministar Prvoslav Davinić čovek reformi i zagovornik evroatlantskih integracija. Možda. Međutim, navedeni i slični primeri, koji su osetno oborili inače visok rejting Vojske na lestvici narodnog poverenja, svedoče nam da ministar ministruje a da Ministarstvom komanduju, to jest, odluke donose – generali i *Službe*. Što će reći, da je Vojska u dubokoj krizi koja se odražava na državu i društvo. Ali, proces je reverzibilan. Iz krize se ne može politikom u vojničkim čizmama! Nažalost, i u društvu i u Vojski prevlađuju oni koji i bezbednost i misle i praktikuju na konzervativan način. ■

Velike i male igre

PIŠE: MIROSLAV FILIPOVIĆ

Očigledno je da Beograd na svaki način nastoji da maksimalno uspori put Kosova ka nezavisnosti, ako već ne može da ga zaustavi. Pri tome nije važno što će tim usporavanje najviše da izgube Srbi. Uostalom, toliko puta do sada smo se uverili da projekat nebeske Srbije inače ne haje za ljude. Sa nebeskih visina oni se i ne vide.

Nedavno je grupa beogradskih novinara posetila Kosovo na poziv premijera Bajrama Kosumija. Desetak novinara je osim Prištine, posetilo Orahovac i Klinu, kao i nekoliko srpskih sela smeštenih na putu Klina–Peć. Trodnevna poseta je završena susretima sa Petersenom, Dacijem i Kosumijem, a kruna svega, ono što se retko događa, bila je poseta Centru za doktrine Kosovskog zaštitnog korpusa tokom koje su kolege, pošto su obišli Centar, imali jedinstvenu priliku da prisustvuju konferenciji za štampu kojom je prilikom portparol KZK, pukovnik Šemsi Silja odgovarao na pitanja, kojih je na iznenađenje svih bilo zaprepašujuće malo, kao što gotovo i nije bilo pitanja visokim rukovodiocima UNMIK i kosovske Skupštine i Vlade. Zato je ono nekoliko tekstova koji su se u našoj štampi pojavili kao rezultat te posete moglo da se napiše i bez odlaska na Kosovo. Kao i mnogi tekstovi pre toga, uostalom.

Novinari su tri dana bili u društvu nekoliko premijerovih savetnika, svaki dan su bili u zgradi Vlade, šetali su ulicama Prištine, kupovali u prodavnicama i naručivali u kaficima na srpskom jeziku. Poseta je trajala kratko, ali je utisak sa stanovišta jednog prosečnog srpskog nacionaliste prilično porazan. Kosovsko društvo napreduje krupnim koracima. Već u ovom trenutku postoje elementi u kojima je kosovsko društvo ispred našeg, srpskog, a progres je vidljiv na svakom koraku. Standardi, naravno još uvek nisu ispunjeni, ali ako bi neko nepristrasan procenjivao ispunjenje nekih standarda u nekim zemljama regiona, pa i u Srbiji, ocena bi lako mogla da bude negativna.

Ono što se takođe vidi na svakom koraku je činjenica da je Kosovo faktički nezavisno. Međunarodna zajednica, a to se u Prištini stalno i uporno ponavlja već odavno ima veoma čvrst stav da je ograničena nezavisnost već viđeni budući status Kosova. To, nezvanično, vidi i nacionalistička politička elita u Beogradu, ali to ne želi da saopšti javno, jer je pitanje budućeg statusa Kosova u Srbiji i dalje izuzetno osetljivo i gotovo ključno za dobijanje svih budućih i očekivanih izbora.

PREGOVORI – Iako su na krajnje suprotstavljenim pozicijama, Beograd i Priština će biti prisiljeni da pregovaraju, ali se čini da je osnovni raskorak između

Beograda i Prištine u temi pregovora. Srbi bi da pregovaraju o povratku suvereniteta nad Kosovom, oni bi da policija, vojska i svi državni činovnici zauzmu svoja stara mesta, pa da onda vidimo šta to ko traži na Kosovu. Albanski stav je, naravno, dijametralno suprotan. Oni smatraju da sa Beogradom treba da razgovaraju tek posle priznavanja nezavisnosti, a ako baš moraju pre, onda bi da Beograd najpre prizna Prištinu za sebi ravnog partnera, pa da onda dve Vlade, kao potpuno ravnopravne razgovaraju o zajedničkim problemima. U Prištini se zato, kao uvredljiv, ali istinit vic prepričava prvi poziv premijera Koštunice za susret sa kolegom sa Kosova: “Primiću vas u Prizrenu, tog i tog datuma”, navodno je ponudio Koštunica.

Zvanični Beograd se još uvek čvrsto drži formule “više od autonomije, manje od nezavisnosti”, bez obzira što srpski političari znaju da je to nonsens. Oni uporno žele da pregovaraju sa kosovskim Albancima sa, za njih neprihvatljivih pozicija. Zato je Nedžad Daci posle nedavnog susreta sa šefom američke kancelarije u Prištini Filipom Goldbergom rekao da o nezavisnosti Kosova ne može da se pregovora ni sa kim: “O tome Vlada Kosova nastoji da postigne međunarodni konsenzus. Postoje i brojna pitanja o kojima treba da se pregovora sa međunarodnom zajednicom i Beogradom, a to su položaj manjina, sloboda kretanja, penzijski fond i teška situacija u bankarskom sistemu”.

Međunarodnoj zajednici je jasno da Srbi sa svojom tezom “više od autonomije, manje od nezavisnosti”, pokazuju svoj limit za predstojeće pregovore o statusu te pokrajine, uzimajući u obzir istorijsku važnost Kosova za Srbe. Međutim, kao i toliko puta do sada, taj srpski maksimum nije dovoljan da pokrene stvar sa mrtve tačke. Obavešteni izvori ukazuju da je Beogradu rečeno da u zvaničnom Vašingtonu prevladava mišljenje da je prekasno za bilo kakvu autonomiju, posebno za onaj vid autonomije koji je postojao u staroj Jugoslaviji. Sadašnja Bušova administracija će podržati neki vid kontrolisane visoke nezavisnosti Kosova, koja bi bila tesno povezana sa procesima evropeizacije, odnosno ulaskom Srbije, Kosova i Makedonije u Evropsku uniju. To će biti veoma postepen i spor proces, a do tada će pitanje suvereniteta i granica imati daleko manji značaj. Drugim rečima, budući status Kosova bi dugi niz godina mogao da bude nešto na pola puta do nezavisnosti, ali je sasvim sigurno da će to uvek i obavezno biti, kao i sada, potpuna nezavisnost od Beograda.

Ono što Beograd treba da shvati je da je ono što sada postoji na Kosovu – minimum. Dva miliona kosovskih građana nikad neće prihvatiti ništa ispod toga. Ruku na srce, posle strašnih i još uvek nekažnjenih zločina koji su počinjeni na Kosovu u ime srpskog naroda, i od kojih se još uvek trese planeta, niko ih, osim uspaljenih beogradskih kleronacionalista na to i ne primorava.

MEĐUNARODNA ZAJEDNICA – Već smo nekoliko puta rekli da je jedan od najtežih problema SAD i Evropske unije kako Srbima da kažu da će Kosovo

zauvek biti nezavisno od Beograda, a Albancima da će punu nezavisnost morati dugo da čekaju. Amerika je u tom procesu u pomalo podređenoj poziciji, jer osim novca nema šta da ponudi. Evropa je ta koja bi mogla da Srbiji i njenom stanovništvu otvori pristup Šengenskoj zoni i na taj način pomogne okončanje dugogodišnje izolacije. Diplomatski izvori već obećavaju da bi ova, 2005. godina mogla da bude poslednja godina dugih redova za vize. Brži ekonomski oporavak Srbije pratile bi i kapitalne strane investicije za koje međunarodni poslovni krugovi već iskazuju ogroman interes. "Srbija bi", rekao je nedavno u Americi Miša Gleni, "mogla vrlo brzo da prestigne Hrvatsku, čija je vlada, odlukom da ne uhapsi i preda Haškom sudu generala Gotovina, napravila kardinalnu grešku i propustila vrlo važan voz ka Evropskoj uniji. Vodeće evropske države, Francuska, Nemačka i Britanija, nastaviće da – a za to se posebno zalažu Britanci i Holanđani – pregovori sa Hrvatskom ne počnu dok Gotovina ne bude u Hagu. Isto će", rekao je Gleni, "važiti i za Srbiju, dok god Ratko Mladić bude na slobodi".

STANDARDI I POVRATAK IZBEGLICA – Nastavlja se i pričao standardima. Njihovo ispunjenje bi trebalo da se reši pre pregovora o statusu. Međutim, međunarodna zajednica je već odlučila da povede pregovore o konačnom statusu Kosova. Ono što međunarodna zajednica želi, naročito SAD i Evropska unija, prevladaće u procesu donošenja odluke o statusu, dok će stav Srbije imati akademski značaj. Naravno da postoje brojna polja na kojima međunarodna zajednica ohrabruje Srbiju da se uključi u rešavanje problema na Kosovu, ali to sasvim sigurno nije konačni status. Teško je zamisliti okolnosti pod kojim bi SAD i Evropska unija prihvatile neku drugu opciju, osim nekakve nezavisnosti Kosova. Izgleda sve jasnije da su političke elite u SAD i Evropskoj uniji odlučile da je jedino rešenje za taj problem nezavisno Kosovo.

Opšta je ocena da je najvažnija stvar za ispunjavanje standarda što veći broj povratnika na Kosovo. Gotovo svaki predstavnik međunarodne zajednice ne propušta da istakne da je veoma mali povratak izbeglica najveće razočaranje sadašnjom situacijom na Kosovu. Pri tome, glavni akteri uporno istrajavaju na svojoj priči. Srbi, da nema povratka, jer ne postoje garancije za bezbednost, a Albanci da u kosovskoj administraciji radi nekoliko hiljada Srba, da oni svakodnevno dolaze na posao i da se manje-više, nikome ništa ružno ne dešava. Ono što provejava kao istina, ili prilog za utvrđivanje istine je podatak koji je izneo premijer Kosumi, da najveći broj Srba, naročito iz kosovskih gradova, nema gde da se vrati, jer su svoje stanove i kuće prodali, a drugi deo, naročito iz kosovskih sela ne sme da se vrati, jer su baš oni počinili najviše zla svojih komšijama Albancima koji su sad tu i čekaju ih. Ostaje jedan deo Srba koji imaju gde da se vrate i nisu činili zlo, i oni grčevito pokušavaju da se domognu svojih imanja.

"Šest godina sam u Srbiji a još nisam usnio ni jedan

san odavde. Stalno sanjam moje selo i moje imanje pored Drima..." govori Radosav Jeftić iz sela Berkovo, nekoliko kilometara od Kline ka Đurakovcu. Radosav je bio nekoliko puta u svom selu. "Sve je spaljeno, komšije obrađuju moje njive... Vratio bih se sutra... naravno, ako bi bilo posla i bezbednosti".

Da, upravo to. Bezbednost još i može da se reši, ali Kosovo je u strašnoj ekonomskoj situaciji. Posla nema ni za koga i loše bi se proveo svaki političar koji bi se javno zalagao da posao po pozitivnoj diskriminaciji dobiju Srbi pre Albanaca. Ipak, nešto mora da se uradi. Albanci moraju da ohrabre i pozdrave povratak izbeglica i obezbede im zaštitu. Međunarodna zajednica je napravila veliki broj kuća za povratnike i napunila ih pokuštvom. Beograd bi trebalo da podstakne povratak srpskih izbeglica širom Kosova, a ne samo u srpske enklave. Beograd bi to i učinio kad bi ga suze, krv i znoj kosovskih Srba interesovali. Ali, beogradskim kleronacionalistima su više nego ikad potrebni nesrećni kosovski Srbi, jer jedino takvim Srbima mogu da manipulišu i što je njihova nesreća veća, izvesnije da će dobiti sledeće izbore.

DECENTRALIZACIJA – Ono što je u ovom trenutku najaktuelnije je decentralizacija. I tu su dva koncepta dijametralno suprotna. Srbi bi hteli da se zatvore u svoje enklave koje će postati opštine sa velikim ovlašćenjima i budžetom. Kosovske vlasti bi htele da zadovolje međunarodnu zajednicu i da nešto rade dok ta "prokleta nezavisnost" ne stigne, a međunarodna zajednica neće da napravi grešku, poput one sa Republikom Srpskom. Dakle, nema kantonizacije, nema opština po etničkim granicama. Prvi plan decentralizacije (plan A) nije bio dobar. Nisu ga prihvatili ni Srbi, ali ni značajan deo Albanaca. Kosovska Vlada je predstavila "plan B" i on je nedavno pohvaljen od strane cele Kontakt grupe.

"Vlada Kosova dokazala je konkretnim koracima da proces prema konačnom statusu Kosova ide u dobrom pravcu" – izjavio je polovinom avgusta Filip Goldberg i istakao da je Vlada Kosova poslednjih nedelja preduzela neke vrlo ozbiljne i značajne korake. "Svi smo pohvalili konstruktivan i pozitivan način na koji su Vlada i premijer prihvatili naše sugestije" završio je Goldberg, prenoseći novinarima utiske sa sastanka Kontakt grupe.

Prema Uredbi UNMIK, realizacija pilot-projekata o decentralizaciji podrazumeva stvaranje pet novih opština, a to su Gračanica kod Prištine, Đeneral Janković kod Kačanika, Junik kod Dečana, Mamuša kod Prizrena i Parteš kod Gnjilana. U prvoj probnoj fazi formiraće se opštinske jedinice u Gračanici i Đeneral Jankoviću.

Srbi su, očekivano, odbacili i taj poboljšan i pohvaljen plan. Učinili su to po sindromu razmaženog deteta: "Neću..., a šta?!" Kao i uvek do sada, prevladao je za kosovske Srbe poguban uticaj Beograda. Zanimljivo je da Srbi znaju da stavovi Beograda nisu u redu i da su štetni za tamošnje stanovništvo, ali za sada nemaju snage da se suprotstave državi, a naročito ne crkvi. Kosovski

zvaničnici su više puta bezuspešno pozivali Srbe da samostalno donose odluke. Jedan od najprominentnijih političkih predstavnika kosovskih Srba Oliver Ivanović kaže da je to moguće, ali da su posledice neprihvatljive: "To je svakako moguće, ali to je krajnja nužda. Mislim da bi to bilo pogubno, loše po sve, jer bi to prekinulo vezu i odnose sa Beogradom, što je od životne važnosti za preostale Srbe, i to Srbi teško da mogu da urade, a da istovremeno ne ugroze svoj opstanak. Mi znamo da je jedini put da se nešto eventualno može uraditi za Srbe, kroz kosovske institucije. Međutim, to ne nailazi na razumevanje. Mislim da pojedini krugovi u Beogradu jednostavno žele da se svi ti procesi blokiraju i da čak žele ubrzanje priče o konačnom statusu, što ja ne razumem, jer mislim da je ovo najlošiji mogući trenutak za Srbiju."

Očigledno je da Beograd na svaki način nastoji da maksimalno uspori put Kosova ka nezavisnosti, ako već ne može da ga zaustavi. Pri tome nije važno što će tim usporavanjem najviše da izgube Srbi. Uostalom, toliko puta do sada smo se uverili da projekat nebeske Srbije i inače, ne haje za ljude. Sa nebeskih visina oni se i ne vide.

Sve u svemu, idu teški dani za Kosovo i Srbiju. Beograd i Priština moraju da razgovaraju, iako bi se najradije uhvatili za gušu. Međunarodna zajednica to, kao i u Bosni, zna. I za Beograd i za Prištinu će biti veoma delikatno da postignu bilo kakav sporazum jer, već smo kazali, nema tog političara na Kosovu koji može pristati na bilo šta osim nezavisnosti, a u Beogradu niko ne može dobiti izbore, ako bude optužen da je izgubio Kosovo. Međunarodna zajednica zato mora da bude arbitar i da pre ili kasnije nametne rešenje o kome će samo obavestiti male balkanske lidere. Sasvim je sigurno da će to biti uvođenje i održavanje nezavisnosti koju će nadgledati međunarodna zajednica.

A, Srbija...? Pa, sve zavisi. Ako u njoj prevlada mudrost i zalaganje za realne interese građana nasuprot sve praznijem kosovskom mitu, komadu i sevalu, mogli bi smo iz čitave priče da izvučemo velike kompenzacije i veliku korist. ■

PIŠE: DRAGOLJUB TODOROVIĆ

Moljević u Memorandumu

Posle višegodišnje, bilo prikrivene ili otvorene, kampanje pristalica četničkog pokreta u Drugom svetskom ratu, nedavno je Skupština Republike Srbije usvojila zakon kojim se pripadnici četničkih formacija iz rata 1941-1945. izjednačavaju u svim pravima sa partizanskim borcima iz istog perioda. Time je zvanično priznat antifašistički karakter četničkog pokreta u Drugom svetskom ratu. Međutim, usvajanjem spomenutog zakona nisu otklonjene vrlo ozbiljne sumnje koje otvoreno dovode u pitanje četnički antifašizam i koje ukazuju na njihovu kolaboraciju sa okupatorom tokom većeg dela rata. Primera radi iz teksta monografije Stanislava Krakova "General Milan Nedić", vrlo jasno proizlazi značajna logistička i svaka druga podrška nemačkog okupatora četničkim formacijama Draže Mihailovića, koja je išla preko kvislinske vlade Milana Nedića sa ciljem uništavanja komunista i likvidacije partizanskog pokreta. Krakov nije ni partizan ni komunista, već sestrić Milana Nedića i visoki činovnik njegove vlade pa njegovi navodi predstavljaju respektabilan izvor. Svojevrsna potvrda navoda Stanislava Krakova je i opštepoznata, istorijski verifikovana činjenica o izbegavanju sukoba četnika Draže Mihailovića sa okupatorskim formacijama gotovo sve vreme trajanja rata sa opravdanjem da se time štiti srpsko stanovništvo od okupatorskog principa da se za jednog poginulog Nemaca ubije sto Srba. Postoji još mnogo nejasnih, istorijski i naučno spornih pitanja u vezi sa četničkim pokretom Draže Mihailovića. Ipak, sigurno je da je četnički pokret imao izrazito nacionalistički karakter sa ambicijom da ispravi nepravdu koja je po mišljenju većine srpske populacije naneta srpskom narodu nakon Prvog svetskog rata i formiranja prve zajedničke države Jugoslavije 1918. godine pod srpskom dinastijom Karađorđević.

U navedenom kontekstu treba analizirati pojavu da Hrvati i Muslimani sve pripadnike srpskih jedinica u najnovijim ratovima 1991-1995 bez ikakvog, najmanjeg i bilo kakvog izuzetka zovu četnici. Pristalice četničke ideologije u Srbiji insistiraju na činjenici da četnička ideologija, program, osnovna opredeljenja i ratni ciljevi nemaju

nikakve veze sa novokomponovanim četništvom i ratom u Jugoslaviji. Navode da su inspiratori, organizatori i protagonisti rata 1991–1995 na prostoru bivše Jugoslavije partizanski komesar Dobrica Ćosić, partijski aparatčik Slobodan Milošević, mladi marksista sa doktoratom o marksističkoj koncepciji odbrambenog rata, Vojislav Šešelj, visoki oficir komunističke JNA Ratko Mladić i sin pukovnika vazduhoplovstva Željko Ražnatović Arkan. Ta koncepcija je samo delimično tačna, nepotpuna je, zamagljuje i u iskrivljenom svetlu prikazuje rat na bivšem prostoru SFRJ. Rat 1991–1995 je nesumnjivo, bez ikakve dileme i sumnje počeo radi stvaranja Velike Srbije sa zapadnim granicama koje idu linijom Karlobag – Ogulin – Virovitica.

Glavni četnički ideolog, čovek od najvećeg poverenja Draže Mihailovića i ličnost čiji je referat na poznatom Svetosavskom kongresu održanom u selu Ba 27. januara 1944. usvojen kao rezolucija kongresa, banjalučki advokat doktor Stevan Moljević još je 30. juna 1941. objavio u Nikšiću knjižicu “O našoj državi i njenim granicama”. Reč je o Moljevićevom projektu buduće države Jugoslavije koja bi bila uređena na federativnoj osnovi, sa tri federalne jedinice (Srbija, Hrvatska i Slovenija). Srpska federalna jedinica obuhvatala bi celu Bosnu, Mostar, Metković, Šibenik, Zadar, Ploče, Dubrovnik, Karlovac, Osijek, Vinkovce, Vukovar, zatim Pečuj, Temišvar, Vidin, Ćustendil, celu Makedoniju i severnu Albaniju.

U svom projektu Moljević piše: “Srbima se nameće danas kao prva i osnovna dužnost: da stvore i organizuju homogenu Srbiju koja ima da obuhvati celo etničko područje na kome Srbi žive i da joj osiguraju potrebne strateške i saobraćajne linije i čvorove, te privredna područja kako bi joj bio omogućen i obezbeđen slobodan privredni, politički i kulturni život i razvitak za sva vremena...”

Srbi svoju istorijsku misiju moraju ispuniti a moći će to učiniti samo ako budu okupljeni u homogenoj Srbiji u okviru Jugoslavije koju će nadahnuti svojim duhom i dati joj svoj pečat. Srbi moraju imati hegemoniju na Balkanu, a da imaju hegemoniju na Balkanu, moraju prethodno imati hegemoniju u Jugoslaviji.”

Ovaj spis Moljević objavljuje polovinom 1941. kada je Jugoslavija već okupirana i kada je njena vojska kapitulirala, a Hitler u svojim osvajačkim pohodima bio na vrhuncu. Takve okolnosti Moljević ceni na sledeći način: “Treba iskoristiti ratne prilike i u povoljnom momentu zaposesti na karti označenu teritoriju, očistiti je pre nego što se iko pribere i sa jakim odredima zauzeti čvorna mesta: Osijek, Vinkovce, Slavonski brod, Knin, Šibenik, Mostar, Metković, pa teritoriju sa pomenutim gradovima osloboditi od nesrpskih elemenata: krvice odmah kazniti a ostale iseliti, Hrvate u Hrvatsku, a muslimane u Tursku ili, eventualno u Albaniju, a ispražnjene teritorije naseliti srpskim izbeglicama koje se nalaze u Srbiji.”

Stevan Moljević ostaje glavni promoter i zvanični

tumač ratnih i nacionalnih ciljeva četničkog pokreta i četničke vizije države posle rata za sve vreme rata, a početkom 1944. učestvuje u radu Pripremnog odbora za kongres. U radu tog odbora dolazi u sukob sa Živkom Topalovićem koji je tražio da četvrta federalna jedinica bude Bosna, da se na referendumu naroda posle rata donese odluka o obliku vladavine (monarhija ili republika), da delegati kongresa budu iz političkih stranaka i iz Ravnogorskog pokreta, dok je Moljević tražio da kongres bude isključivo ravnogorski. Moljević je odbio sugestiju predsednika jugoslovenske izbegličke vlade Slobodana Jovanovića o jugoslovenskoj orijentaciji, koju treba da istakne kongres. Moljević je išao dotle da je predlagao prekidanje veze sa jugoslovenskom emigrantskom vladom.

Draža Mihailović je stao uz Moljevića i on je na kongresu u selu Ba 27. januara 1944. podneo glavni politički referat koji je pretočen u rezoluciju kongresa. Moljević postaje predsednik Izvršnog odbora Centralnog nacionalnog komiteta i prvi politički savetnik Draže Mihailovića. Time prestaje svaki uticaj u četničkom pokretu Dragiše Vasića i Živka Topalovića, koji su se protivili Moljevićevoj koncepciji. Pokreće se list sa naslovom “Ujedinjeno srpstvo” u kome programske tekstove o srpskom nacionalnom pitanju piše Moljević, koji je i dao naslov listu, pošto je bio opsednut idejom o ujedinjenom srpstvu.

Dakle, sve Moljevićeve ideje su prihvaćene i moglo bi se reći da je Moljevićev projekt o Velikoj Srbiji iz 1941. legalizovan na četničkom kongresu u selu Ba 27. januara 1944.

Memorandum SANU iz 1986. prihvata sve ideje Stevana Moljevića koje su na kongresu u selu Ba postale zvaničan stav četničkog pokreta o konačnom rešenju srpskog nacionalnog pitanja, samo što su granice memorandumske Velike Srbije malo uže od četničkih. Po Memorandumu, ipak u tu toliko željenu državu ne ulaze Pečuh, Temišvar, Vidin, Ćustendil i severna Albanija. Kako srpske formacije gube ratove, granice velike Srbije će se sužavati da bi danas bile malo veće od Beogradskog pašaluka. Srbi su u ratove krenuli sa četničkim projektom rešavanja položaja srpskog naroda u Jugoslaviji, koji je malo preformulisani i ublažen, malo ezopovskim jezikom i novom retoričnošću obrazložen, praktično obnovljen u Memorandumu SANU 1986. godine:

1. Srpski borci i u tzv. Republici Srpskoj i u tzv. Republici Srpskoj Krajini, kao i dobrovoljci iz Srbije koji su im se pridruživali otvoreno su se deklarirali kao srpski četnici.

2. Nosili su brade, šubare, kokarde, crne zastave sa natpisom: “Ujedinjenje ili smrt”, ili “Za kralja i otadžbinu”.

3. Upraznjavali su četničke slave, veličali i slavili Dražu Mihailovića i druge četničke komandante.

4. Od preživelih četničkih vojskovođa Drugog svetskog rata kao što je Momčilo Đujić dobijali su

činove, zvanje vojvode, odlikovanja, novac i svaku drugu podršku.

5. Kao i četnici u prethodnom ratu, zajedno sa popovima, vladikama, mitropolitima, pa i samim patrijarhom duboko su vređali i ponižavali pravoslavnu veru, crkvu i verska osećanja autentičnih vernika, zloupotrebljavajući ih u političke svrhe. Ratni zločinci, ubice civila, žena i dece, palikuće, siledžije, rušitelji hramova i bogomolja drugih vera uživali su punu podršku visokih crkvenih velikodostojnika koji su ih puštali u crkvu, blagosiljali i molili se bogu za njihova zlodela naneta pripadnicima drugih vera.

6. Koristeći srpsku istoriju i istorijske ličnosti stvarali su i promovisali mit, legendu, epiku i laž kao stvarne i realne istorijske događaje i likove i to zloupotrebljavali u političke svrhe i za ostvarivanje ratnih ciljeva. Tako su duboko zloupotrebljeni kosovski mit, knez Lazar, sveti Sava, Karađorđe, Njegoš, sveti Vasilije Ostroški, čak i Vuk Karadžić i neke izuzetno umetnički i estetski vredne narodne epske pesme i poslužili za huškanje na rat, na mržnju, na rasnu, versku i nacionalnu netrpeljivost i netoleranciju.

7. Kao i stari četnici obogotvorili su ćirilicu, himnu "Bože pravde", četničku heraldiku i simboliku. Tako su, primera radi, u Republici Srpskoj na automobilskim registarskim tablicama oznake grada obeležavali ćirilicom, suprotno evropskom standardu da se registarske oznake beleže latinicom. Pokušali su da iskorene vekovnu tradiciju govora ijekavicom u Bosni i dekretom uvedu ekavicu.

8. Crkvena vlast oličena u episkopatu, Sinodu i Saboru otvoreno se izjasnila protiv sklapanja brakova pravoslavaca sa osobama druge veroispovesti. Tu su se naročito isticali sarajevski mitropolit Nikolaj i tuzlanski vladika Vasilije Kačavenda.

9. Značajna sličnost starih i novih četnika ogleda se u tome da su komandanti nižih jedinica vrlo samostalni, bahati i skoro da ne podležu kontroli viših formacija, a pogotovo kada je reč o ubijanju civila, silovanju žena, paljenju kuća i rušenju bogomolja.

10. Takođe, izvorni i novokomponovani četnici primenjuju isti način ubijanja ljudi – klanje. Jedan od najvećih i najsurovijih zločinaca u ratovima 1991–1995, Milan Lukić vrlo često je klaio potpuno nevine i nedužne žrtve.

11. Srpski borci za Veliku Srbiju (1991–1995) u potpunosti su baštinili četnički folklor, oponašali njihovu retoriku, upražnjavali njihovu simboliku, odevanje i uopšte ih imitirali i podražavali u svemu.

12. 22. oktobra 1992. grupa od 9 – 12 pripadnika vojske Republike Srpske na čelu sa Milanom Lukićem, zaustavila je u mestu Mioče kod Sjeverina autobus koji saobraća na liniji Rudo – Sjeverin – Priboj, iz njega izvela 16 putnika Muslimana, ubacila ih u kamion sa cirađom i odvela u Višegrad gde ih je u centru grada dočekao ceo Višegrad, zatim javno, uz prisustvo mnogo Višegrađana, svirepo mučila u prostoru recepcije hotela "Vilina vlas"

u blizini grada, a onda ih, takođe javno, streljala pored obale Drine. One koji nisu ubijeni metkom, preklao je Milan Lukić i leševi su bačeni u reku. Na putu za Višegrad otmičari su primoravali žrtve koje su bile ispod cirade na kamionu da pevaju:

"Ja sam četnik od glave do pete,
Oj, Alija jebem li ti dete"

13. 23. februara 1993. grupa od oko 20 naoružanih vojnika Republike Srpske, ponovo na čelu sa Milanom Lukićem zaustavila je voz na liniji Beograd – Bar u stanici Štrpci i iz voza otela 19 putnika Muslimana. Prilikom ulaska u voz pozdravljali su se sa putnicima voza Srbima (vojnicima, policajcima i civilima koji su putovali) sa pozdravom: "Gde ste braćo četnici...Recite Muslimanima da su im potrebni pasoši za prelaz preko naše teritorije". Prilikom legitimisanja predstavljali su se kao srpski četnici. Sve otete Muslimane prvo su mučili, zatim opljačkali, pa ubili (dvojicu ranjenih Lukić je zaklao). Za vreme mučenja otete Muslimane su prisiljavali da ljube krst, nadevali im srpska imena izvedena iz njihovih i slično.

Sve izloženo nesumnjivo ukazuje da je četnički pokret, koji je poražen u Drugom svetskom ratu doživeo skoro potpunu reinkarnaciju u skoro svim segmentima (ideologiji, ciljevima, čak i u imenu, ponašanjima, obeležjima, folkloru...) u ratovima vođenima na teritoriji Jugoslavije 1991–1995. Identifikacija novih i starih četnika išla je i do najmanjih sitnica.

Zagovornici rehabilitacije i valorizacije uloge četnika u Drugom svetskom ratu moraju svoja zalaganja u tom pravcu posmatrati u kontekstu fenomena vaskrslog četništva u poslednjim ratovima.

To su činjenice. Lično sam protiv i četnika i partizana, komunista i monarhista, nacionalista i internacionalista, a za liberalizam, Zapad, zapadni pogled na svet, zapadnu civilizaciju, zapadnu demokratiju i zapadni sistem vrednosti u kome su glavne reference ljudska prava, privatna svojina, tržište, višepartijski sistem, pravna država, prava manjina, kompjuterska i tehnološka revolucija, rok muzika, individualizam, kreativnost, imaginacija i sva druga moderna dostignuća savremenog sveta koja nemaju nikakve veze sa četništvom, partizanštinom i nacizmom.

Istječe rok za povrat stanarskih prava

PIŠE: SANJA VUKČEVIĆ

Hrvatska vlada po drugi je put, do 30. septembra, produžila rok za predaju zahtjeva za stambeno zbrinjavanje bivših nositelja stanarskih prava koji su to pravo ostvarili na teritoriju RH, ali izvan ratom zahvaćenih ili, kako se službeno zovu, područja od posebne državne skrbi. Iako je vladin program stambenog zbrinjavanja te kategorije izbjeglica usvojen još 2003. godine, do sada još nije riješen nijedan zahtjev, niti je potrošena i jedna od 44,5 milijuna kuna izdvojenih u državnom proračunu za te svrhe. Prema procjenama Samostalne srpske demokratske stranke, tim novcem moglo bi se zbrinuti 400-500 bivših nositelja stanarskih prava.

Produžetak roka za predaju zahtjeva pozdravile su manjinske i međunarodne organizacije, prvenstveno OESS, i to prvenstveno zbog činjenice da je do sada nadležno Ministarstvo mora, turizma, prometa i razvitka zaprimilo samo oko 2.600 od oko, kako se pretpostavlja (jer egzaktna statistika na postoji) 27.000 takvih stanova. Riječ je o stanovima u velikim hrvatskim gradovima (Osijeku, Zagrebu, Bjelovaru, Splitu, Rijeci, Dubrovniku, Karlovcu...) koje su početkom devedesetih pod pritiscima i prijetnjama njihovi stanari, uglavnom srpske nacionalnosti, bili prisiljeni napustiti. Veliki broj onih koji su napustili svoje stanove, nad kojima su imali stanarsko pravo, napustio je i Hrvatsku, nadajući se da će, u najmanju ruku, jednog dana biti bar materijalno obeštećeni. Manji broj njih pokušao je zaštitu svojih prava potražiti pred hrvatskim pravosuđem, ali u najvećem broju i usprkos dobivenim presudama na svih instancama, još nisu uspjeli ući u posjed svog stana. Nedavno je to, nakon 13 godina borbe i natezanja sa sudovima, uspjelo obitelji Vujasinović u Splitu iz čijeg je stana, nakon nekoliko pokušaja, konačno deložiran pripadnik hrvatskog Ministarstva unutarnjih poslova.

Da podsjetimo, Programom stambenog zbrinjavanja bivših nositelja stanarskih prava na područjima izvan područja od posebne državne skrbi, pravo na stambeno zbrinjavanje u nekadašnjem mjestu prebivališta u RH imaju svi građani koji su do 1991. godine imali stanarsko pravo, bez obzira nalaze li se oni u Hrvatskoj, Srbiji i Crnoj Gori, BiH ili trećim zemljama. Jedini uvjet, koji je ujedno i ozbiljan limitirajući faktor za podnosioc zahtjeva, jest da na području država nastalih raspadom SFRJ nemaju nijednu nekretninu u svom vlasništvu. To praktično znači, da su prava na stambeno zbrinjavanje lišeni svi oni koji na svoje ime imaju, primjerice, neku trošnu seosku kuću, staju ili vikendicu. Iz tog je vidljivo

da je, donoseći ovakav program, hrvatska vlada rješavanju kompleksnog problema stambenog zbrinjavanja bivših nositelja stanarskih prava, dala humanitarni, a ne pravni karakter. I to mu je osnovna zamjerka iz kojih proističe niz posljedica.

Programom su predviđena dva načina stambenog zbrinjavanja. Prvi je najam stana u državnom vlasništvu, gdje bi korisnici kao zaštićeni najmoprimci plaćali 1,53 kune po četvornom metru, a drugi je kreditiranje kupnje stana po povoljnim uvjetima. Kvadratura na koju imaju pravo je 35 kvadrata za nositelje domaćinstva, plus 10 kvadrata za svakog člana.

Zahtjevi za stambeno zbrinjavanje mogu se podnijeti direktno Ministarstvu mora, turizma, prometa i razvitka u Zagrebu ili lokalnim i regionalnim uredima za povratnike i prognanike. Dobra vijest je da se u navedenom roku mogu podnijeti i nepotpuni zahtjevi. To znači da nadležna državna tijela moraju zaprimiti zahtjev i ako nedostaje neki od traženih dokumenata. U tom će slučaju, podnositelj zahtjeva biti pozvan da nedostajući dokument priloži naknadno, a ukoliko to ne može učiniti, zatražit će se službenim putem.

PROTEST SDSS – Kako bi se problemi srpskih povratnika efikasnije rješavali, Samostalna srpska demokratska stranka (SDSS) podržala je 2004. godine vladu premijera Ive Sanadera, koja bez njihovih glasova ne bi mogla dobiti povjerenje u Hrvatskom saboru. Međutim, puno od obećanog, što je formalizirano i

KARLOVAC

sporazumom između SDSS i Vlade RH, ni godinu i pol kasnije nije ispoštovano. Stoga je potpredsjednik SDSS i saborski zastupnik Milorad Pupovac nedavno upozorio Sanadera, kazavši kako građanima srpske nacionalnosti još nije vraćeno 887 stambenih jedinica, niti jedna lipa nije utrošena za stambeno zbrinjavanje bivših nositelja stanarskog prava, a potrošena su i sva sredstva za obnovu 3500 kuća od 4. do 6. kategorije oštećenja predviđena za cijelu ovu godinu.

“Predsjednik Vlade je javno iskazao svoju odgovornost za povrat imovine. Sada je početak sedmog mjeseca, a rok za povrat imovine je bio krajem prošle godine”, upozorio je Pupovac, uz ocjenu kako je zastoj u realizaciji sporazuma podjednako opasan za Vladu RH, kao i za srpsku manjinu.

IZBJEGLICE I POVRATNICI U BROJKAMA OSCE

– Prema posljednjem izvještaju Misije OSCE u Hrvatskoj, tokom i nakon sukoba koji je trajao od 1991. do 1995. godine, najmanje 300.000 hrvatskih Srba napustilo je, ili pobjeglo iz Hrvatske. Do 1. jula 2005. godine, odnosno deset godina kasnije, vlasti su registrirale 117.448 hrvatskih Srba kao povratnike u Hrvatsku iz Srbije i Crne Gore, Bosne i Hercegovine, te hrvatskog Podunavlja. Održivost povratka pripadnika manjina i dalje je nezadovoljavajuća, uglavnom iz razloga vezanih za probleme stanovanja i zaposlenja te djelomice uslijed nedostatka osnovne komunalne (voda, struja) i društvene

RIJEKA

infrastrukture u nekim područjima povratka.

Kako se navodi u izvještaju, više od 180.000 hrvatskih Srba još je raseljeno u Srbiji i Crnoj Gori, te Bosni i Hercegovini. Od tog broja, prema ponovnoj registraciji izbjeglica iz 2004/05. godine, u obje zemlje 128.000 osoba zadržalo je status izbjeglica (oko 120.000 u SiCG i 8.000 u BiH). Međutim, tek je mali broj objavljen nakon dobrovoljnog povratka u Hrvatsku, dok se većini srpskih izbjeglica iz Hrvatske status promijenio stjecanjem državljanstva Srbije i Crne Gore ili Bosne i Hercegovine. Znatna dio njih sada se smatra socijalnim slučajevima u Srbiji i Crnoj Gori. Većina objavljenih raseljenih Srba iz Hrvatske još uvijek nema učinkovit pristup osnovnim pravima u Hrvatskoj (pravo na mirno uživanje imovine, priznavanje mirovine, te ostalih stečenih prava).

U izvještaju se citira i ocjena hrvatskog pučkog pravobranitelja Ante Klarića da proces povratka i integracije teče vrlo sporo, unatoč sadašnjoj pozitivnoj atmosferi koju je omogućila Vlada RH uz potporu opozicije i političkog vodstva srpske manjine. Klarić je zaključio kako postoji nekoliko čimbenika koji tome pridonose, posebice spor povrat imovine, neriješeno pitanje bivših nositelja stanarskog prava, uništavanje napuštene imovine, te zahtjevi za naknadu od strane privremenih korisnika, uključujući sudske presude koje financijski opterećuju vlasnike koji ne bi trebali snositi posljedice radnji za koje nisu odgovorni.

BJELOVAR

SPLIT

PIŠE: TODOR KULJIĆ

Mit i istorija na "tržištu"

Možda razumevanje važnosti problema iz naslova već na početku može olakšavati spominjanje činjenice da je pre nepunih sto godina na prostoru od Trsta do Urala postojalo samo 6 od današnjih 23 država (Hobsbaum, 2003, 287). A s obzirom na to da je novim državama uvek potrebna i nova prošlost, to ovaj podatak sam po sebi donekle objašnjava rasprostranjenost istorijskog maštanja. Da spomenutu aktivnost nisu pratili genocidi i progoni, najčešće pravdani istorijskim pravom na teritoriju, izmišljanje prošlosti bilo bi svakako manje dramatična, a više zabavna okolnost. Zbog otvorenog ili latentno prisutnog revanšizma politizovana prošlost možda je nasušniji elemenat nacionalističkih ideologija. Ako ne postoji odgovarajuća prošlost, ova uvek može biti izmišljena. Prošlost pravda sadašnjost i na taj način što pruža slavniju pozadinu sadašnjici koja nema šta da slavi (Hobsbaum 2003,16; Niče 1979, 21). Stanovnici Zapadnog Balkana krajem XX veka brutalno su se osvedočili kako kolektivno pamćenje proizvoljno kroje strateške političkih elite. Fabrikovani osećajni moralistički mitovi uspešno su preokrenuli masovnu svest i aktivirali latentnu konfliktnost ovoga prostora. Istraživanja istorijsko-strateških konstrukcija nove prošlosti mogu pomoći razumevanju uslova pod kojima različite kognitivne mape postaju dominantne u različitim društvima i stvaraju različite kulture sećanja između širokih emotivnih amplituda - izgona i bratimljenja. Da bi se objasnila permanentna revizija slike prošlosti treba uočiti polje strateških akcije političkih elite, gde se suočava i sukobljava kolektivno pamćenje jedne nacije sa pamćenjem drugih. Dakle, pitanje je koji su društveni akteri kadri da legalno menjaju kolektivno pamćenje? Koliko su ti naponi legitimni, odnosno koliko su u skladu sa zaštitom nadpolitičkih vrednosti međunacionalne tolerantnosti, uzajamnog uvažavanja, jednakosti i mira? Kakva je saznavna vrednost novih dekretiranih prošlosti? Kojim mehanizmima i simbolima se nameće novo pamćenje? Kakva je uloga kolektivnog pamćenja kada grupa od sukoba prelazi na saradnju? Koji ideo pamćenja može konstruisati

politička elita, koji deo može menjati, a koji deo je otporan na manipulacije? U kojim uslovima su pojedinci spremniji da izmene vlastito viđenje istorije? Snažna revizija slike prošlosti na Zapadnom Balkanu krajem XX veka najbolja je laboratorija za istraživanje pravilnosti kolektivnog pamćenja.

Na početku treba reći da se nova revizija prošlosti odvija u novom opštem sklopu globalizacije. Multinacionalnom kapitalu, kao strateškoj eliti globalizacije, nije nužna objektivna istina o prošlosti, već dozirana idejna saglasnost, koja ne bi remetila širenje EU. U različitoj meri izraženo novo balansiranje prošlosti izvana ide naruku rehabilitovanju najrazličitijih konzervativnih i reakcionarnih struja (kvislinških). Interesi globalizacije u osnovi glajshaltuju balkansku prošlost i diktiraju reviziju istorije, a vreme će pokazati uspeh ovog napora. Američki istoričar Toni Džad sumnja u mogućnost ujedinjenja Evrope upravo zbog neugasive snage njene žive istorije. Činjenica je da istorijsko sećanje danas više deli nego što ujedinjuje prostor koji multinacionalni kapital nastoji da poveže.

U odgovoru na pitanje kako društva stvaraju prošlost prilično jasno se razlikuje konstruktivizam od nehomogenih ideološkokritičkih teorija o kulturnoj hegemoniji. Ova napetost može se delom razumeti razlikom između Dirke i Marksa. Dirkem je proučavao klasno neutralni uticaj kolektivne svesti, a Marks je isticao ulogu interesa vladajuće klase kod formiranja slike o prošlosti. Na njihovom nasleđu Albvaš i Gramši branili su oprečne teorije društvene proizvodnje znanja.

Za razliku od klasno neutralnog konstruktivizma, ideološkokritički pristup ističe plansku državnu instrumentalizaciju prošlosti, a ne toliko spontanu aktivnost organizovanih ili neorganizovanih grupa koje preko prošlosti štite identitet. Kolektivno pamćenje planski kroje i usmeravaju pre svega strateške političke elite, a ne obične grupe. To čine direktno ili indirektno radi zaštite interesa vlasti, a ne zbog osiguranja identiteta grupe. U cilju održanja klasne vladavine fabrikuju se osećajni moralistički mitovi koji osiguravaju lojalnost podvlašćenih. Službena istorija nije konstrukcija koja osigurava identitet grupe niti se prihvata manje ili više spontano, nego se oblikuje i monopolski nameće radi zaštite interesa vladajućih grupa. Da bi se objasnila permanentna revizija slike prošlosti treba uočiti najpre polje strateške akcije političke elite, gde se antagonistički sukobljava pamćenje jedne klase sa pamćenjem druge, a zatim i izmenjenu globalnu epohalnu svest. Na pitanje koje društvene snage mogu menjati prošlost, ovaj pristup daje konkretniji odgovor od konstruktivista? To su pretežno vladajuće grupe manje ili više antagonistički suprotstavljene podvlašćenima. Glavni mehanizam koji utiče na kolektivno pamćenje jeste država. Pri tome treba razlikovati sadržaje prošlosti koje može konstruisati vladajuća klasa ili elita, od onih koje može samo menjati, kao i "ostatke prošlosti" koji su otporni prema manipulaciji. Od vrste krize zavisi spremnost pojedinaca da izmene vlastito viđenje istorije. Glavno delo iz ideološkokritičke struje, gde su izneta načela ovog pristupa, je

zbornik "Izmišljanje tradicija" iz 1983 (Hobsbom, Rejndžer 2002), a sličan pristup uočljiv je i u radovima drugih pisaca (Konerton 2002; E. Zerubavel 2003; Shida 1999; H. Walton 2000; Riegel 2000). Na sličan način pokazano je kako su u raznim državama izmišljane tradicije kao važan sadržaj klasnih ideologija. Tradicije, ceremonijali i jubileji izmišljeni su da bi se osigurao kontinuitet sa prošlošću i podstakla mobilizacija različitih grupa, slojeva i klasa. Izmišljanje prošlosti po pravilu je neodvojivo od isticanja neprijatelja.

Na etnički izmešanom prostoru Zapadnog Balkana prošlost se krajem XX veka podjednako izmišljala i rekonstruisala (1) u cilju razgraničenja od srodnih nacija i (2) radi predstavljanja svetlu u naročitom misionarskom svetlu. Nacionalizmi na različite načine kombinuju različite obrasce izmišljanja prošlosti. Izmišlja se ili doteruje (1) objašnjenje porekla nacije, (2) način njenog opstanka i (3) istorijski žrtveni učinak. Kod spomenutih nastojanja smišljeni zaborav tamnih senki prošlosti nacije, prati izmišljanje njenih svetlih strana, pa je to razlog zašto napredak istorijskih proučavanja često ugrožava nacionalna osećanja (E. Renan). Pri tome se istovremeno drugima prebacuje izmišljanje, pa prigovor o "izmišljenim" nacijama odriče utemeljenost u prošlosti rivalskoj naciji (Milosavljević 2002, 199). Mitove koji se koriste kao razgraničavajući mehanizmi u balkanskim društvima norveški istoričar Pal Kolsto podelio je na mitove o samosvojnosti (*sui generis*), o predziđu (*ante murale*), i o starini (*witiquitas*) (Kolsto 2003, 13). Drugim rečima, vlastiti narod predstavlja se kao potpuno različit od susednih, jer je imao sudbinsku ulogu u odbrani savremenih priznatih vrednosti i civilizacija i duboke istorijske korene. Ideološke vrednosti ove vrste treba ipak sagledavati u sklopu šire globalne celine nove izmišljene istorijske polarizacije. Novostvorena prošlost bila je potrebna novim balkanskim državama (nema suvereniteta bez istorijskog kontinuiteta), ali je bila i odgovor mnogim negativnim stereotipima koji su o Balkanu takođe smišljeno stvarani u Zapadnoj Evropi i SAD. Naime, krajem XX veka sukobila su se dve neobično aktivne istorijsko-političke retorike: s jedne strane, ona koja je izmišljala i doterivala anti-orijentalnu prošlost novih balkanskih država, i s druge, retorika balkanizma koju je oživeo Zapad, a u čijem je središtu stereotip o iracionalnoj varvarskoj periferiji civilizovane Evrope. S jedne strane, prošlost Balkana je predstavljana kao kontinuitet varvarstva čime je zapadni kapitalizam gradio utisak o vlastitoj beskonfliktnosti, a s druge su balkanski narodi sebe predstavljali kao čuvar kapije zapadne civilizacije, tražeći priznanje i podršku u državnom osamostaljenju od srodnih naroda. Na jednoj strani je Balkan viđen kao izvor nestabilnosti i opasno "bure baruta", a na drugoj, kao žrtva. Kod oba nastojanja vidljiv je napor izmišljanja, a neobičan značaj ima pripovedački način izlaganja – naracija. Instrumentalizacija prošlosti nezamisliva je bez osmišljavanja, različitog akcentiranja, selektivnog odbira po dramskom obrascu i obaveznog emocionalizovanja izabrane prošlosti. Ubedljiva naracija uklanja zbunjenost publike, glača sklad iznetih sadržaja, neutralizuje slučajno i uspešno prevodi nepregledno i kontingentno u logički i

smisaono razumljivi "deterministički" sklop.

Spomenuto nastojanje podjednako je prisutno kod naracija o Balkanu i kod unutarbalkanskih naracija. Govor o "balkanskom mentalitetu, balkanskom primitivizmu, balkanizaciji, vizantizmu i pravoslavlju" ne koristi se samo na Zapadu, već i u unutar Balkana za međusobno razgraničavanje. "Te termine, kao i orijentalistički okvir uopšte, često koriste čak i oni koji njima bivaju omalovažavani, što ukazuje na hegemonističku prirodu pojmova o kojima je reč (Bakić, Hejden 1999). Iako su prvobitno bile začete u jednom poetskom sklopu, mnoge epske predstave o "nama" i "njima" i stavovi prema "nama" i "njima" stavljeni su u politički kontekst nacionalističkih diskursa 19. i 20. veka. Ovi novi, van-literarni sklopovi otkrili su određene strane epske priče i heroje koji su izgleda najneposrednije "govorili" o problemima naroda u datom istorijskom trenutku (Bakić-Hejden 1999). Kod tumačenja ovih sklopova ne može se zastati samo na odgonetanju semantičkih mogućnosti ili dvosmislenosti narativne strukture, nego ovu treba tumačiti uticajnim interesima vladajućih grupa. Lišena kritika ideologije, dekonstrukcija mitova ostaje književna kritika.

Izmišljanje pozitivnih stereotipa

Bilo bi pogrešno misliti da su samo negativni stereotipi dokaz o lakoj instrumentalizaciji prošlosti. To mogu biti i pozitivni. Britanskim vojnicima u Prvom svetskom ratu nije baš bilo sasvim jasno zašto su im Srbi najprirodniji saveznici na Balkanu, jer je do tada u V. Britaniji bio aktivan stereotip o Srbima kao primitivcima i kraljeubicama. Naime, još od tridesetih godina XIX veka, kada se Rusija pojavila kao ključni akter balkanske politike, V. Britanija je sledila prilično doslednu politiku podrške najvećem neprijatelju Srbije – Osmanskom carstvu. Nije se bez razloga slutilo da bi južnoslovenske nacionalne države bile prirodni saveznici britanskog rivala, Rusije. Zato su Turci u britanskom javnom mnjenju dugo predstavljani kao plemenite i civilizirane aristokrate, dok su pravoslavci, njihovi slovenski podanici, prikazivani kao sirovi banditi (Kolsto 2003, 32). Međutim, tokom Prvog svetskog rata, V. Britanija iznenada sklapa savez sa Srbijom i Rusijom protiv Turaka, pa je na brzinu valjalo sklopiti sasvim drugu priču. U sklopu novog savezništva mala Srbija ocenjena je kao zemlja koja stoji na poziciji od svetskog značaja: ona je čuvar kapija između planinskih lanaca, i stoga je izuzetno ugrožena. Novi položaj Srbije sada je poređen je sa mitskim prizorom otpora Davida Golijatu (Kolsto 2003, 32). Naravno, nije kritička nauka tražila reviziju prošlosti Balkana, nego su presudni bili britanski interesi. Lišena tradicionalizovanih i mitiziranih etničkih spona sa Evropom V. Britaniji je bilo lakše nego drugima da izgradi pragmatično načelo: nema većitih neprijatelja, većiti su samo britanski interesi. Po svemu sudeći, i sada je to okvir britanske prerade prošlosti evropskih naroda. Slična pragmatička graničarska metafora sreće se znatno ranije. Kada je 1521. Beograd, ključ Ugarske, pao u turske ruke, već iduće godine je na Saboru hrišćanskih

zemalja u Nirnbergu u novembru 1522, za Hrvatsku upotrebljen naziv *Zwingermaurer* (tvrđava), a nadvojvoda Ferdinand Habsburški je rekao da, "viteški hrišćanski narod" Hrvata, "poput štita" stoji ispred Štajerske, Koruške i Kranjske, i cele srednje Evrope i zapadnoga hrišćanskog svijeta (Žanić 2003,167). Sugeriranje Hrvatima njihove sudbinske misije bilo je u službi buđenja svesti o izuzetnoj ulozi Hrvata i instrumentalizacije hrvatskog hilijazma u odbrani hrišćanske Evrope. Kod svakog emotivnog vrednovanja Balkana, bilo u obliku pozitivnih ili negativnih stereotipa, prepoznatljivi su interesi hegemonih sila.

Pri tome je truizam reći da moćni mediji tvore i nameću, ne suvoparnu nego dramski uobličenu sliku prošlosti. Svaka istorijska svest formira se kao unutrašnja povezanost tumačenja prošlosti, poimanja sadašnjice i očekivanja od budućnosti (K. Jeismann 2002). Jezičko simbolička konstrukcija ova veze po pravilu ima društveno prihvatljivu narativnu strukturu (Straub 1998, 117). U krizama pojačane nade uprte u budućnost još više oblikuju ovu vezu struktuirajući nepregledno i nepredvidljivo po dramskim obrascima pozitivnih i negativnih junaka. Kod toga treba dodati da na ovaj način prošlost ne izmišljaju samo vladajuće nego i podvlašćene grupe. I ovde važi pravilo da, ne samo što se gotovo uvek sećamo značajnih dešavanja kao članovi grupe, nego i vlastitu grupu poimamo činom sećanja. Još 1959, E. Hobsbaum je razvio model "socijalnog bandita" kao obrazac klasno uslovljene izmišljene prošlosti podvlašćenih. Američki gramšijanski sociolog Ričard Sleta pokazao je oblike primene ovog Hobsbomovog idealnog tipa (Slatta 2004). Socijalni bandit (buntovnik, odmetnik, hajduk) bio je uvek za državu i feudalne gospodare zločinac, ali za podvlašćene slojeve – junak, osvjetnik i borac za pravdu. Na jednoj strani bila je kriminalizacija otpora, a na drugoj izmišljena ili selektivna idealizacija, ulepšani mit o zaštitniku-borcu, koji je zadovoljavao psihološku potrebu sirotinje za zaštitom od pljačke i krize. Vizija socijalnog bandita iskazivala je klasni otpor seljaka vlasti. Slika zaštitnika koji oduzima moćnima i pravedno deli sirotinji uvek je bila simptom nezadovoljstva seljaštva. Hajduci nisu imali socijalni program, niti su težili klasnom oslobađanju, već su se pojedinačno svetili ubijajući lokalne tirane. Ovaj tip idealizovanog klasnog zaštitnika, zapaža Sleta, sreće se širom sveta, od Kine do SAD: balkanski hajduci, Robin Hud, Bili Kid, Pančo Vila, itd. U etičkom pogledu slika socijalnog bandita iskazuje prirodnopravnu formulu da nasilje protiv nasilja i nije nasilje.

Kod narodnog pamćenja širom sveta sreću se ulepšane predstave etničko-klasni odmetnika koje su jataci seljaci štitali i o kojima su pleli mitove. Izmišljeni i stilizovani plemeniti buntovnici iskazivali su nostalgичno mitiziranje "slobode, herojstva i sna o pravdi". Pozitivne slike socijalnih bandita u baladama i epovima uglavnom su usmeno negovane kao plod mašte. Romantiziranje odmetnika-zaštitnika teklo je i u sklopu nacionalističke retorike koju su vlasti katkad podsticale, ali i sputavale. Stereotip o plemenitom banditu bio je s jedne strane, plod gradskog romantizovanja seljačke usmene tradicije za vlastite

književne i političke ciljeve. Prenosio se pretežno usmenim pamćenjem, pričavanjem i opevanjem. Osnovno je selektivno pamćenje, čiji se izbor stalno menja. Brazilsko-urugvajske mitove o kaudilju-heroju skrojili su pogranični federalisti, ulepšanu pripovest o Panču Vili, meksički gaučosi, Robina Huda, deklasirani engleski seljaci, Marka Kraljevića i Starinu Novaka, srpska podvlašćena raja. Seoske legende vremenom su se menjale, ali su uvek iskazivale težnju sirotinje i podvlašćenih etničkih grupa za pravdom.

Poznato je da je za razumevanje svakog mita bitan kontekst, tj. prepoznavanje potreba konkretnih grupa za isticanjem određenih vrednosti u određenom dobu. U dramskom, narativnom ili muzičkom obliku mitovi i balade deluju još ubedljivije i bude osećanja koja dodatno učvršćuju "uverljivost" i bude nadu. I kod izmišljenih i idealizovanja klasnih zaštitnika teme su univerzalne: smrt, izdaja, napad, ljubav, itd. Mit o Bili Kidu stvoren krajem XIX veka u SAD bio je donekle ekvivalent britanskom mitu o plemenitom hajduku Robinu Hudu. Pri tome je, po pravilu, odnos vlasti i podvlašćenih prema idealizovanim zaštitnicima bio različit. Vlast je uvek osuđivala političke buntovnike kao bandite, od gaučosa Rio de la Grande, do Panča Vile i Če Gevare. U holivudskoj filmskoj produkciji je, na primer, upadljivo mitiziranje agresivnih napada Indijanaca na vozove, kojih u stvarnosti skoro da i nije bilo (Slatta 2004). Pod uticajem Hobsbauma i M. Mendelzon je rekonstruisao klasnu osnovu mita argentinskog nacionalizma u XIX i XX veku, u čijem je središtu seoski heroj – gaučo (Mendelzon 2002). Na jednoj strani bio je gaučo, kao seoski heroj koji se protivio gradu, a na drugoj, gaučo kao simbol nacionalnog heroja. Iako su ovaj lik romantičnog zaštitnika seljaka stvorile niže klase, ipak su ga uspešnije iskoristile vladajuće, jer je gaučo postao manipulativni simbol elita u nostalgичnom podsticanju nacionalizma. Na sličan način je i legenda o hrvatskom mitskom istarskom dobrodušnom džinu Velom Joži u izvornom obliku iskazivala otpor kmetova i robova protiv domaćih i mletačkih plemića i glavara, da bi sada, van klasnog konteksta bila instrumentalizovana u službi mladog hrvatskog suvereniteta. Izmišljenu legendu uvek i svuda u razne svrhe koriste različite klase. Pri tome je retorička struktura legendi (stilizovanje poželjnih vrednosti i njihovo saobražavanje pojedinim slojevima) često indikativnija nego udeo mitskog u njima. U tom pogledu na Balkanu je hajdučija dugo epski mitizirana uz gusle, kao patriotski, plemeniti i socijalni otpor vladajućim turskim feudalnim grupama, iako je nakon toga i knez Miloš gonio hajduke. To što kod Srba nema pesama o hajdučkom otporu vlasti svog naroda, nego samo o otporu strancima, svedoči o tome da je stereotip o plemenitom hajduku vlast širila samo kada je bio uperen protiv strane, a ne i protiv domaće vlasti. Skupljajući ove pesme, V. Karadžić je dizao moral ustaničkoj srpskoj vojsci, ali je preko heroiziranja prošlosti pravdao i kasniju srpsku vlast. Kostur Kosovskog i hajdučko-uskočkog epskog ciklusa je mitska dramatizacija nacionalnog oslobođenja i socijalne pravde uokvirena ponajviše biblijskom naracijom. Kod raznih zemalja je socijalni otpor seljaka protiv vlasti mitiziran kao plemenita

pobuna. Raznovrsne neutralizacije nelegalnosti odmetnika važne su za razumevanje vrednosti društva sadržanih u modelima o "socijalnom banditu" (Slatta 2004). Veberovski rečeno, premda nelegalni, hajduci su bili legitimni. Dakle, izmišljanje plemenitih hajduka nije konstrukcija radi jačanja identiteta, nego se javlja u periodima razočarenja i kriza kao simbol zaštite siromašnih. Siromašni su koristili hajdučiju kao "oružje slabih". Nasilje protiv nasilja nije poimano kao nasilje. Provokativni Hobsbaumov model "socijalnog bandita" nije primer konstruktivističkog, nego ideološko kritičkog tumačenja mitiziranih težnji podvlašćenih.

Graničarska martirologija

Nacionalizam je verovatno najsloženiji i najmanje prozirni idejni sklop kod izmišljanja mitova, jer iskazuje najrazličitije klasno-slojne interese. Ovdje će biti razmotrena samo jedna karakteristična verzija izmišljanja prošlosti na Balkanu. Kao što zanimanje za Balkan traje samo onoliko koliko i ratovi (Goldsvorti 2003, 46), na sličan način su isti ratovi brutalno podstakli kritiku izmišljanja prošlosti u nizu novih istraživanja. Da nije bilo rata možda bi ostali neistraženi neke važni obrasci kod instrumentalizovanja prošlosti, čije razjašnjenje mir ne bi toliko iziskivao. Koliko god da je rat na Balkanu bio idealni tip instrumentalizovanja prošlosti, toliko je bio i snažan podsticaj razjašnjenja ove instrumentalizacije. Nije teško uočiti da je kod priprema za rat i u ratnoj propagandi upotreba prošlosti mnogo prozirnija nego u miru gde je ideologizacija ove vrste posrednija i skrivenija. U ratu je brutalno obelodanjena činjenica da je upravo onaj deo Zapadnog Balkana, koji je najviše trpeo etničko čišćenje, ustvari, stolecima bio vojna granica dve imperije. U ovom graničnom prostoru stvoreni su i dugo nepriznati nacionalni mitovi polovinom XIX veka u kom su prisutni motivi spašavanja Habzburške imperije (Slovinci), katoličanstva (Hrvati, Mađari) ili hrišćanstva (Srbi). Sa stanovišta dugih procesa (u kojima se mitizacija taložila u raznim oblicima kulturne svesti, od fresaka do gusala) i poslednje etničko čišćenje je u određenom smislu, posredna posledica spomenutog imperijalnog nasleđa i graničarskog mentaliteta. Kod spomenutih mitova treba uočiti napor za radikalnim razgraničavanjem od Osmanskog carstva i strah od islamizacije koji se prevazilazi pojačanim poistovećivanjem sa Zapadom, preko vlastitih misionarski rastumačenih *ante murale* mitova.

Stolecima nagomilano iskustvo koje je na različite načine osmišljavano u kolektivnoj graničarskoj oslobodilačkoj i martirološkoj svesti nije moguće brzo niti dekretima izmeniti. U tom pogledu teško je verovati u bržu delotvornost novih kulturnih naloga iz Brisela. Naime, 1997, Savet Evrope preporučio je da prošlost Balkana treba u udžbenicima istorije prikazivati na nov način. Srž preporuka je da težište prošlosti ne treba da budu osetljivi događaji balkanske istorije, nego bi udžbenici istorije trebalo da ističu kulturno-istorijske spone i prožimanja na Balkanu, a ne ratove i oslobodilačke mitove. Trebalo bi izbegavati "teško sećanje" na taj način što će se "rastegnuti" didaktički

okvir prošlosti: ratove treba pomeriti iz jezgra naracije na njene rubove, da bi se kao glavni okvir istakle istorija kulture, civilizacije i umetnosti. Na taj način bi trebalo osloboditi čitanke vekovima gomilane mržnje, koje olakšavaju obnove nacionalnih mitova. Koliko god bila razumna, nije teško uočiti da ova evopska preporuka nije lišena iluzija. Postavlja se, naime, pitanje, kako preakcentovati balkansku svest o prošlosti, ako se ima na umu da su mitski oslobodilački sadržaji duboko utkani u glavne oblike kulturne svesti njenih naroda (umetnost, književnost, kinematografija i sl.). Komunističko dekretiranje prošlosti sledilo je drugi obrazac. Tu je oslobodilačka nacionalna kultura preusmerena u klasnu, borbenost se nije izgubila nego je nadnacionalna solidarnost radničke klase kanalisala mnoge stare mržnje u drugom pravcu. Sa urušavanjem socijalizma propalo je dekretirano komunističko potiskivanje konfliktnog potencijala balkanske prošlosti i uz to, dodatno izazvalo reaktivni eksplozivni udar potisnutog nacionalizma. Premda su komunisti držali Balkan u nezamislivom međunacionalnom miru gotovo pola stoleća, njihova radikalno sekularizovana svest o klasnoj prošlosti nije ublažavala nego negovala opšti borački mentalitet koji je na prvoj burnoj evropskoj prekretnici razvoja iznova eksplodirao. Po svemu sudeći, poluvekovni međunacionalni mir na Zapadnom Balkanu bio je odveć kratko razdoblje da bi se trajnije ublažili ili presekli dugi ritmovi vekovima taloženih konfliktnih oslobodilačkih pretenzija malih slovenskih naroda.

O tome ne svedoči samo nova dekretirana restauracija prekomunističkih mitova, nego i brzina njihovog oživljavanja i prihvatanja. Graničarski antiorijentalizam je okvir prerade prošlosti kod Mađara, Hrvata, Slovenaca i kod Austrijanaca: u središtu je nacija koja se žrtvuje, braneći imperiju ili konfesiju. U Mađarskoj je ova politička mitizacija bila nešto ambivalentnija, jer i novi mađarski istoričari (slično romantičarima iz XIX veka) pokazuju interesovanje za azijsko poreklo Mađara. U mitu o Atili, mađarski nacionalisti svoju naciju predstavljaju kao naslednike ponosnih, surovih i zastrašujućih Huna, dok u mitu o Svetom Stefanu ovog blagog i pobožnog sveca prikazuju kao samo otelotvorenje svoje nacije. Oprečni mitovi ipak se zajedno sprežu u nacionalnoj doktrini: mit o Atili daje Mađarima "pravo" na potčinjavanje drugih naroda, dok im mit o Svetom Stefanu daje mandat da ih civiliziraju (Kolsto 2003, 25). Azijski Huni okruženi slovenskim morem koristili su različite mitove da bi očuvali mađarski identitet i oduprli se asimilaciji. Uprkos vlastitom azijskom poreklu, Mađari mitologiziraju Mohač kao sudbinsku bitku za odbranu Zapada od Istoka. Graničarski antiorijentalizam uočava se kod žrtvenih mesta sećanja (predziđa) raznih naroda: Poatje, Kosovo, Mohač, Sisak, Krbavsko polje. Da bi granice bile samorazumljive i prirodne biraju se reke: Kupa je granica (za Slovence), Drina (za Hrvate), Dunav (za Mađare) i sl. U sklopu antiorijentalizma kod Hrvata i Srba javlja se čak turkofilna crta u pokušaju da Muslimane integrišu u hrvatstvo i srpstvo. Banalnost je u jezgru geografije nacionalnog pamćenja i topografskog

struktuiranja prošlosti.

Izgleda da je u slovenačkoj varijanti graničarski antiorijentalizam kod izmišljanja prošlosti postao važan tek devedesetih, ali ne trajno. Tako je 1993. slovenačka desničarska vlada službeno obeležila 400 godina bitke kod Siska (1593), gde su austrijske jednice sastavljene pretežno od Hrvata i Slovenaca pobedile vojsku Hasan Paše (Baskar 2003). Na ovom jubileju grupa slovenačkih oficira promovisana je u "heroje desetodnevnog rata". Jubilej je iskorišćen da se uputi poruka Evropi da su je upravo slovenački vojnici, a ne neki drugi, svojevremeno spasili, upozorava antropolog iz Ljubljane Bojan Baskar. Ovaj jubilej korišćen je poslednjih godina i kao "argument" za zabranu gradnje džamije u Ljubljani. Ipak izgleda da *ante murale* metafora u Sloveniji danas više nije aktuelna.

Kod prekrivanja prošlosti treba uočiti još jednu pravilnost. Naime, što je manja kulturna razlika između dve nacije koje teže razdvajanju (Srbi i Hrvati, Rusi, Belorusi i Ukrajinci), to je isticanje razlika istrajnije ("narcizam malih razlika"). Hrvati se antiorijentalnim "argumentima" uporno distanciraju od Srba (a i jedni i drugi od Bošnjaka), a na sličan način to čine i beloruski i ukrajinski nacionalisti izmišljanjem mitologiziranih priča. Obe nacije dugo su u prošlosti bile pod jakim uticajem ruske kulture, a da bi dokazali postojanje zasebne beloruske i zasebne ukrajinske nacije, graditelji nacije u obe države žestoko su insistirali na tome da je njihova nacionalna kultura bila oduvek različita od ruske. Da sličan odnos prema Srbima imaju Hrvati i Bošnjaci, gotovo da i ne treba spominjati jer se analogija sama nameće.

Premda globalizaciji smeta nacionalizam, ona ipak podstiče fragmentizaciju i povratak korenima. "Nova prošlost" otkrivena u procesu obnove kapitalizma s kraja XX veka ne pokazuje samo raznovrsnost lokalnih konjunktura u traganju za identitetom, već nametnute lokalne istorije i mitovi snaže ili koče raznovrsne puteve ka "demokratskom kapitalizmu". Haos revidiranih sećanja u svim segmentima, ne ide na ruku globalizaciji, ali se toleriše, a iz njega mediji izdvajaju i nameću sadržaje koji pravdaju interese novih multinacionalnih i nacionalnih elita. Jedan od načina neutralizovanja demokratski razbuđene nove prošlosti je briselska direktiva o zaštiti manjina. Nacionalizam u vušepartijskom režimu nije moguće zabraniti, ali se zato manjine mogu štititi. To je novo načelo politike sa prošlošću EU. Nove države je nemoguće sprečiti u izmišljanju prošlosti. Ova je kontekst željenom pravcu razvoja. Savremene balkanske države ipak se razlikuju u pogledu raspolaganja realnom monumentalnom istorijskom prošlošću. Za razliku od neherojske tradicije Slovenije, Makedonije i Federacije BiH, Hrvatska i Srbija obilno koriste srednjevekovnu ratnu prošlost. Bosanski Hrvati mitiziraju svog kralja Budimira, koji se navodno okrunio na Duvanjskom polju (Bosna i Hercegovina) i spore se sa Srbima oko svojatanja Tvrtka Kotromanića (Žanić 2003, 161-203). Hrvatski "Leonida" je ban Nikola Šubić Zrinski, a bitka na Krbavskom polju 1493. je "hrvatsko Termopile". Srpska monumentalna geografija sećanja još je bogatija, jer, za razliku od drugih

balkanskih naroda, raspolaže neuvezenim ratničkim dinastijama (iako su i pragmatički ustanici 1804, nudili srpsku krunu Habzburzima). Nije teško uočiti da je nova genealogija i geografija sećanja bila aktivni činilac državnog preoblikovanja Balkana krajem XX veka. Nacionalizovani Knin, Siget, Tomislavgrad, Orašac, Kosovo i Kruševo lako su potisnuli komunističku Belu Crkvu, Sutjesku, Neretvu i Jajce. Poslednji talas službene revizije istorije u Srbiji preko udžbenika oktrosao je sliku nacionalnog antifazišizma, sa četnicima kao borbenim jezgrom. Cilj je razbiti tobožnji privid da je dosledni antifazišizam na ovim prostorima bio antinacionalističke prirode. Pošto je Tita, kao vođu narodnooslobodilačkog pokreta, teško isključiti iz antifazišizma, sada se govori o dva ravnopravna antifazišistička pokreta. Ipak Orašac 1804. i Bela Crkva 1941. više ne pripadaju istoj vertikali. Ravna Gora je novooktroisano ustaničko mesto sećanja. Oslobođilački poredak sećanja je sužen i pročišćen – nacionalizovan. Orašac 2004. umesto Gazi Mestana 1989. pomera mesto sećanja kolektivnog identiteta nacije severno od izgubljene "kolevke srpstva". Ritualno sećanje okrenuto je ka novovekovnom – političkom, umesto ka mitskom srednjevekovnom mestu sećanja. Mesto sećanja je pobjednička buna iz koje je istekla nacionalna država. Ono treba da zameni Kosovo – mesto nacionalne golgote, simbol mitskog kontinuiteta i vaskrsenja iz poraza. Obeležavanje 600 godina Kosovskog poraza 1989. bio je pokušaj nacionalne homogenizacije u cilju centralizacije Srbije i održanja svih Srba u SFRJ kojoj je pretio raspad. Dvestogodišnjica Prvog srpskog ustanka 2004, treba da iznova ojača identitet poražene, prognane i u svetu stigmatizovane nacije u građanskom ratu 1991-1995 i bombardovanju 1999. Monumentalizacija bune protiv Turaka treba da povrati veru u državotvornu snagu nacije čije su se državne granice dramatično menjale krajem XX veka i koja je u neprekinutoj bežaniji i nestabilnim i nedefinisanim granicama ušla u naredno stoleće.

Kod svake retorike izmišljene prošlosti, naročitu ulogu imaju simboli odbrane: bedem, štit, vrata, predstraža, i sl. Oni treba da sugeriraju sudbinsku misiju vlastite nacije. Njegoš i Nikolaj Velimirović pisali su o Srbima kao predstraži koja čuva hrišćansku Evropu, a slične metafore obilno su korišćene u raznim periodima hrvatske istorije (Žanić 2003, 167-184; Bakić 2004,68). Kosovo je u *ante murale* smislu kod Srba postalo glavna metafora u kasnijim tumačenjima ključnih istorijskih događaja u XIX i XX veku i idejno oruđe osveščivanja Srba kao nacije u sklopu drugih evropskih nacija, a za razliku od bedne "raje" iz Otomanskog carstva (Bakić-Hejden 1999).

Na drugačiji način NDH je tumačena kao "predstraža Evrope", ali ne hrišćanske, jer bi se to kosilo sa naporom za integracijom bosanskih muslimana u hrvatsku naciju. Zato se metafora predziđa, ključna u ustaškoj simboličnoj geografiji, ukorenjuje u značenjskom polju bitke s Mongolima na Grobničkom polju, a ne u otporu Turcima. Misija hrvatske legije na istočnom frontu četrdesetih godina u sklopu osovinskih snaga pravda se kao "bedem provali Azije s boljševičkom najezdom u zapadno-evropski

krug". "Opet smo predziđe vjere, sinovi krvavog plota", peva jedan legionar, videći sebe i drugove kao one koji su otišli pod Staljingrad braniti kulturu od "crvene aveti" i biti "novi klanac Termopila" za Zapadnu Europu, pa će im na grobovima stajati što i Leonidi (Cit. prema Žanic 2003, 186). Krajem XX veka, sadržaj metafore predziđa opet se menja: sada je Hrvatska demokratski bedem protiv vizantijske Srbije i komunizma. Opirući se ovim politicko geografskim simbolima, M. Krleža je, kritikujući svaki militarizam 1926, ukazivao na to da su nacionalni mitovi, zasnovani na apoteozi junaštva, u stvari malograđanska "zaljubljenost u aristokratsku prošlost" : "Da smo 'Ante murale Christianitatis', to nisu govorili samo nama, nego svim nacionalnim bijedama katoličkim na Dunavu i na Visli, koje su ginule na krvavoj predstraži evropskih interesa, dok se u centru civilizacije bančilo (...) Mi se hvalisavim citiranjem tih glupih laži spuštamo do onog najnižeg stepena provincijalne zatucane svijesti, na kome nam pamet maše repom pred strancima ropski servilno.." (Cit. prema Žanic 2003, 184). Pomenute osećajne mitske istorijske metafore u osnovi sugeriraju pogrešan kontinuitet. Velike države i narodi koristili su ih da bi hrabрили male narode i usmeravali ih protiv neprijatelja velikih (Austrijanci, Britanci i Rusi sokole male slovenske narode). Mali narodi su, s druge strane, stalno pokušavali da stvore imaginarnu monumentalnu prošlost iz manje ili više vazalne istorije (Srbi, Hrvati, Mađari). U hijerarhijski struktuiranim istorijskim epohama kraće faze herojskog otpora smenjivali su dugi periodi vazalstva. Pretvaranje duge vazalne u neprekinutu monumentalnu prošlost jeste karakterističan izvor i ogledalo iskrivljene svesti malih naroda.

Kod rečenog treba imati na umu da su srodne metafore bedema i predziđa vrlo uopštene i rastegljive retoričke forme koje pokrivaju najrazličitije sadržaje: Tito je 11. juna 1952 u Sloveniji opominjao Zapad da FNRJ ima snažnu oružanu armiju i da "stoji kao stijena koja brani i sam Zapad od SSSR i njegovih satelita", a S. Milošević je u svom predizbornom govoru u Beranama, u Crnoj Gori, septembra 2000. godine, opisivao SR Jugoslaviju kao "najstrajjniji, najozbiljniji i najopasniji centar otpora u Evropi američkoj antievropskoj tiraniji i Novom svetskom poretku" (cit. prema Antić 2003, 266). Jedva da je potrebno i pominjati da su sadržaj i istorijska funkcionalnost pomenutih apela različiti: premda je u oba slučaja reč o prkosu, prvi je bio bolje proračunat i uspešan, a drugi, iracionalan i štetan. Dakle, istorično razmatranje narativnog sklopa i metafora treba da vodi računa o različitim kontekstima i interesima koji se pravdaju sličnim metaforama. Opšte političke metafore često zavode i sugeriraju pogrešan kontinuitet. Osim toga, treba imati na umu da je u pomenutim mitovima prisutan različit udeo istinitog. Spomenuto je da su mali narodi odista katkada bili brana velikih. Što su, pri tome, sami mali narodi misionarski stilizovali vlastitu vazalnu ulogu kao providnosnu misiju, dokaz je, s jedne strane, sračunate ideologizacije njihovih elita, ali i provincijalne spontano iskrivljene svesti podvlašćenih s druge strane. Uopšte je Balkan bogat teorijskim potencijalom "imperijalizma

preko metafore" kao hegemonog ideološkog govora velikih sila. V. Britanija je na primer, slikama Balkana snabdevala svoju književnu produkciju i industriju zabave, pa E. Fleming i V. Goldsvorti ovaj odnos nazivaju metaforičkim kolonijalizmom. Na drugoj strani, ne manje je upadljiva graničarska retorika kod misionarskog poimanja samih balkanskih naroda. U oba slučaja ideološkog govora raspoznaje se kolonijalna retorika, ali i jaz između između takve slike o sebi (kao bedema i dela Evrope) i načina na koji je Zapadna Evropa opisivala Istočnu i Jugoistočnu Evropu.

Izmišljanje tradicija kod novih država

Da su spomenute metafora predziđa prestale da budu aktuelne kod novih balkanskih država, prethodno izlaganje bilo bi samo kritika istorijskog uma. Međutim, one i dalje opstaju kao nužni strukturni segment nacionalističkog poimanja prošlosti koje počiva na anahronizmima, zaboravu, neistoričnosti i izmišljanju. Zato njihova aktuelnost daje ovom izlaganju ideološko-kritički ton. Istini za volju, objektivnu sliku dublje prošlosti na ovim prostorima teško je dati, jer je Balkan bio nerazlučiva mešavina etniciteta koja je u ratovima i osvajanjima menjala strukturu. Otuda i velika uloga mašte kod istoričara koju je teško dokazati, ali i osporiti. Pri tome važi pravilo da što je priznata državnost mlađa, to je izmišljanje prošlosti prozirnije. Makedonija (BJRM) je 1992. stekla državni suverenitet, uzimajući za osnivački događaj Ilinden i Kruševsku republika iz 1903, iako neki osmanski izvori ovu bunu nazivaju bugarskom (Brunnbauer 2003, 311). Da bi se osavremenila slika ovih zbivanja izuzetnost makedonskog mita o viktimizaciji obrazlaže se time da je makedonski narod bio žrtva prvog masovnog čišćenja na Balkanu nakon Balkanskih ratova (Brunnbauer 2003, 314). Ova izuzetnost uklopljena je u mit o izgubljenoj domovini. Slično hrvatskim i slovenačkim revizionistima, i makedonski vide Jugoslaviju kao nametnuto skretanje s puta vlastite nacije. Ipak, makedonska historiografija, za razliku od ostalih novih država Zapadnog Balkana, ističe beskonkurentsko herojstvo Titove borbe, ali naglasak pomera sa komunista na nekomunističke partizane. Američki antropolog K. Braun, uočila je da savremena Makedonija gradi vlastiti identitet preko istorijske mašte. Makedonci teško mogu racionalno dokazati poreklo, ali je sigurno da znaju šta ne žele da budu – ni Bugari, ni Srbi ni Albanci ni Grci (Cit. prema Troebst 2001). Zadatak nije bio lak – trebalo je preko noći istorijski utemeljiti novu autarhičnu sliku prošlosti (na vrlo trošnim istorijskim temeljima) koja bi pravdala krhku državnu nezavisnost. Kao ključni osnovni novovekovni državotvorni događaj izabrana je Kruševska republika iz 1903, ali se zato etničko utemeljenje potražilo u Starom veku, svojatanjem Filipa i Aleksandra Makedonskog kao autentičnih neslovenskih predaka današnjih Makedonaca. Kao osnovni događaj nove makedonske istorije izabran je Ilinden 1903 (efemerni ustanak protiv Turaka), na koji se nadovezuje tzv. "drugi Ilinden", odnosno Prvo zasedanje ASNOM 1944. i konstituisanje republike Makedonije

unutar DFJ. Ovaj događaj tumači se kao direktni kontinuitet Kruševske republike. Do modifikacije ove glavne linije došlo je tek 1998. kada nacionalni konzervativci osvajaju vlast. Oni uvode "Treći Ilinden". To je 8. 12. 1991. kada je održan referendum za nezavisnost Makedonije. Makedonski istorijski kontinuitet je iskonstruisan, izričito tvrdi nemački istoričar Stefan Trebst (Troebst 2001). Znatno dublje izmene u poimanju prošlosti odvijaju se na planu tumačenja etničkih korena nacije. Dok su u SFRJ Makedonci bili jedan od južnoslovenskih naroda, već 1991. menja se perspektiva. Makedonska istoriografija traži antičke preslovenske korene nacije i nalazi ih kod slavnog Grka Aleksandra Makedonskog, koji se prikazuje kao nacionalni heroj. Makedonski političari su mudro ćutali, jer im je odgovaralo svako utemeljenje u prošlosti koje je jačalo nezavisnost mlade i nepriznate države. Kroji se neslovenska etnička linija od Starog veka do današnjice. Službeno se govori o asimilaciji i slovenizaciji antičkih Makedonaca, a potom i njihovoj hristijanizaciji. Visoka politizacija makedonske istorije uslovljena je mladošću i neodređenim statusom države i nacije i prekom potrebom da se stvori idejnopolićka legitimnost državi u složenoj i nestabilnoj situaciji. Samo naizgled je neobićno što u ovom potpuno novom i iskonstruisanom sklopu, Tito opstaje kao važna istorijska lićnost i to što glavne ulice u više makedonskih gradova, uključujući i Skopje, još nose njegovo ime. Tito u Makedoniji nije simbol veze sa multinacionalnom Jugoslavijom, niti znamen socijalizma i južnoslovenstva, već prvi vladar koji je službeno priznao makedonsku naciju. Izmišljena prošlost ne zaboravlja svog legalizatora. Koliko god bilo teško prihvatiti novu makedonsku konstrukciju, treba imati na umu da i grćko svojatanje Makedonije nije lišeno dekretiranih fikcija. Stari Grci su makedonske vladare smatrali varvarima, a ne Grcima, iako je grćkim istorićarima potrebno mnogo hrabrosti da to danas priznaju (Hobsbaum 2003, 18), kao i okolnost da je Solun dugo bio grad u kojme su Grci bili manjina. U etnićki izmešanim prostorima, rezidualnim obodima bivših imperija, u vremenu sadašnjem je svaka pretenzija na istorijsko pravo nužno maštovita.

Zato je i savremene granićne regione, rubove novih balkanskih država, nemoguće do kraja pravdati istorijskim pravom. Tu jedna nacionalnost gotovo nikada nije trajno prevladavala, pa ova okolnost objektivno pruža široki manevarski prostor raznim izmišljotinama. Ne manje patetićno se u savremenoj albanskoj istoriografiji insistira na neprekinutom i kontinuiranom nacionalnom identitetu i "nacionalnoj svesti", poćev od Ilira pa sve do današnjih dana. Verovatno je ovde najprozirnije nastojanje za pravdanjem nacionalne države i polaganjem prava na određenu teritoriju, odnosno na "albansko tlo". U ovoj politićko-istorijskoj retorici ne manje su trivijalne figure "ratnika", "legendarnog borca" i "prolivene krvi", koje zajedno sa prethodnim uglavnom funkcionišu u okvirima balkanskog herojskog koda (Berishaj 2001). Od devedesetih, nacionalna istorija više se ne naziva "istorija Albanije" nego "Istorija albanskog naroda", jer je u obrazovne programe svrstana i istorija albanskih oblasti na Kosovu, u Makedoniji i u Crnoj

Gori koje nisu uključene u albansku državu 1913 (Duka 2004, 52). Ova didaktićka promena prošlosti ne služi samo polaganju prava na teritoriju, nego i pripremi pravdanja pripajanja novih teritorija. U BiH je proces bio obrnut. Pripajanje teritorija obavljeno je 1992-1995, a nakon toga usledilo je njegovo pravdanje. Poslekomunistićki mitovi o prošlosti konstruisani su nakon rata iz tri jasna i do kraja prepoznatljiva ekskluzivna posezanja za BiH kao vlastitim nacionalno-konfesionalnim lenom. U prvom slućaju je to velikosrpska (karaćorđevićevska ili radikalska) ideja o delu srpskih zemalja, u drugom, velikohrvatska ideja (starćevićanska, ustaška ili tuđmanovska) o hrvatskom nacionalnom prostoru, a u trećem je oživio bošnjakći (SDA) hegemonizam kao bosanski recidiv islamskog naftnog i populacijskog buma. Ovde važi pravilo da bez entiteta nema identiteta (D. Lovrenović). Nove mitske slike prošlosti prihvaćene su kao sastavni deo službenog pamćenja uprkos tome što kritićka istoriografija upozorava da se bosansko srednjovekovlje ne može uklopiti ni u jednu od tri vladajuće nacionalistićke slike prošlosti, kako zbog toga što se Bosna daleko duže razvijala kao rezidualni okrajak moćnih država, nego kao zaseban politićki i kulturni entitet, tako i zbog činjenice da je bosanskohercegovaćka istorija bivala izloćena neprestanim diskontinuitetima, snažnim idejnim i verskim prožimanjima i konverzijama. Svuda su intelektualci iz akademija nauka aktivno ućestvovali u politizaciji prošlosti (Milosavljević 2002; Źanić 2003), pa je na Balkanu banalizacija istorije tekla u spoju "vrhunske" ućenosti i rata. Malo je istorićara uspelo da se odgovorno izdigne iznad strasti politike identiteta, tj. do hladnog prikazivanja prošlosti izvan vrućih osećanja *Mi grupe*.

Doduše i van Balkana prošlost se koristi kao pravo na prostor. Mitovi o spasavanju *Drugoga* svuda su sredstvo razgranićavanja zasebne prošlosti i osiguravanja oznaćivaća granice. Što je država manja, to joj je važnije spoljno priznanje (Srbiji više nego Francuskoj, a ovoj potonjoj opet, više nego Rusiji), a vazalnost u traženju ove vrste legalnosti takoćde je srazmerna snazi države. Ovde treba samo dodati da mitove o vlastitom znaćaju mogu stvarati i drugi, a ne sama nacija. Prema britanskom istorićaru Lafenu (Laffan), Srbija je u Prvom svetskom ratu bila branitelj hrišćanstva i civilizirane Evrope. Srbi su "oduvijek davali sve od sebe da služe hrišćanstvu, jer je njihova zemlja na samoj kapiji civilizirane Evrope" (Cit. prema Kolsto 2003, 33). Na slićan naćin je i Ćerćil pružio podršku beogradskim pućistima marta 1941, a kasnije Titu. Ipak su češći negativni mitovi o Balkanu koji poćivaju na tvrdim stereotipima Zapada.

Šarolika istraživaićka struja M. Todorove, pokazala je kako su tokom ratova za nasledstvo Jugoslavije zapadni politićki lideri dugo koristili mit o izuzetno krvoćednim balkanskim narodima kao izgovor za nedostatak aktivnog angažmana i za sugeriranje civilizacijske nadmoći Zapada. Balkan je krajem XX veka postao metafora haosa i time moćno sredstvo nove neokolonijalne retorike (Bjelić, Savić 2003). Slika naravi balkanskih naroda i hegemonu predstava u svetu o njihovoj civilizacijskoj, ili varvarskoj prošlosti uvek je pretežno zavisila od sposobnosti njihovih

vodećih krugova da se uklope u interese velikih sila. Sam Balkan još uvek je rastegljiva metafora, u pojmovnom i geografskom smilu. Meternih je govorio da Azija počinje na *Landstrasse* (naistočnija ulica Beča), a razna razgraničenja Balkana (koja su išla su linijom Save do Zagreba, a onda po Kupu i na kraju preko Gorskog Kotara do Rijeke), prisutna su u XIX veku u austro-ugarskoj geografiji. Hrvatski nacionalisti su ovu granicu pomerili do Drine, a Balkan je bio pretežno politički, a ne geografski. Najčešće je Balkan tuđin u evropskoj kući, unutrašnji "drugi" koji vredi i izaziva svojom pretenzijom da bude deo Zapada, kao i svojom očiglednom sposobnošću da dramatično utiče na zapadnu istoriju (E. Fleming). Sarajevo 1914. i 1992-1995, jeste "dramsko mesto" sudara Zapada, Balkana i Orijenta. O tome svedoči geografska metafora propalog susretanja: "Sarajevo je mesto gde je Istok pružio ruku Zapadu, a ovaj je nije prihvatio".

Uprkos stigmatizovanju od strane Zapada, balkanski narodi još neguju metaforu granice, ističući da vlastita nacija predstavlja najistaknutije uporište odbrane Zapada. U martirološkoj verziji mit *ante murale* dobija mesijanske prizvuke: nacija se doživljava kao kolektivni Isus Krist, koji svoj život žrtvuje za druge (Colsto 2003, 29). Tako su kod raznih verzija antiorijentalnog mita Austrijanci prikazani kao nezahvalni prema vlastitim spasiocima – graničarima: Poljacima, Hrvatima, Mađarima, Slovencima ili Srbima. Slovenačka nacionalna proza iz XIX veka sadrži motive spasavanja Beča od Turaka (Baskar 2003), a sličan motiv prisutan je i u "Seobama" Miloša Crnjanskog. Prisustvo spomenutog motiva Baskar je pokazao na stilizaciji književnog junaka Martina Krpana, lukavog i hrabrog slovenačkog seljaka koji je na megdanu savladao nasilnika Brdavsa i spasao Bečlije. Ovim likom M. Levstik je postavio obrazac pisanja nacionalne proze ne za gradsku buržoaziju, niti za niže seosko plemstvo, nego za seoske priče. Drevna legenda o istarskom gorostasu Velom Joži (socijalnom i nacionalnom simbolu slobodnog hrvatskog Jadrana), koju je zapisao Vladimir Nazor, sličan je primer hrvatske izmišljene oslobodilačke prošlosti. Kod kosovskog mita takođe postoji opomena na nezaborav stradanja kao na izvor oslobodilčkih pregnuća, osvete i nacionalnog identiteta. U svakom mitu struktuiranom po biblijskom obrascu sećanje je imperativ koji obavezuje na lojalnost kolektivu (zajednička vera, žrtve, borba). Što su u sećanju prisutniji osećajni sadržaji (smrt, krv, žrtva), to njegova upotreba ima naglašeniji harizmatski ton, a nepridržavanje imperativa sećanja lakše je prokazati kao izdaju. Sadržaji neharizmatske politike sećanja (npr. radne pobjede) brže blede i teže se pamte. Politika osmišljava vezu prošlosti i sadašnjosti. Taj smisaoni sklop je koherentna priča o prošlosti i sadašnjosti, koja nastoji da objasni kako se sadašnjost nastavlja na prošlost. Potrebe sadašnjice su osnova kohezivnosti i selektivnosti i ključ objašnjenja ove veze. U krizi se potrebe sadašnjice lakše vezuju za "autentično" tumačenje prošlosti. Nešto jeste tako, ukoliko veruješ u to.

Prisustvo mitova ukazuje na snažni tradicionalizam, pa otuda Slovenci tvrde da oni nemaju mitove. Ljubljanski

publicista Igor Mekina tvrdi da je upravo ovo poricanje jedan od najvećih mitova u osamostaljenoj Sloveniji. Štaviše, slovenačka istorija mitova u saglasnosti je sa "južnoslovenskim modelom osloboditeljstva" (Mekina 2001). Da je u ovom pogledu Slovenija neodvojiva od Balkana svedoči nova podela "istorijskog razvoja naroda" na četiri faze. Prva obuhvata period naseljavanja i zlatnog doba slovenačkog narodnog jedinstva. Sledi vojno-politički, ali ne i kulturni poraz u borbi protiv jačih suseda i viševekovna podređenost u koju spada i 73-godisnja "jugoslovenska etapa". Tek krajem XX veka, "stečena je u borbi" konačna nezavisnost. Borba protiv Turaka i njihove najezde ojačala je osećaj pripadnosti hrišćanskoj Evropi. U to doba nastale su najpoznatije slovenačke mitske priče o životu "ispod đona" stranih zavojevača. Tokom XX veka, "mit o katoličkoj Sloveniji" bitno je oslabljen, iako se kroz ritual "posvećenja slovenačkog naroda Majci Božjoj" od 1992. godine Katolička crkva trudi da ga obnovi i ponovo učini aktuelnim (Mekina 2001).

Mladi slovenački nacionalizam izmislio je još polovinom XIX veka M. Krpana, koji je u nacionalnu književnost uključen početkom XX veka, a devedesetih postao je nacionalna ikona, politički i turistički (Baskar 2003), na sličan način kao i Veli Jože. Dok su stranci moćni i brutalni, Krpan je lukav, a Veli Jože prostodušni hrvatski div (Profaca 1998). Krpan je više nalik jevrejskom Davidu nego srpskom Kraljeviću Marku, a njegovo tumačenje, kao buntovnika ili kompromisera zavisilo je od situacije, upozorava Baskar. Na sličan način je i Veli Jože, buntovnik protiv nasilja nad hrvatskim primorskim življem, bio deo oslobodilačke komunističke, ali i nacionalističke hrvatske lektire. Kad je breme tuđinskog nasilja postalo nepodnošljivo - bilo da se lomilo preko leđa ubogog istarskoga kmeta, ili bivalo natopljeno krvlju i znojem "galiota" - Veli Jože se probudio iz toga sumanutoga sna i oslobodio ih jarma mletačke vlastele (Profaca 1998). Ipak su Slovenci svoju legendu raznovrsnije koristili od Hrvata, verovatno otuda što su bili oskudniji u nasleđu ove vrste. Po jednom savremenom tumačenju, Krpan je simbol pragmatičnog zaštitnika nacionalnih interesa u Beču: "Šteta što Milošević i Bin Laden nisu čitali Krpana". Po drugom maoističkom tumačenju Krpan je bio lenjinist koji je pobedio Brdavsa, orijentalnog despota. Brdavsa je kod Slovenaca bio stranac- gorostas, nalik Beču. Priča o Krpanu više je široki rastegljivi okvir u kom se mogu isticati razne vrline Slovenaca u raznim vremenima, širi od konkretnog lika (Baskar 2003). Naravno da je za pragmatično tumačenje prošlosti okvir funkcionalniji što je gipkiji, jer je samim prihvatanjem istog lika, uprkos njegovom različitom tumačenju, već olakšana određena saglasnost. Drugim rečima, i različitim tumačenjem i akcentiranjem aktivnosti istog izmišljenog lika - simbola moguće je, uprkos raznolikosti, uspostaviti jedinstvo.

Uprkos tome što je Levstik bio kulturni nacionalista, M. Krpan je uklapan i u oprečna lojalistička habzburška tumačenja (Baskar 2003). Naravno da su nacionalistička tumačenja mitskih predanja jača od nadnacionalnih, iako izvor dopušta oba čitanja. Lojalističko tumačenje Krpana

bilo je najnepopularnije u socijalističkoj Jugoslaviji kad je Krpan bio tumačen kao metafora i simbol buntovnog slovenstva. Baskar uočava da se nakon 1991, Krpan koristi na različit način: još uvek se tumači kao buntovnik, ali i "kompromiser", što se u mladoj državi više jednoznačno ne osuđuje. Tako je lojalističko tumačenje Krpana bilo nepopularno i 1991, kada je Slovenija izašla iz Jugoslavije, pa joj je bila nužna i herojska prošlost. Sa ulaskom u EU, Krpan prestaje da bude funkcionalan kao heroj, a mit o Krpanu danas je prisutniji u ironičnom nego u autentičnom antiorijentalnom *ante murale* sklopu.

Mitovi, s jedne strane, opstaju u obličju dugih procesa, ali imaju i aktivnu aktuelnu funkciju. Martin Krpan je pomeren od graničarskog simbola bitke za Sisak na simbol nacionalne pobeđe 1991. Instrumentalizacija ovog simbola prisutna je u usmenoj tradiciji, narodnoj kulturi, ali i u graničarskom, habzburškom i nacionalističkom mitu. Dugi proces izmišljanja i reakcentovanja prošlosti može se pratiti jedino ako se poznaju protivrečnosti svake njegove etape. Ipak, za razliku od drugih balkanskih mitova, kod slovenačkih nema apela na oslobođanje tzv. slovenačke „etničke kolenke“, koja je u periodu od X do XII veka teritorijalno sužena na jednu trećinu prvobitne države. Kao surogat još osamdesetih, rođen je novi mit „Evropa – zdaj“. Mekina zapaža da je izgrađen na istoj mitskoj osnovi koja je u Sloveniji oduvek prisutna, o suštinskoj civilizacijskoj razlici Slovenaca od naroda južno od Kupe. Stari sadržaj danas nije više toliko uklopljen u katolički misionarski sklop, nego više u novu neobuzdanu veru o udruženoj Evropi bez granica i u žargon nove epohalne svesti. Nedostatak herojske tradicije kompenzuje se kulturtregerstvom i sintagmom o „četiri miliona slovenačkih vrednih ruku“.

Retrospektivni fatalizam: deterministički okvir izmišljanja prošlosti

Izmišljene prošlosti novih država Zapadnog Balkana ne mogu se razumeti bez uočavanja osnovnog sklopa u kom se tumači slom bivše zajedničke države SFRJ. To je retrospektivni fatalizam, deterministički sklop bliži mitskom pamćenju nego kritičkoj historiografiji: Jugoslavija se tobože nužno morala raspasti, nije bilo alternative. Ova teza se na različite načine obrazlaže. Ovde bi trebalo skrenuti pažnju na to da slika prošlosti ne zavisi samo od potreba današnjice, nego i od poimanja istorijskog determinizma.

Još je Niče uočio da postoje tri načina tumačenja istorije: monumentalno, antikvarno i kritičko (Niče 1979, 18-21). Kada je u pitanju, na primer, Tito, na monumentalan način njegov lik šttila je komunistička historiografija, antikvarnom poimanju nacionalnog, u kojem je Tito uljez, vraća se historiografija nakon sloma socijalizma, a treće, kritičko je ponajmanje moguće instrumentalizovati. Ovde treba samo dodati da je prostor za izmišljanje kod spomenute tri verzije različit. Izmišljanje nove prošlosti najlakše teče unutar herojskog monumentalnog poimanja nacionalne prošlosti. Možda je suvišno podsećati da kritičko poimanje socijalističke prošlosti, nije monumentalno ni antikvarno,

tj. ne govori o njoj kao o dobu totalitarnog mraka, niti neguje nostalglična sećanja na socijalističku prošlost, već nastoji da proceni racionalnost socijalizma u vlastitom dobu i aktivnu ulogu različitih sećanja na socijalizam nakon smene epoha. Drugim rečima, zbivanja i ličnosti jesu uticajni, ali aktivnu ulogu imaju i izmišljene slike koje se o njima stvaraju. Tito nije bio upropastitelj, nego vešt državnik koji je i grešio. Titov kult je u socijalizmu imao kosmopolitsku, ali i konzervativnu ulogu, a nakon sloma socijalizma demonizacija Tita bila je važan segment razbudenih nacionalizama i samorazumljiva premisa svih dodatnih izmišljanja. Iako Tita treba posmatrati u sklopu njegovog vremena, uvek treba imati na umu i ulogu njegove slike u savremenosti. Tek oba aspekta čine celinu Titove uloge. Hermeneutika bi mogla da pomogne razumevanju smisla grupa i pojedinaca u Titovom dobu, a kritika ideologije treba da objasni upotrebu Tita danas.

Naravno da nove izmišljene istorije ne vode računa o spomenutom oprezu, nego pretežno brane fatalističko tumačenje sloma SFRJ. Nacionalisti svih boja rado tvrde da je slom SFRJ bio neizbežan, i da će ova država u istoriji ostati *tabula rasa*, tj. period iza čega nije ništa ostalo. U sklopu novog retrospektivnog fatalizma, Tito, kao simbol SFRJ, javlja se kao autoritarni ili totalitarni vladar koji je išao istoriji "uz nos". Tome nasuprot, u manjini su mišljenja koja upozoravaju da je u slomu SFRJ bilo dosta kontingentnog, nepredvidljivog i slučajnog. Kontingentnost je mogućnost drugačijeg poimanja događanja, ali i nemogućnost da se zbivanje izvede iz globalnog sklopa prethodne situacije. Uključivanje kontingentnosti omogućuje da se retrospektivna iluzija fatalizma prevlada, ali bitno narušava narativni kontinuitet izmišljene prošlosti. Premda je malo ko predvideo slom Jugoslavije, ipak su vrlo brzo nakon tog događaja, skoro svi slom shvatili kao neizbežni sled (Jović 2003, 91-92). U domaćoj misli o društvu prevladava retrospektivna iluzija fatalizma. Desilo se, navodno, ono što se moralo desiti. Oslobođanje od premisa koje nisu dozvoljavale mogućnost sloma i učvršćivanje novih premisa, po kojima se slom mogao videti znatno ranije, zbilo se gotovo preko noći. Ova konverzija gotovo podjednako je prisutna u nauci i političkoj kulturi. Niko nije priznavao iznenađenje u svojim prognozama, jer bi time doveo u sumnju vlastiti "dosledni" pristanak uz novo. Svaka sumnja u trošnost starog je u poslejugoslovenskom poretku sećanja lako etiketirana kao nostalglična iluzija. Novim antikomunistima "bilo je sve jasno" još poodavno i ova naknadna svest još jedan je dokaz nove pravovernosti. *Ex post facto* svest o nužnom slomu socijalizma i Jugoslavije učvršćuje se pod pritiskom društveno prihvatljivog novog sklopa izmišljanja i glačanja prošlosti. Imperativi novog pamćenja, posredovani grupnim i ličnim interesima, glačaju društveno prihvatljivu verziju prošlog lišenu kontingentnog, koja neretko ide do isključive dogme: "Još za vreme Tita Jugoslavija je bila mrtva". Premda malo ko ima dokaza da je ranije sumnjao u postojanost socijalizma i Jugoslavije, novi "dokazi" se u aktuelnom poretku sećanja lako konstruišu. Put u propast socijalizma je *ex post facto*

lagodno i jednodimenzionalno konstruisan, jednako kao što je ranije *ex ante* bio zacrtan put u propisanu komunističku budućnost. Antikomunistički pogled na prošlost nije manje isključiv od ranije ortodoksne komunističke vizije budućnosti. Eshatološko mišljenje ne trpi diskontinuitete, niti različite faze ili kontingentnost. Dominira lagodni teleološki obrazac naknadne pameti. Socijalizam se briše iz istorije nacije, više to nije organski deo prošlosti. To je totalitarni režim uvezen spolja. Komunističke vođe su stranci koji su se na vlasti održavali uz pomoć terora, partije i SSSR. Godina 1945. je, tobože, radikalni prekid nacionalnih istorija, a komunisti su narode razdvojili od tradicije. Tito je, naprosto, uljez. Kao što je ranije propast kapitalizma proglašavana sudbinom, tako je i sada propast socijalizma proglašena za neizbežnu i nužnu. Kod novog poretka sećanja prepoznaju se prurušeni ili modifikovani obrasci ranijih ortodoksija. Retrospektivni fatalizam je strukturni kontekst poslesocijalističkog izmišljanja prošlosti.

Period proveden u Jugoslaviji nacionalisti u novim državama Zapadnog Balkana sada tumače kao doba nacionalne i ideološke porobljenosti. Kriteriji istorijske normalnosti iz temelja su izmenjeni. U prvi plan izbila je iskonstruisana napetost između jugoslovenstva i nacionalne države. Za nosioce prvog, proglašeni su stranci (katolici u srpskom, ili komunisti u hrvatskom revizionizmu). Odbacivanjem jugoslovenstva kao ideje nametnute spolja, spontano se normalizuju razne nacionalističke struje, sve do kvislinskih i fašističkih. Ovo je katkad otvorena, a katkad latentna namera prerade istorije. Markiranjem novih ključnih sudbonosnih „unitarnih“ katastrofalnih tačaka (1918. i 1945.) automatski su rehabilitovani i proglašeni patriotskim, do juče stigmatizovani šovinistički zaokreti. Istorija Jugoslavije odvaj se od istorija njenih nacija, a ovi tokovi prikazuju se kao asimetrični i nesrećno između paralelni, ali razdvojeni istorijski procesi. U poređenju sa, tobože, nesrećno propuštenim šansama stvaranja nacionalnih država još krajem Prvog svetskog rata, Jugoslavija ispada kao unazađujuća tvorevina. Bila je to, tobože, paternalistička država lažne nacionalne jednakosti. U celini uzev, propast Jugoslavije i razvijenog socijalizma ispada kao nužna istorijska pobeda prava nad nasiljem, prirodnih nacionalnih država nad veštačkim višenacionalnim tvorevinama, ili tržišne nad komandnom ekonomijom. Normalizovani nacionalizam je u novom poretku sećanja izmenio i vrednovanje višenacionalne Jugoslavije. To više nije državna zajednica srodnih naroda, već nasilna i veštačka tvorevina. U tom sklopu i njen prvi vladar A. Karađorđević shvaćen je kao žrtva protivnika neprirodne države, a drugi vladar, Tito, kao dželat njenog najbrojnijeg naroda. U Hrvatskoj su žrtve Stjepan Radić i A. Hebrang, a dželati Srbi i komunisti. Prerađena martirologija je moralna osnova izmišljanja ili prerade prošlosti.

Pored uzroka trebalo bi reći nešto i o posledicama nove izmišljene prošlosti. „Teško opterećeno sećanje“ čine oživljene uspomene na masovna međunacionalna ubijanja, dok se demonizira poluvekovni relativno beskonfliktni period mira u socijalizmu. Ustoličene su nove hegemonije

perspektive u čijem su središtu „bolna mjesta sećanja“ (Jasenovac, Blajburg, Kočevski Rog), a izbrisana doba međunacionalne saradnje. Nova „oslobodilačka kultura sećanja“ je na hazardan i osvetnički način selektivnu prošlost povezala sa konkretnim i trajnim predrasudama o „Drugome“: beskompromisna kultura sećanja najčešće projektuje uvek krivicu na druge, proglašava vlastitu naciju za žrtvu da bi legitimisala pravo na naknadu, ili je oslobodila odgovornosti za zločine u minulom građanskom ratu. Da je prevladala samokritičnost tipa „svi smo krivci“ (Havel), ili „treba poći od zlodela koja je moj narod počinio“, prostor za izmišljanje slavne nacionalne prošlosti na Zapadnom Balkanu bio bi drastično sužen. Još nije sazrela svest da je bolja istina koja škodi, nego mit koji godi. Bez otvorenog suočavanja sa prošlošću nema obnove poverenja niti saradnje. Lako je pojmljivo da se kod „teško opterećenog sećanja“ racionalna istorija teško probija, jer osećanja vezana za minula zbivanja ne slabe. Srbi su opsednuti Jasenovcem, Hrvati Blajburgom, a Bošnjaci Srebrenicom. Večno prisutna daleka prošlost (kosovski poraz, gubitak hrvatske državnosti u Srednjem veku), a zatim i bliža (ustaški zločini, četnička etnička čišćenja) ne blede, zato što oživljavanje ovih neuralgičnih mesta sećanja jeste skopčano sa pravdanjem raznovrsnih aktuelnih interesa. Obnova sećanja može biti vrlo burna i konfliktna, a Balkan na raskršću dva stoleća, primer je živog brisanja razlike između mita i istorije. Sada smo suočeni sa tržištem prošlosti koje nas zabavlja, politizira i traumatizira. Naravno da nije lako naći prikladnu *ars memorativa*, tj. veštinu sećanja da se budućnost oslobodi tereta prošlosti, a da se istovremeno prošlost ne zaboravi. To je problem historiografske kulture u čijem središtu ne treba da bude buđenje eksplozivnih, revanšističkih strasti, nego njihovo stišavanje. U idejnoj neutralizaciji razornih, najčešće šovinističkih strasti, važno je suočavanje sa iracionalnostima *Mi grupe* koju historiografija osmišljava. Krajem XX veka, Balkan je suočen s restauracijom presocijalističke nacionalne i konfesionalne svesti. Nije to prosvetiteljski odnos koji uči iz iracionalnosti prošlosti, nego pre pragmatična fikcija rastegnute sadašnjice, koja iz prošlosti izvodi kriterije identiteta, uglavnom mitske i žrtvene. Izmišljenu prošlost treba osporavati dok je u fazi formiranja. Što vreme odmiče i što se upornije ponavlja izmišljena prošlost, slabi njen fiktivni karakter pa se lakše prihvata kao autentična.

Fazit

U istraživanju su primenjene Hobsbaumove teze o socijalnom banditu i o izmišljanju tradicija kod tumačenja iskrivljavanja prošlosti na Zapadnom Balkanu. Prošlost je iskrivljavana u službi različitih grupnih i klasnih interesa, a srodna naracija (forma) pokrivala je najrazličitije sadržaje. Prošlost su izmišljale elite i podvlašćeni, u cilju klasnog i nacionalnog oslobađanja: levičarske i desničarske, projugoslovenske i nacionalističke. Važno je uočiti da je konfliktni potencijal izmišljanja bio različit.

Najkonfliktnije verzije su samosvojnost nacija

Zapadnog Balkana istorijski pravdale i time se među sobom razgraničavale. Za razliku od projugoslovenskih slika prošlosti, koje su isticale faktore zajedničke ugroženosti i zajedničke neprijatelje (hegemone imperije), sada su prioritetni oni sadržaji prošlosti koji navode pripadnike raznih nacija da druge vide kao različite. Ako smo različiti, onda su nam različiti i neprijatelji, pa nas i osećajna komponenta prošlosti, pored saznanje, dodatno razdvaja. Ukoliko nas ne spaja mržnja prema istom neprijatelju, utoliko je i ljubav među nama slabija. Uprkos iznova podeljenoj prošlosti i novim likovima, koji su za jedne heroji, a za druge zločinci, kao i oprečnim spoljnim neprijateljima, opstaje vrlo sličan obrazac međusobnog razgraničavanja i instrumentalizacije prošlosti (Milosavljević 2002, 321-325), koji ubedljivije skreće pažnju na srodnost naroda Zapadnog Balkana, nego na njihove razlike. Prikazivanje vlastite nacije kao žrtve jedne i istovremenog spasioca druge imperije, vere ili konfesije s druge strane, jeste svedočanstvo provincijalnog kompleksa istorijske svesti malih naroda i njihove iluzije u mogućnost nezavisnog i ravnopravnog razvoja samo u obliku etnički čistih država.

Na Balkanu nisu sve nove državne tradicije jednostavno izmišljene, nego su češće doradivane i domišljane stare. Ne radi se toliko o izmišljanju nove prošlosti koliko o izboru i saobražavanju starih sadržaja novim naracijama. Antiorijentalizam je još uvek važan rastegljivi ideološki okvir izmišljanja prošlosti, a graničarstvo njen misionarski segment. Do kraja balkanskih ratova bila je to odbrambena ideologija slovenskih naroda protiv Osmanskog carstva. Nakon osnivanja Kraljevine SHS 1918, antiorijentalizam kod Hrvata više nego kod Slovenaca delom prelazi u antisrpstvo (Bakić 2004, 509-510), ali i dalje ostaje okvir izmišljanja i rekonstrukcije prošlosti i isticanja naročitih zasluga malih balkanskih naroda za očuvanje zapadne civilizacije. Slični simboli, prisutni kod različitih naroda, svedoče o sličnom nacionalističkom osmišljavanju prošlosti.

Odavno je poznato da je nacijama i etničkim grupama neophodna homogena prošlost. Bez nje bi bilo nemoguće stvoriti identitet i solidarnost. Zajednička prošlost stvara kontinuitet i jedinstvo u iskustvu koji su nužni za integraciju grupe. Nema identiteta bez kontinuiteta. Zajednička prošlost grupe iskazuje se u priči koja stvara epistemičnu osnovu postojanja grupe. Ispričano kolektivno sećanje iskazuje istoriju prošlosti grupe. Verovanja u kolektivno sećanje tvore priču, stvaraju osećaj trajne veze sa prošlošću, objašnjavaju sadašnjost i služe kao osnova za planiranje budućnosti. Kolektivno sećanje nije nužno istinito viđenje prošlosti, već više funkcionalno, tendenciozno i selektivno organizovanje prošlosti koje pomaže održanje i funkcionisanje grupe. Kolektivno sećanje je deo samopoimanja i identiteta članova grupe. Ono je jedinstveno, distinktivno i i ekskluzivno (D. Bar-Tal). E. Hobsbaum je pokazao da su tradicije kao važan društveno-integrativni segment pamćenja izmišljane. Tradicije, ceremonijali i jubileji treba da obezbede kontinuitet sa prošlošću. To su idejne osnove mobilizacije članova grupe. Što je prostor više opterećen prošlošću, to raste značaj vizije

javnog neprijatelja u konstruisanju osnovne priče. Oko neprijatelja se dramski centrirala slika prošlosti, neprijatelj je mehanizam redukcije složene prošlosti, kriterij odabira sadržaja iz prošlosti i osećajni potencijal prerađene prošlosti. Nacionalni neprijatelji (Turci i Nemci) dugo su bili kostur balkanskih oslobodilačkih mitova i kolektivnog pamćenja koje je uticalo i na historiografiju. Pamćenje utiče na naučno istraživanje prošlosti, ne samo kao istraživački prioritet, nego i kao pozadina osećajnih mesta sećanja. Osim spoljnih bili su aktivni i unutrašnji socijalni neprijatelji (buržoazija, birokratija), a danas su komunisti sinonim istovremenog nacionalnog i socijalnog neprijatelja. Što je kriza akutnija, to je prisutnija spremnost da se različiti neprijatelji spoje u jednog jedinstvenog. Izmišljena homogena prošlost tu je ubedljiviji primer od diferencirane i višeslojne istorijske slike.

Literatura:

Antić, Ana (2003), "Evolucija i uloga tri kompleksa istorijskih mitova u srpskom akademskom i javnom mnjenju u poslednjih deset godina", u "Historijski mitovi na Balkanu", str. 259-290

Bakić Jovo (2004), "Ideologije jugoslovenstva između srpskog i hrvatskog nacionalizma 1918-1941", Zrenjanin, Gradska narodna bibl. "Ž. Zrenjanin".

Bakić – Hejden, Milica (1999), "Kosovo: Vanvremena metafora sred vremenitog prozivanja", Nova srpska politička misao, god. VI, br. 3-4, str. 185-200.

Baskar, Bojan (2003) "Ambivalent Dealings with an Imperial Past: the Habsburg Legacy and new Nationhood in Ex-Yugoslavia", <http://www.oeaw.ac.at/sozant/workpaper/band010.pdf>

Bjelić, D., Savić, O. (ur.) (2003), "Balkan kao metafora: između globalizacije i fragmentacije" (prevod s engleskog), Beograd, Beogradski krug.

Berishaj, Anton (2001), "Opasna banalnost mitotvoračke delatnosti", "Republika", br.268.

Brunnbauer, Ulf (2003), "Drevna nacionalnost i vjekovna borba za državnost: historiografski mitovi u Republici Makedoniji (BJRM)", u "Historijski mitovi na Balkanu". 291-328.

Duka, Valentina (2004), "Reflections on the Past in Albania in the 1990s", u Brunnbauer, Ulf (ed.) "(Re)Writing History – Historiography in Southeast Europe after Socialism", Münster, Lit Verlag.

Fleming, Kathryn (2001), "Orientalizam, Balkan i balkanska historiografija", "Filozofija i društvo" XVIII

Goldsvorti, Vesna (2003) "Invencija i In(ter)vencija: retorika balkanizacija", u D. Bjelić, O. Savić (ur.), "Balkan kao metafora", str. 42-57.

"Historijski mitovi na Balkanu - Zbornik radova (2003)", Istorijski Institut, Sarajevo.

Hobsbaum, Erik (2003), "O istoriji – O teoriji, praksi i razvoju istorije i njenoj relevantnosti za savremeni svet" (prevod s engleskog), Beograd, Otkrovenje (1. Edit. 1997)

Beogradske "igre"

PIŠE: VOJISLAVA VIGNJEVIĆ

E. Hobsbom, T. Rejndžer ur. (2002), "Izmišljanje tradicije" (prevod s engleskog), Beograd, Biblioteka XX vek.

Jeisman, Karl-Ernst (2002), "Geschichtsbilder: Zeitdeutung und Zukunftsperspektive", "Aus Politik und Zeitgeschichte" B 51-52/2002

Jović, Dejan (2003), "Jugoslavija – država koja je odumrla", Zagreb, Prometej.

Konerton, Pol (2002), "Kako društva pamte" (prevod s engleskog), Beograd, Samizdat (1. Edit. 1989).

Mekina Igor (2001), "Mitovi se događaju drugima", "Republika", br.268.

Mendelzon, Manuel (2002), "Reinventing the Gaucho: Civilization, Barbarism and the Mythic Argentine Cowboy", <http://www.ausmcgill.com/idssa/latitudes/pdf/gaucho-mendelzon.pdf>

Mihelj, Sabina (2003), "Continuities and Discontinuities in Contemporary Mass Media Discourses in Slovenia: Back to 19th Century?" "Cahiers de l'Échinox: Symbolic Geographies / Géographies symboliques", Vol. V (2003), pp. 115-136. (Cluj, Budapest)

Milosavljević, Olivera (2002), "U tradiciji nacionalizma", Helsinški odbor za ljudska prava, Beograd.

Niče, Fridrih (1979). "O koristi i šteti istorije za život" (prevod s nemačkog), Grafos Beograd 1979 (1. Edit. 1874)

Profaca, Bruno (1998), "Dobri div Hrvatskoga Jadrana – Priče o Velom Joži", "Hrvatsko slovo", god IV, br 152. 19.03.1998

Riegel, Klaus-Georg (2000), "Inventing Asian Traditions: The Controversy Between Lee Kuan Yew And Kim Dae Jung", "Development and Society", Volume 29 Number 1.

Shida, Kiyoshi (1999) (Yokohama), "The Shintoist wedding ceremony in Japan: an invented tradition", "Media, Culture, Society", Vol 21 (No 2), p.195-204.

Slatta, Richard (2004) "Eric J. Hobsbaw's Social Bandit: A Critique and Revision", "Contracorriente" Vol 1., No.2, pp. 22-31.

Straub, Jürgen (1998), "Geschichten erzählen, Geschichte bilden. Grundzüge einer narrativen Psychologie historischer Sinnbildung", u J. Straub (hg.), „Erzählung, Identität und historisches Bewusstsein“, Frankfurt, Suhrkamp S. 81-170.

Troebst, Stefan (2001), „Historical Politics and Historical ‚Masterpieces‘ in Macedonia before and after 1991“, "New Balkan Politics - Journal of Politics" (ISSUE 6)

Walton John (2000), "Narrative, Action, and Collective Memory: The Production of California History (2000)", <http://www.sscnet.ucla.edu/soc/groups/ccsa/walton.PDF>

Zerubavel E. (2003), "Calendars and History: A Comparative Study of the Social Organization of National Memory", Forthcoming in Jeffrey K. Olick (ed.), "Memory and the Nation (Durham)", NC: Duke University Press 2003. <http://www.sscnet.ucla.edu/soc/groups/ccsa/zerubavel>

Žanić, Ivo (2003), "Simbolički identitet Hrvatske u trokutu raskrižje-predzide-most", u "Historijski mitovi na Balkanu" str.161-203.

Fragilan provizorijum iliti Solanin projekat zvani državna zajednica oko kojeg zvanični Beograd (uzaludno) plete klerikalno-vojno-političku mrežu ne bi li nekako sprečio održavanje referenduma o crnogorskoj nezavisnosti planiranog za proleće iduće godine, neumitno se urušava. Niko, naime, ne potražuje najtraženije haške optuženike Karadžića i Mladića od SCG, već od Srbije koja se, iako dobro upućena u jatake i tajna skrovišta, staze i bogaze kojima se služe spomenuti da bi odložili dan kada će se suočiti sa suđenjima za sva zlodela koja su počinili, oglašuje o zahtevu međunarodne zajednice za njihovo izručenje. Tu krug i počinje i tu se zatvara i kada je reč o evroatlantskim integracijama, jer ih Srbija, uprkos deklarativnim zaklinjanjima u Evropu, uistinu niti želi niti hoće. Da je drugačije, do sada bi već ispunila sve svoje haške obaveze. Semantifikovan je, dakle, Beograd, ne Podgorica, a srpske vlasti pokazuju neverovatnu dozu kreativnosti u izvrdavanju svega onoga u šta se javno oglašavaju pod velom evropskih demokratskih vrednosti i tekovina, bezobzirno trgujući sa EU oko izručenja haških begunaca koje, prema tvrdnjama dobro upućenih, već godinama kontrolišu.

Koloplet igara bez granica kojima zvanični Beograd orkestrirano komanduje uključuje širok spektar metoda pritisaka na crnogorski independistički i suverenistički pokret: od otvorenog svrstavanja na stranu perjanica SANU (Tadić, Bečković, Đuretić) koje su se organizovale zarad navodnog očuvanja zajedničke države, a ustvari radi odbrane (ostatka) velikosrpskog projekta neslavno propalog u krvavim ratovima na eks jugoslovenskom prostoru, ali očito i dalje žive i žilave umotvorine usijanih nacionalističko-fašističkih glava, do desantnog naleta Srpske pravoslavne crkve koja ne preza ni od toga da demonstrira spregu sa militantnim vojnim vrhom, postavljanjem limene crkve uz pomoć vojnog helikoptera na Rumiju, simbolu multikonfesionalne Crne Gore (CG). Prvo se ogledalo u tome što je Koštunica, kao premijer (a ne predsednik DSS) primio čelnike Pokreta za zajedničku državu nakon što je ova družina formirana, čime se deklarirao kao otvoreni pristalica, ako ne i predvodnik pokreta protiv crnogorske nezavisnosti. Predsednik srpske vlade je, dalje, busajući se u legalistička prsa, bahato odbacio crnogorsku ponudu o savezu dve međunarodno priznate države koji uključuje otvorene granice i jednaka i ista prava za sve građane, izuzev izbornog. Ovo potonje mu očito ponajviše smeta, jer ne bi mogao da utiče na formiranje vlasti u Podgorici preko sopstvenog izbornog korpusa u Srbiji i srpskih stranaka u CG. Na stranu to što nije našao za shodno da obrazloži iz kojih to razloga Srbiji ne odgovara nezavisnost već je samo podvukao značaj Ustavne povelje po kojoj se "imaju svi ravnati". Ustavna se povelja, međutim, bazira na Beogradskom sporazumu kojim je, uz potpis treće strane (EU) državna zajednica

oročena na tri godine, te kojom je CG garantovano pravo na referendum. No, valjalo bi makar uzgred primetiti – čega god se Koštunica dohvatio iz, razume se, legalističkih pobuda, to nije dugo opstalo. Tako se, iako se kleo u ustav počivše SRJ, njeno jačanje i odbranu, ista ugasila i nestala. I sadašnjem srpsko-crnogorskom aranžmanu se bliži kraj, pa nije isključeno da, ukoliko Solana izmeni sopstvene stavove, to isto učini i Koštunica.

Zadržimo se na Solalinim stavovima koji su indikativni iz jednostavnog razloga, jer ih pothranjuje srpski premijer navodeći ih kao “vodu na sopstvenu vodenicu”. Sva je prilika da će se Solana teško pomiriti sa crnogorskim referendumom, jer će eventualno izglasavanje crnogorske nezavisnosti označiti kraj SCG. Otud i njegova naprasna izjava – nakon što je Koštunica slavodobitno isporučio Briselu spiskove crnogorskih državljana koji žive u Srbiji i koji bi trebalo po njegovom naumu da glasaju na referendumu (premda suprotnih primera u tri dosadašnja srpska referenduma nije bilo, to jest, srpski državljani u CG nisu glasali na istim u Srbiji) – da će EU doneti “političku odluku” o pitanju referenduma (!?). Malo je reći da se tako nešto, za Solalina vakta, a i šire, nije u EU desilo. Demokratsko pravo da odlučuje o sopstvenoj sudbini građanima CG ne može uskratiti niko, pa ni Havijer Solana. Možda se i iz tih razloga ovo “kreativno tumačenje” referendumskog pitanja više u Briselu ne poteže. Ali se zato potežu, što zvanično, što nezvanično, razne kombinatorike koje se u režiji Beograda proturaju u evropskoj prestonici tipa, kako bi Srbija bila nagrađena za gubitak Kosova ostankom CG u njenom zagrljaju, odnosno da bi Podgorica trebalo da odloži referendum zbog rasplitanja kosovskog čvora. Ni jedna ni druga kombinacija međutim ne piju vodu, jer je referendum predviđen međunarodnim ugovorom što Beogradski sporazum u osnovi jeste, a ni obećanje evrobirokrata da će SCG brže ući u EU nego što bi to učinile njene članice samostalno nije odveć privlačno za Podgoricu, čiji su zvaničnici u više navrata javno izjavili da “ne bi žrtvovali crnogorsku državnost zbog bržeg priključenja Evropskoj uniji”. Pri tom ne bi valjalo smetnuti s uma još jednu važnu činjenicu koja se očituje u sledećem: pokret za nezavisnost je formiran kao multietnički i multikonfesionalni, demokratski, obuhvata najšire slojeve stanovništva i mnogobrojne pojedince koji nisu partijski opredeljeni, te samim tim suverenistički blok ne zavisi od konstelacije političko-partijskih snaga.

Stavovima zvaničnog Beograda i srpske crkve još su ranije instruirane srpske partije i udruženja u CG, što se može dešifrovati i kroz svakodnevni vokabular koji je sve, samo ne civilizovan i miroljubiv – referendum je već “kršten” kao ratni a dovoljno je ilustrativan primer izvesnog advokata Tapušковиća, predsednika NVO Srpski korpus koji je uputio preteće pismo čelnicima albanskih partija u CG Bardiju i Dinoši, jer su se usudili da kritikuju SPC zbog postavljanja crkve na Rumiji koja “pripada svim narodima i konfesijama u CG, čime SPC provocira Albance”. Tapušковиć je najavio “oružanu pobunu srpskih brigada u Crnoj Gori” i “konačno rešavanje kosovskog

pitanja...”. Indikativno je da ovakvi teški šovinistički ispadi ovdašnju javnost ostavljaju ravnodušnom, iako se ne tako davno odavde pretilo Slovincima, Hrvatima, Bošnjacima, Albancima... a sada su, sva je prilika, na red došli Crnogorci. Jedan od retkih ovdašnjih političara koji je komentarisao sve jači pritisak Beograda na Podgoricu, Nenad Čanak uputio je nedavno ozbiljno upozorenje: “Koštunica i Amfilohije pripremaju građanski rat nakon referenduma, uz pomoć vojske, rat Srbije i CG. Za CG se priprema bosanski scenario. Kada prođe i uspe referendum o nezavisnosti, u šta ne sumnjam, na severu CG formiraće se nekakve SAO kao u Bosni. Već vidim novi Dejton u CG. Jedina razlika jeste to što bi mirovni sporazum umesto Miloševića potpisao Koštunica...”

S druge strane, ne mali broj zapadnih analitičara nezavisnost CG povezuje sa nezavisnošću Kosova. Tako ugledni britanski “Economist” rešavanje državnog pitanja CG i Kosova vidi kao jedan od preduslova za rešenje problema balkanskog regiona: “Postoji jedan argument za davanje nezavisnosti CG i Kosovu u ovom trenutku. Nezavisnost za CG i Kosovo imalo bi neku konačnost koju labava federacija ili specijalna jurisdikcija nikada ne bi imale. Odvajanje će omogućiti novim zemljama, i Srbiji, da se skoncentriše na svakodnevni posao rekonstrukcije i na izgradnju kapaciteta u vladi, bez nacionalnih pitanja koja bi ometala pažnju i bez bilo koga, koga su osuđivali za svoje probleme. Ankete pokazuju da su mnoge zajednice na Balkanu spremne da prihvate neki poredak koje bi zapadne vlade želele da vide na snazi. Ovo bi značilo nezavisnost za Kosovo, verovatno u fazama: odvojeno od Srbije, ali bez unije sa Albanijom. To bi značilo i nezavisnost za CG. I to bi značilo stvaranje najboljeg rešenja za Bosnu kao mešovitu državu”.

Svojevremeno lansirana teza od strane aktuelne vlasti o Srbiji kao lideru na Balkanu, potvrda je više, koliko je u osnovi neiskren odnos prema državnoj zajednici od strane zvaničnog Beograda, budući da u spomenutoj tezi (i težnji) nema ni pomena o SCG. Uostalom, ako bi se izvršila objektivna introspekcija same Srbije došlo bi se do nimalo ohrabrujućeg zaključka da ovde ne samo da nije izvršen proces razgradnje ratne politike S. Miloševića nego da je, naprotiv, njegov režim restauriran. Stoga je i proces njene tranzicije zapeo na samom početku. A kada se radi o odnosu prema CG – stare velikodržavne aspiracije i pretenzije ostale su nepromenjene ne samo zato što u premijerskoj fotelji sedi prononsirani nacionalista Koštunica koji nijednom nije osudio Miloševićevu ratnu politiku i ratne zločine niti se distancirao od projekta Velike Srbije (naprotiv, koristio je svaku priliku da Republiku Srpsku tretira kao drugu srpsku državu privremeno odvojenu od Srbije, što pokušava i u odnosu na CG), već stoga što disolucija bivše SFRJ još nije završena. U tom smislu, nezavisna CG će označiti i konačnu disoluciju negdašnje Jugoslavije. Ovakav istorijski proces koji je izraz i emancipacije crnogorskog naroda je u toku i biće krunisan referendumskim izjašnjavanjem građana. Uprkos svim nastojanjima Koštunice i njegove kamarila da se takav proces uspori, odnosno prekine.

Nafta i politička elita

PIŠE: DIMITRIJE BOAROV

Već i sam detalj da su srpski ministri Predrag Bubalo (za privredu i privatizaciju) i Radomir Naumov (za energetiku i rudarstvo) odmah po usvajanju Zakona o ukidanju starog zakona o Naftnoj industriji Srbije (22. avgusta) od Pirite Sorsa, šefice misije MMF za Srbiju i Crnu Goru – dobili telegrame sa čestitkama zato što su kroz Skupštinu Srbije progurali spomenuti zakon koji omogućava reorganizaciju NIS, a potom eventualnu privatizaciju, upućuje na nekoliko krupnih zaključaka, bez obzira na kurtozanu prirodu ove poruke iz Vašingtona.

Prvo, da je čitava kriza Koštunicinog kabineta i njegove pozicije u Skupštini Srbije, pre svega u vezi sa njegovom dilemom da li da krene u strukturne reforme u realnom državnom privrednom sektoru i u sferi penzionog osiguranja (javne potrošnje u celini), to jest, da sledi još pre tri godine ugovorenu politiku saradnje Srbije sa MMF, ili da odmah izazove prevremene, vanredne izbore i da u njima nastupi kao lider koji je odbio “diktat iz Vašingtona”, što bi mu, po inerciji čaršijskog nacionalističkog mišljenja, dalo izvesne šanse da povrati uzdrmani rejting u biračkom telu. Telegram gospođe Sorsa, koji je verovatno dobio i sam premijer Koštunica (ali o tome ništa nije javljeno), nameće zaključak da su odluke o reorganizaciji NIS i raspisivanju tendera za privatizacionog savetnika za naftnu privredu, u Vašingtonu shvaćene kao opredeljenje aktuelne srpske vlade da nastavi sa temeljnim ekonomskim reformama (sa političkim posledicama), kako bi ta vlada, eventualno, dobila izvesne koncesije na drugom mestu, na primer, u zoni “suvo-političkih” natezanja oko dugoročnog smera razrešenja Kosovskog problema.

Čak i ako se u priču o odnosima sa MMF uključi hipoteza o očekivanju neke krupne “političke trampe” Beograda sa međunarodnom zajednicom, to ne umanjuje i samu ekonomsku težinu Koštunicine moguće dileme – sa MMF, ili protiv njega. Naime, ne samo da od poslednje revizije trogodišnjeg aranžmana SCG sa MMF, koja je odložena sa 31. maja za 31. decembar ove godine, zavisi puštanje u tečaj poslednje tranše od 90 miliona dolara, od ukupnog kredita od 994 miliona dolara, nego i otpis još 700 miliona dolara po sporazumu sa Pariskim klubom poverilaca. Ustvari, ne zavisi ni samo to, nego zavisi i celokupna ekonomska i politička strategija Vlade Srbije, jer bez pozitivne ocene MMF, nerelano je očekivati i početak pregovora sa Evropskom unijom o sporazumu o asocijaciji i pridruživanju, a sledstveno tome neralno je očekivati i postizanje dinamike priliva stranih investicija u Srbiju od bar milijardu dolara godišnje (kakva je sada, a i takva je nedovoljna).

U takvoj situaciji razvila se bitka oko toga hoće li Vlada Srbije nastaviti da “sluša” preporuke MMF i povlači

i nepopularne reformske poteze, baš uoči mogućih prevremenih političkih izbora u proleće 2006. godine (jer se ustavna reforma, posle tog roka, teško dalje može odlagati) ili će, zbog preteranih ucena političkih partnera i pritiska opozicionih stranaka, ignorisati “kriterijume izvršenja” dogovorene politike i dinamike sa MMF, te tako “upasti” u prevremene političke izbore već ove jeseni, sa nešto više popularnosti, zbog “čvrstog stava” prema “međunarodnim ucenama”.

Okolnost da se Koštunicin kabinet, čini se, opredelio da nastavi da saraduje sa MMF, naravno, ne znači da ova vlada ne pokušava da “ublaži” reformske zahteve koji su uglavljeni u sporazume sa ovom finansijskom organizacijom (i Svetskom bankom), kako bi sačuvala šarenu koaliciju koja je podržava u Skupštini Srbije. Evo primera sa raspisivanjem tendera za izbor privatizacionog savetnika za pripremu privatizacije NIS, odnosno energetskih rafinerija. Rok za raspisivanje tog tendera je, prema Memorandumu Vlade upućenom MMF 7. juna ove godine, bio 31. juli, ali taj rok je bio probijen, nakon što je zakon o ukidanju starog zakona o NIS bio zakončen u Skupštini Srbije 22. jula. Vlada nije raspisala taj tender u zadatom roku ne samo zbog toga da bi Socijalističkoj stranci dala kakav-takav alibi za glasanje za Koštunicin predlog reorganizacije NIS (to jest, da on, navodno, ne vodi privatizaciji), nego i zbog toga što je bilo sporno da li je to tender za savetnika za prodaju energetskih rafinerija NIS (kako su to objašnjavali vodeći ljudi G-17 plus, koji su te rafinerije i ubacili u sporazum sa MMF), ili je dovoljno raspisati tender za savetnika za privatizaciju celog NIS (što bi moglo da znači i za nuđenje na prodaju samo manjinskog paketa akcija cele kompanije).

Pošto zamišljeni manevar nije uspeo u julu, Vlada Srbije se odlučila za “srednji put” – da pre nastavka skupštinske debate o spornom zakonu (22. avgusta), usvoji sadržaj tendera za privatizacionog savetnika, ali takav da se tom savetniku daje zadatak da ispita mogućnosti privatizacije cele kompanije po vertikalnom principu (dakle, prodaje udela, a ne delova NIS). Ideja je, izgleda, da se svim zagovornicima državne kontrole nad realnim privrednim sektorom obeća da će Vlada zadržati većinski paket akcija u NIS, a da se MMF ponudi i više nego što je ovaj navodno tražio – dakle, ne samo prodaja jednog dela NIS, nego privatizacija cele kompanije. Gore spomenuti telegram g-đe Sorsa predstavlja neki signal da bi se MMF mogao zadovoljiti i ovom formulom, tim pre što Vlada Srbije javno obznanjuje da će podržati stav privatizacionog savetnika – a on će sigurno biti neka ugledna međunarodna firma “sa zapadnih strana”.

Tako je prebrođena tekuća kriza odnosa sa misijom MMF, na koju je upućivalo protestno pismo šefa evropske ekspozičure MMF Vojislavu Koštunici, s početka avgusta - zbog zakašnjenja u raspisivanju tendera za privatizacionog savetnika, a slični protest dobio je i predsednik Srbije Boris Tadić. Ti protesti spolja, naknadno su razjasnili i oštre načelne kritike koje je zbog neizvršenja obaveza prema MMF, Vladi i NIS uputio guverner NBS Radovan Jelašić,

kao čovek koji je formacijski najodgovorniji za uspeh ili neuspeh poslednje revizije sporazuma Srbije sa MMF, krajem godine. Jelašić je, naime, u više navrata izneo čak i bojazan da se misija MMF neće pojaviti u Beogradu u oktobru, za kada je zakazana predigra spomenute revizije i kada treba dokazati toj misiji da se dogovoreni rokovi ispunjavaju.

Neko će postaviti pitanje, zašto je u odnosima sa MMF bila i ostala toliko sporna dalja reforma energetskeg sektora i zašto je Vlada Srbije toliko ranjiva kada je o tome reč. Pa, pokazalo se da NIS i Elektroprivreda Srbije (dva najveća javna preduzeća u stopostotnom državnom vlasništvu) kontrolišu polovinu bruto društvenog produkta Srbije i direktno ili indirektno nalivaju polovinu državnog budžeta, pa je otuda zahtev MMF za početak realne privatizacije ovih sistema postao krupno unutrašnjepolitičko pitanje. I vlast i opozicija, naime, dobro razumeju dosadašnju "konfiguraciju ekonomske moći" u Srbiji, kao i da svaka promena odnosa snaga povodom naftne industrije zadire i u finansijske interese političkih elita. Uostalom, zato MMF i insistira da se posle uvek načelnog prihvatanja priče o privatizaciji, kao forme odlaganja, doista realno i krene s tim postupkom.

Inače, sa čisto ekonomskog stanovišta potreba za pronalaženjem strateškog partnera u svetu za NIS je nesporna, jer Srbija drugačije praktično ne može do 2008. godine da odvoji neophodnih između milijardu i milijardu i po dolara, a između 600 i 900 miliona dolara već u naredne dve-tri godine, za hitne investicije koje bi spasle srpsku naftnu industriju od zaostajanja, to jest, propadanja. No, i na tom planu se već razvila podzemna svađa i u samoj vladajućoj koaliciji na temu - da li taj strateški partner treba da bude iz Rusije ili iz nekog drugog kraja sveta.

Naime, pošto je NIS sa ruskim "Lukoilom" zaključio tri memoranduma o poslovnoj saradnji i pošto je u poslednjem od tih memoranduma (potpisanom proletoš) spomenuta mogućnost da ruski partner obezbedi za NIS kredit od oko 500 miliona dolara, za rekonstrukciju i modernizaciju energetske rafinerije, bez državne garancije Srbije (a garancijski kapacitet Srbije je ograničen sporazumom sa MMF) - ali uz korporacijsku (hipotekarnu) garanciju, raširio se glas da je ovde, zapravo, reč o "puzajućoj" prodaji NIS "Lukoilu", te da je i MMF protiv strateškog partnera naftne privrede u Srbiji "sa istočne strane". Tom ocenom objašnjavana je i izjava Pirite Sorse da ne bi bilo dobro da NIS ulazi u nove kreditne aranžmane, jer bi oni "otežali privatizaciju njegovih rafinerija", kao i naknadno tumačenje MMF da se sve garancijske obaveze javnih preduzeća moraju računati kao garancijske obaveze države Srbije. ■

Pet godina nema jednog od nas

PIŠE: BOJAN TONČIĆ

Ivan Stambolić nije imao tu sreću da njegova politička likvidacija koju su na Osmoj sednici Centralnog komiteta Saveza komunista Srbije realizovali Slobodan Milošević i njegovi politički istomišljenici koji će SFR Jugoslaviju uništiti u krvi ostane samo politička. Otet je na današnji dan pre pet godina u Košutnjaku i potom fizički likvidiran mećima u potiljak koje je na Fruškoj gori ispalio pripadnik državne formacije Jedinice za specijalne operacije, poznatije kao "Crvene beretke". Na mestu koje će tokom akcije "Sablja" locirati jedan od saučesnika. Sablasne slike posmrtnih ostataka nekadašnjeg predsednika Predsedništva Srbije obišle su svet. Posmrtni ostaci Ivana Stambolića pronađeni su 28. marta 2003. godine na Fruškoj gori. Stambolićeva porodica je tada saopštila da policija nije htela istog dana kada je nestao da primi prijavu o njegovom nestanku. Otmicu i ubistvo organizovao je Milorad Ulemek-Legija, uz pomoć prvog čoveka Resora državne bezbednosti Radomira Markovića i po direktnom naređenju Slobodana Miloševića. Nekadašnjeg predsednika Predsedništva SR Srbije su otela petorica pripadnika "Crvenih beretki" i dva sata kasnije ubili i bacili u jamu sa krečom na Fruškoj gori.

U Specijalnom sudu u Beogradu 18. jula su za ubistvo Ivana Stambolića osuđeni visoki državni funkcioneri, što dokazuje da je reč o nesvakidašnjem aktu državnog terora; bivši komandant rasformirane Jedinice za specijalne operacije Milorad Ulemek, zvani Legija, i još trojica pripadnika te jedinice osuđeni su na po 40 godina zatvora. Na maksimalne zatvorske kazne, pored Ulemeka, osuđeni su i Dušan Maričić, Nenad Bujošević i Branko Berček. Na 15 godina zatvora osuđeni su pripadnici JSO Leonid Milivojević i Nenad Ilić. Bivši šef Državne bezbednosti Radomir Marković osuđen je na 15 godina zatvora, zbog pomaganja u ubistvu Stambolića i pokušaju ubistva Draškovića. U vreme ubistva Ivana Stambolića zamenik načelnika Bezbednosno-informativne agencije bio je Milorad Bracanović koji je osuđen, zbog prikriivanja krivičnog dela, na četiri godine zatvora.

Nije presuđeno opravdano odsutnom ubici Ivana Stambolića Slobodanu Miloševiću, a društvene okolnosti u kojima je nekadašnji prvi čovek Srbije ubijen polako odlaze u zaborav. Treba se svakako podsetiti da je Stambolić ubijen u vreme koje su obeležile panične i afektivne reakcije vladajućeg bračnog para Milošević - Marković, za koji - ispostaviće se nedugo zatim - predstojeći izbori, 26. septembra te, u mnogo čemu, prelomne, 2000. godine, bili pitanje života. Preciznije, slobode i egzistencije cele porodice.

Faktografija je nemilosrdna, šefa države su, po nalogu njegovog nekadašnjeg štićenika otela petorica pripadnika "crvenih beretki" i dva sata kasnije ubili i bacili u jamu sa krečom na Fruškoj gori. Ubistvo Ivana Stambolića

zločinački je čin koji obeležava noviju istoriju Srbije; sve više je, nažalost, opšte mesto koje se tabloidnim pristupom označava kao srbijanski usud. U svakom slučaju, pravde nema, jer, zasigurno, nisu kažnjeni svi koji su znali da je Milošević naložio ubistvo Ivana Stambolića i za patnje Stambolićeve porodice sve vreme dok se ova svirepa likvidacija tretirala kao otmica. Nada umire poslednja, ali, kako kaže istoričarka, "takvi ljudi ne nestaju da bi se vratili".

MOTIV UBISTVA POLITIČKI - Kada su najviši zvaničnici MUP Srbije, u martu 2003. posle skoro tri godine, obavestili javnost da su pronašli Stambolićevo telo i otkrili njegove ubice, rekli su da ih je do mesta gde je Stambolić bio zakopan odveo Nenad Šare, jedan od osumnjičenih koji je dobio status svedoka saradnika. Ministar unutrašnjih poslova Dušan Mihajlović rekao je da su Stambolićevi posmrtni ostaci pronađeni u jami sa krečom kod Iriškog venca, na padinama Fruške gore, u blizini Novog Sada, a da je motiv ubistva bio politički, te da će "oni koji su osumnjičeni za naručivanje ubistva, Milošević i njegova supruga Mirjana Marković biti saslušani".

Slobodan Milošević rekao je tada da će svedočiti obrazlažući da je ta optužba napad na njegovu porodicu. Njegova supruga je pobegla iz zemlje, a on je, kada su istražne sudije došle u Hag da ga saslušaju, odbio da da iskaz. Postavio je uslov da njegovo svedočenje bude direktno emitovano na državnoj televiziji. Policija je, pak, saopštila da su organizatori ubistva bili Radomir Marković i Milorad Ulemek i da je komandant JSO dao počiniocima po 50 hiljada maraka kao nagradu.

O POLITIČKOJ PATOLOGIJI - Ivan Stambolić rođen je 1936. godine u Brezovi (Ivanjica). Industrijsku školu završio je u Rakovici, Pravni fakultet u Beogradu. Svoj radni vek započeo je kao kvalifikovani radnik, najpre u čačanskom "Ceru" a potom u rakovičkom IMR. Kasnije je biran za narodnog poslanika a karijeru nastavlja kao direktor "Tehnogasa", te predsednik Privredne komore Beograda, sekretar CK SKS, predsednik Izvršnog veća Srbije, predsednik GK SK Beograda, predsednik CK SKS i predsednik Predsedništva Srbije. Posle Osme sednice bio je u bankarskim vodama na funkciji predsednika Jugoslovenske banke za međunarodnu ekonomsku saradnju. Sa te funkcije smenjen je upravo u trenutku kada je bio u poziciji da realizuje dobar aranžman sa ljudima iz bivših jugoslovenskih republika. Nakon toga bavi se privatnim biznisom.

Posle Osme sednice Stambolić se izvesno vreme nije bavio politikom, a ostaje zabeleženo da je sa ljudima okupljenim oko Beogradskog kruga i drugih nevladinih organizacija posetio prijatelje u opkoljenom i granatiranom Sarajevu.

- Nismo mogli, nismo smeli, da ostanemo ravnodušni. Utoliko pre, što ni posle oktobarskih promena nije bilo političke volje da se nestanak Ivana Stambolića rasvetli. Okupili smo se i sve ovo vreme ostali na okupu ne iz ideološke solidarnosti, već iz dubokog uverenja da je u Srbiji pogaženo osnovno pravo svakog čoveka, pravo na život - rekla je Latinka Perović na sahrani Ivana Stambolića.

Demokratska javnost nije se pomirila sa njegovim

nestankom, reagovala su stranke demokratske provenijencije, a porodica, prijatelji i ugledne javne ličnosti osnovali su Odbor za oslobađanje Ivana Stambolića. Nisu verovali u vlast koja je na brutalne načine pokušavala da diskredituje nekadašnjeg predsednika, ali su smatrali da je građanska akcija njihova dužnost. Srbija je bila oblepljena plakatima sa slikom Ivana Stambolića i porukom "Nestao je jedan od nas!"; objavljeni su brojevi telefona na koje su mogle da se kažu informacije koje građani eventualno imaju. List Danas, čiji je Stambolić bio prijatelj i čitalac od osnivanja, objavljivao je fotografiju i pitanje "Gde je Ivan Stambolić". Odbor je apelovao i na članove porodica ljudi iz bezbednosnih struktura, poručujući im da je neizvesnost teška za porodicu nestalog čoveka, pozivajući ih da daju bar neku informaciju.

Stambolićevi prijatelji iz susednih država Kiro Gligorov, Milo Đukanović, Milorad Dodik i brojni drugi iz civilnog sektora apelovali su na vlasti u Srbiji i na Slobodana Miloševića da rasvetle misteriju nestanka bivšeg prvog čoveka Srbije, ali su njihova nastojanja bila uzaludna. Reakcije vlasti su bile surovo cinične. Nije se, uostalom, očekivalo ništa drugo.

Bilo je, dakle, demokratskog odgovora na zločin, u sumrak totalitarnog režima, pred izbore raspisane na dan kada je održana Osma sednica. Već 25. avgusta 2000. godine mnogim dobrim poznavaocima srbijanske političke scene bilo je jasno da je Ivan Stambolić žrtva bračnog para Milošević - Marković, da ga je glave koštala i sama pomisao da bi kao predsednički kandidat Demokratske opozicije Srbije mogao da se vrati na političku scenu.

U knjizi "Put u bespuće" uputiće savet: "Ne verujte nikome kome je strast za vlašću veća od ljubavi za lepo, dobro, za život..." U jednom od poslednjih intervjuja, juna 2000. godine, govoreći o Slobodanu Miloševiću rekao je da kada se vlast upotrebljava "zarad vlastodržačke samovolje, ambicije, kada se samovolja nameće kao volja naroda, onda je to politička patologija". (Radio Slobodna Evropa) Beli kombi kojim je Ivan Stambolić oteo i koji su videli svedoci u istrazi zaposeo je značajno mesto u nizu stravičnih simbola postosmosedničke Srbije: tenkovi i transporteri sa beogradskih ulica, traktorske prikolice prognanih, kamion-ubica sa Lazarevačkog drumu, crni džip vračarskih batinaša, stotine slučajeva policijske torture koji se ne rešavaju.

Da li je niz prekinut?

Objavljeno u dnevniku "Danas", 25. avgust 2005. ■

PIŠE: LATINKA PEROVIĆ

Knjiga duboke odanosti

Ljiljana Vuletić, *Život i misao Ksenije Atanasijević*, Beograd: Lj. Vuletić, 2005.

Ljiljana Vuletić, po obrazovanju filozof, objavila je, za tri godine, dve knjige: *Život Anice Savić – Rebac*, 2000. i *Život i misao Ksenije Atanasijević*, ove, 2005. godine. Ove knjige, iste u autorskom i žanrovskom smislu reči, različite su u meri u kojoj i dve snažne individualnosti koje su biografisane. Ali, obe knjige objašnjavaju zašto su biografije uopšte, a pogotovo dobre biografije, retke i u srpskoj književnosti i u srpskoj istoriografiji. Osvetliti ne samo jednu ličnu sudbinu, nego tu sudbinu kao rezultantu mnoštva unutrašnjih individualnih i spoljašnjih činilaca – društva, vremena i mentaliteta – posao je koji zahteva više svojstava onog ko se takvog posla poduhvata. U prvom redu, spremnost na dugo i skrupulozno istraživanje čiji ishod, pogotovo u sredini koja mnogo ne mari za svoje pisano nasleđe, nikad ne može biti unapred poznat. A zatim, erudiciju i literarni dar. To jest, onu prefinjenost biografista koja na čitaoca čini utisak kao da sluša govor biografisanog iz dubine. Dobra biografija nije reprodukcija života biografisanog, već diskretno vrednovanje tog života, i to sa stanovišta opšteg dobra.

I Anica Savić – Rebac i Ksenija Atanasijević imale su sreću sa Ljiljanom Vuletić. Ona nije pretendovala da da definitivnu sliku ovih dveju izuzetno značajnih ličnosti u srpskoj kulturi. Ali, njihovi životopisi, iz kultivisanog pera Ljiljane Vuletić, tako su bogati i pouzdani, da nikad neće moći da budu zaobidjeni u kulturnoj istoriji srpskog naroda.

Biografije Anice Savić – Rebac i Ksenije Atanasijević iste su u autorskom i žanrovskom smislu reči i slične u meri u kojoj njih dve dele sredinu i vreme koje im je bilo dato. Kao snažne i neponovljive individualnosti, one su različite i takve proizlaze i iz biografija koje je o njima napisala Ljiljana Vuletić.

Ksenija Atanasijević je filozofski mislilac u zemlji bez značajnijih filozofskih tradicija i u sredini više sklonoj afektu nego racionalnom mišljenju. Uz to, žena u jednoj duboko patrijarhalnoj kulturi. Razlike, dovoljne da je

sredina izdvoji. Rođena pri kraju XIX veka (1894), ona umire u već odmakloj poslednjoj četvrtini XX veka (1981). U njenom fizičkom i misaonom postojanju ogleđa se čitav protekli dramatični vek. Ali i srpsko društvo, naročito njegove elite, u jednom od dva veka njegove istorije u moderno doba.

Lišena vrlo rano oba roditelja, ona odrasta u krugu darovitih, onih koji to već jesu, ili će tek postati: slikarke Nadežde Petrović, pesnika Rastka Petrovića, književnika i publiciste Dimitrija Mitrinovića, slikara Uroša Predića.

U ovom krugu, uz lektiru koju rano čine Džordž Eliotova i Dostojevski, muzički nadarena, po prirodi melanholična, ona se, još pre male mature, opredeljuje za studije filozofije. Upisujući se na Filozofski fakultet, ona, prema sopstvenim rečima, ostvaruje savršeni sklad između svog spoljašnjeg i unutrašnjeg života.

Profesor Branislav Petronijević koji je bio neprikosnoveni autoritet u filozofskom životu, brzo otkriva izuzetnu nadarenost svoje učenice. I u drugim oblastima postoje takvi autoriteti: u književnosti – Jovan Skerlić, u istorijskoj nauci i teoriji prava – Slobodan Jovanović. Oni utemeljuju čitave discipline i izgrađuju kriterije. Ali, i sami nedodirljivi, postavljaju granice do kojih mogu ići drugi. "Branu ne trpi originalnost", piše Ksenija, "i želeo bi da mislim kao on".

Prvi svetski rat prekida Ksenijine studije i u njoj učvršćuje tragičan doživljaj događaja. U ratu gubi brata; zajedno sa većinom inteligencije koja je ostala u Beogradu, ne učestvuje u javnom životu i prezire one koji saraduju sa okupatorom. "Ništa ne treba oplakivati", piše u dnevniku, "nad svim treba naricati. A mi smo doživeli ovu katastrofu čovečanstva, šta mi još treba da radimo, šta još treba da tvrdimo i potvrđujemo".

Ipak, zajedno sa Ilijom Petrovićem, ona pokreće "Dan", prvi srpski posleratni časopis koji je bio kratkog veka, ali je okupio najznačajnija imena u tadašnjoj srpskoj kulturi. Nastavlja studije 1919/1920. godine i već tada izabire predmet svoga doktorata: učenje renesansnog mislioca Đordana Bruna o trostrukom minimumu. Petronijević je podržava jer, kako ona kaže, "ni on nije poznao, a trebalo mu je to". To je vodi na istraživanja u Ženevu, a zatim u Pariz.

Na diplomskom ispitu, 1. juna 1920. godine, uz najviše ocene, Ksenija Atanasijević dobija i *éloge*. Ona je svojom prirodom bila predodređena za trnovit put, veliki uspeh na diplomskom ispitu stavio ju je izravno na taj put. "Sad je", piše ona, "moj uspeh predmet razgovora na beogradskim žurevima". Čaršija koja je mentalitet sa snagom vrlo moćne institucije, čiju je, kako je govorio Jovan Skerlić, "životinjska potreba da sve sroza i sve u blatu izjednači", ovog puta se zadovoljava insinucijom o sentimentalnoj vezi Atanasijevićeve i Petronijevića.

Veoma žilava, ova potreba nadživljuje ideološke sisteme i političke režime. Ona čini neizvesnom univerzitetsku karijeru Ksenije Atanasijević i ne prestaje da je prati sve do danas. Umesto na Univerzitet, ona će biti upućena na rad u gimnazijama u Beogradu i u Nišu. Jovan Cvijić će reći:

“Šteta da jedan takav talenat propada u gimnaziji”.

Ksenija Atanasijević uspeva da, 16. januara 1922. godine, odbrani doktorat. To povećava broj njenih protivnika i zaoštrava njihov problem: kako sprečiti da ona postane univerzitetski nastavnik.

Ljiljana Vuletić ne poseže za objašnjenjem koje, na prvi pogled, izgleda najlogičnije. To jest, otpor da Ksenija Atanasijević postane prva žena univerzitetski nastavnik, ona nije spremna da svede samo na gledanja na ženu uopšte u jednoj duboko patrijarhalnoj sredini. Ona to, dakako, ne gubi iz vida, i navodi više argumenata koji ta gledanja osvetljavaju. Tako se poziva na istaknutog srpskog pravnika, profesora Živojina Perića koji u to vreme piše da se srpski muškarci dele u svim pitanjima, osim u jednom: “da je žena bila inferiorna prema čoveku i da ima da bude potčinjena... Režimi su se menjali, ali u pogledu žene to je bilo ravnodušno: ona je u novome režimu (Perić ima u vidu režim posle dinastičkog prevrata 1903 – L.P.) imala isti položaj kao i u starome, položaj stvorenja nižeg ranga”.

U suštini, ova stanovišta je delila i akademska sredina dajući tako stranim posmatračima koji su nalazili da se, za razliku od drugih zemalja, u Srbiji inteligencija, nažalost, ne razlikuje mnogo od naroda. Obrazlažući svoje protivljenje da Ksenija Atanasijević bude izabrana za docenta, prof. dr Miloš Trivunac je na jednoj sednici rekao: “Ima krajeva u Srbiji gde žene ljube u ruku mlađe muškarce, a vi hoćete da date katedru docenta jednoj mlađoj devojci”. A čuveni etnolog i veoma čestit čovek dr Tihomir Đorđević, kad je Ksenija Atanasijević 1923. godine bila, najzad, izabrana za docenta, dočekao ju je rečima: “Čestitam Vam, gospođice, ušli ste u pakao”.

Ali, to nije pakao jedine žene u jednom čisto muškom svetu. Ljiljana Vuletić pakao otkriva na jednom drugom nivou koji je bio maskiran činjenicom da je Ksenija Atanasijević, snažna i duboko samosvesna individualnost i filozofski mislilac – još i žena. To je ključ za objašnjenje sudbine Ksenije Atanasijević. Uostalom, ona ima pandane i u muškom svetu. Njena svojstva bila su nepodnošljiva provokacija i težište je na njima. Da bi se ona suzbila, morao se kompromitovati onaj ko ih je posedovao. Na kom terenu i kojim sredstvima? Nikad na terenu nauke, na kome je Ksenija Atanasijević bila superiorna, već na terenu moralne i političke podobnosti. Nikad argumentima i poštovanjem procedure već intrigom i stigmatizacijom.

Ksenija Atanasijević je prozrela taj mentalitet i otkrila mehanizam kojim se on održava. Osetila ga je na vlastitoj koži. Svaka generacija srpske inteligencije trebalo bi da proučava njen apokrifni spis *Likovi intrige: intrigant glupak, intrigant inkvizitor, intrigant učenjivač, intrigant torbar*, jer kako ona kaže, “intriga kao oružje... među ljudima što predstavljaju duhovnu elitu jednog naroda, napreduje i uspeva, daleko obilnije i bujnije nego u drugim manje cenjenim sredinama”.

Tako je pre svog izbora za vanrednog profesora, Ksenija Atanasijević bila optužena za plagijat. I to ne u svojoj doktorskoj disertaciji o Đordanu Brunu, niti u

jednom od svojih 215 radova koliko ih je tada imala, već u popularnim javnim predavanjima. Inspirator hajke protiv nje bio je prof. dr Nikola Popović čije je radove, uz još neke, javno kritikovala i ona; polupismeni stihotvorac i rektor Univerziteta pod okupacijom. Narušena je procedura, podelila se mala akademska zajednica i uzavrela je javnost. U kafkijanskom procesu pojedinca protiv institucije, čija je autonomija shvatana kao leno onih koji su u njoj stekli svoja visoka mesta i zvučne titule, poraženi su pojedinac i javnost.

Nikad dokazan, čak pismeno bez traga u izvorima, plagijat je ostao ona žilava stigma Ksenije Atanasijević. I danas, u trenutku izlaska iz štampe studije Ljiljane Vuletić, najugledniji srpski dnevnik tu stigmom ponavlja.

Oklevanje da se Ksenija Atanasijević primi kao univerzitetski nastavnik, a kad je napokon primljena, da se sa njega ukloni, središno je mesto knjige Ljiljane Vuletić. Ono kondenzuje ne samo jednu ličnu tragiku već tragiku filozofa i posebno “aktivističke filozofije” u Srbiji. “Da li život superiornih ljudi, ljudi u našoj sredini, mora zista uvek da bude jedna večna kalvarija: nerazumevanja, mizerija, moralnih stradanja? Da li svaki korak mora biti krvavo obeležen?” Ovo pitanje je, suprotstavljajući se hajci protiv Ksenije Atanasijević, 1935. godine postavila književnica Jela Spiridonović – Savić. Ali, zar pred tim pitanjem srpsko društvo ne stoji i danas?

Od kritičke misli zaziru svi politički sistemi i svaka bi vlast da joj postavi granice. Ne samo što ona dovodi u pitanje postojeće, već zato što je u stanju da predviđa i ide ispred vremena. To je problem sa Ksenijom Atanasijević. Odnosno, njenih tekstova o nacizmu, pacifizmu, totalitarizmu, feminizmu, o ljudskim pravima. Sa njenim tekstovima o stanju u srpskom društvu krajem tridesetih i početkom četrdesetih godina zbog kojih je list “Pravda” bivao zabranjivan.

U toku Drugog svetskog rata, Ksenija Atanasijević se povlači iz javnog života. Gestapo vrši pretres njenog stana i privodi je na saslušanje. Ali, ona odbija da potpiše Nedićev *Apel srpskom narodu* protiv komunizma 1941. U svoj dnevnik zapisuje: “Nisam imala iluzija da su neki od progonjenih moji ideološki protivnici – komunisti. Ali oni su ljudska bića i moji sugrađani i sunarodnici, koje je fašistički okupator progonio kao divlje zveri. Ja nisam mogla da se pridružim hajci čak ni protiv komunista”.

Godine 1945, nova vlast, komunistička vlast, opet zahvaljujući intrigama inteligenata, hapsi Kseniju Atanasijević. Za dlaku je uspela da izbegne streljanje, ali su njena dela zabranjena. Na ovom mestu, Ljiljana Vuletić, bez presedana u savremenoj srpskoj istoriografiji i publicistici, otvara pitanje višeznačnosti, kakva istorija i jeste, 1945. godine. Kseniji Atanasijević ona nije donela oslobođenje već novo ropstvo, a više nije bilo one javnosti koja bi stala na njenu stranu.

Dnevničke beleške Ksenije Atanasijević iz ovog perioda otkrivaju u svoj punoći njenu ličnost.

27. 7. 1948: “Moram biti veći stoičar nego što jesam”.

27. 6. 1950: “Važno je svakoga dana raditi... sve će

proći, ako to bude imalo vrednosti: Jer vrednost se sama sobom potvrđuje i pobeđuje sve prepreke koje joj stavljaju prilike i ljudska rđavština”.

Imala je pravo Ksenija Atanasijević: 1952. skida se zabrana sa njenih knjiga; one se vraćaju u kataloge biblioteka, a njeno ime u listove i časopise. Andrija Stojković, Radmila Šajković, Dragan Jeremić, Đorđe Vid Tomašević, Miladin Životić, Zdravko Kučinar izvlače delo Ksenije Atanasijević iz zaborava i stavljaju ga na visoko mesto u istoriji srpske filozofije.

U neverovatnim svakojakim menama, Ksenija Atanasijević je ostala nepomeriva u shvatnaju da je sloboda najviši smisao ljudskog postojanja i da je njena odbrana etička dužnost filozofskog mislioca. U predgovoru američkog izdanja svoje disertacije o Đordanu Brunu, 1972. godine, ona kaže:

“Jedna je stvar sigurna: da inkvizicija nije uspela da ga se dočepa svojim šakalskim kandžama kad mu je bilo četrdeset četiri, i da nije živ spaljen na lomači, u pedeset drugoj godini, Bruno bi ostavio čovečanstvu još svojih nadahnutih i dalekovidnih koncepcija”, i dodaje:

“Inkvizicija nije sasvim prevladana. Dubina korenja koje je ta gnusna i maligna institucija rasprostranila u umovima izvesnih čudovišta u ljudskoj spodobu može najbolje da se vidi u svetlu činjenice da se tamnice za neistomišljenike i stavljanje na ovaj ili onaj indeks nastavljaju, zaista, i u našem veku”.

Sa koliko sigurnosti smemo reći da je delo Ksenije Atanasijević definitivno vraćeno u srpsku kulturu i njegovo tumačenje oslobođeno stigme?

Posle smrti Ksenije Atanasijević, gube se tragovi njene bogate biblioteke i njenih rukopisa, među kojima i rukopis treće knjige “Filozofskih fragmenata”. Nestaje i trag o njenim zemnim ostacima: njena porodična grobnica na Novom groblju ima danas novog vlasnika. Podatak da je ona tu ikad imala grob može se naći samo u monografiji o Novom groblju. Tako jednostavno završava svoju knjigu Ljiljana Vuletić. Ta knjiga i jeste znak ohrabrenja. Ona je zapravo ispunjenje one nade koju je izrazila, 1935. godine, već pomenuta Jela Spiridonović – Savić, a koja je zapravo večna nada kada su u pitanju veliki ljudi o koje su se teško ogrešili njihovi savremenici:

“Godine će proći, generacije će smenjvati generacije i nas davno međ živima neće biti. Ali jednoga dana nagnuće se nad delima naše *prve žene filozofa* glava nekog istraživača naših dana i sa divljenjem prema dubini koncepcija, intenziteta rada, monaškoj predanosti stvaranju, grčkoj lucidnosti, oštini kritizma i sve to izraženo poetsko poletnim stilom naše filosofkinje, imaće svakako izraz čestitog il revolta il bola il ironičan osmeh prema onome, što je ova superiorna žena uprkos svojoj visokoj vrednosti od svojih savremenika doživela”.

U Ljiljani Vuletić našla je Ksenija Atanasijević biografa kakvog je zaslužila. Kao autorsko izdanje, to je knjiga duboke odanosti. Akribična, misaona i otmena knjiga. Suviše potresna knjiga, da bi ikog mogla da ostavi ravnodušnim.

Kikinda: Forsiranje mraka

PIŠE: GORDANA PERUNOVIĆ FIJAT

Šta smo radili tokom perioda kad su radikali bili na vlasti u Kikindi? Brukali se.

I kad prođe vreme, i uspostavi se vremenska distanca, bruka ni sa distance nije manja. Naročito kad se u međuvremenu nagomila još novih razloga za brukanje. Najpre je SRS predsednik opštine Kikinda proglasio Natašu Kandić za *personu non grata* na celom području, *urbi et orbi*, kud mu se vlast prostire, iz razloga što je spomenula neke ratne zločince u samim, za sada, vrhovima SRS. Ovim je učinjen svojevrstan presedan, jer nije zapamćeno, još manje zabeleženo, pošto se i nije događalo, da je ijedan od predsednika opštine u dugoj istoriji Kikinde proglašavao nekoga za nepoželjnu osobu, koja “ne treba da nam dolazi u Kikindu”. Ali, vreme i običaji se menjaju. Proglašenje predsednice Fonda za humanitarno pravo za nepoželjnu desilo se jednog radnog dana, beše utorak, popodne, počelo je saopštenjem na lokalnom radiju; istog dana (takoreći: istovremeno) čuli su se i glasovi neverice i zgražanja iz suprotnog tabora, a samo nekoliko sati kasnije, posle predsednikovog saopštenja, Zoran Milešević, direktor, osnivač i vlasnik mnogokažnjavanog i u više navrata zabranjivanog VK radija i tv, pozvao je Natašu Kandić da u nedelju gostuje u Kikindu. “Dođite svakako, nemojte slučajno da ne dođete!”, poručivali su Kikindani skloniji opciji tolerantnog grada koji je svojevremeno dobio i neka priznanja međunarodnog značaja za toleranciju, mediji i političke stranke koje predstavljaju opoziciju radikalima i njihovim saradnicima.

Gostovanju direktorke Fonda za humanitarno pravo prethodila je žestoka medijska kampanja, na obe strane. Tako je i centar izgledao u nedelju uveče: na dve strane trga, mase ljudi, s jedne strane *mi*, s druge radikali. Nas – više, konstatovali smo, premda ni s druge strane nije bilo znatno manje Kikindana. Prisustvovala je i policija, koju su organizatori pozvali, i, kako izgleda, odigrala prilično važnu ulogu u sprečavanju nereda do kojih je moglo da dođe. Radikali su, naime, došli naoružani medicinskim maskama i prskalicama kakve se u Banatu koriste za prskanje vinograda sredstvima protiv štetočina. Ovim rastvorom (nije utvrđeno kakvog sastava) aktivisti i istomišljenici SRS poprskali su asfalt kojim je prošlo vozilo dovozeći Natašu Kandić u studio VK radija i televizije, kad već nisu mogli da napadnu gošću, jer smo im preprečili prolaz. Emisija u studiju VK televizije proticala je u najavljenom terminu, bez daljih provokacija od strane mrzitelja lika i dela svih NVO, kad je odjednom bez najave – nestalo struje. Ili je ušla voda u koaksijalni kabl, ili su miševi pojeli žice kod Mileševića u studiju, tek, na grad je legao mrak, potpun i gust, ne metaforički, nego pravi,

i potrajao je satima. Posle su se čelni ljudi kikindske Elektrodistribucije *prali* iz sve snage, pravdajući se da nisu isključili struju po nečijem nalogu, nego je kikindska mreža dotrajala, pa se tako, sama, ponekad isključi. Slaba im je vajda od toga, pošto je kikindska mreža bila dotrajala i godinama pre ovog slučaja, a nije nestajalo struje, osim ako je neko ne bi isključio, a isključivao bi je uglavnom onaj ko bi na taj način pokušavao da učutka političkog protivnika. I posle svih komentara koji su usledili, aktuelna vlast u Kikindi obezbedila je sebi dovoljno blama za ceo mandat, ukoliko bi mandat potrajao predviđene četiri godine, a čuju se najave da će opozicija nastojati da ovaj rok skрати.

Druga bruka upravo je u toku, a odnosi se na već otrcan od spominjanja slučaj mladog sekretara SO Kikinda, koji, prema prijavi GrO LSV, ne ispunjava uslove za to radno mesto, jer *nema dovoljno staža*. Ligaši se nisu zadovoljili prijavom, nego su iskopali sve podatke o studiranju, vojnom roku i stažu mladog pravnikа. Ustanovljeno je da momak zaista nema dovoljno staža, o čemu su ligaši obavestili nadležno ministarstvo. Olga Knežević, sekretar Gradskog odbora Lige u Kikindi, nedavno je saopštila da je iz nadležnog ministarstva stigao dopis u kome se svi navodi ligaša – potvrđuju. Ali, SO Kikinda i dalje ne preduzima ništa, niti smenjuje sekretara, niti se oglašava ovim povodom, nit' govori, nit' romori, niti dovodi u red odluke donete u vreme sekretarovanja nezakonito postavljenog sekretara, a ne izgleda da će uskoro nešto da preduzme. Sad se čeka novi potez ministarstva, evo, puna dva meseca. Ako bude poteza, to jest, ako, bilo SO Kikinda, bilo nadležni iz ministarstva, uopšte išta preduzmu. Ovakva zbivanja samo zbunjuju prosečnog konzumenta informacija iz političkog života, jer izgleda da se zakon uopšte ne primenjuje, a kad se primeni, onda ne važi jednako za sve. A možda to sve ne samo da tako izgleda, nego i jeste tako? Odgovor je, za sada, u ministastvu.

Blam tri: nedavno postavljena mlada direktorica Doma omladine, po zanimanju trener (trenerica?), čerka znamenitog lokalnog radikala, po zanimanju vozača, a po funkciji šefa Štaba za poplave, i verenica još znamenitijeg, nedavno je podelila nove otkaze u ovoj ustanovi, a bez posla je ostao i Duško Francuski, čovek koji je u svoje vreme pokrenuo kikindsku Inicijativu za donošenje zakona o lustraciji. Zakon je donet, samo se nešto slabo primenjuje. Duško Francuski, po nadimku Duta, osnivač LSV u Kikindi, ostaće upamćen po tome što je, tokom godina svog direktorovanja, pružao podršku kikindskoj NVO sceni, tako da su mnoge NVO osnovane u Domu, i tu našle prostor za rad zahvaljujući upravo Francuskom, jer direktori drugih ustanova kroz duge godine nisu hteli ni da ih prime, nego su ih tretirali kao opasne strane plaćenike; ime Duška Francuskog, kao simpatizera ili saradnika NVO našlo se u svim projektima koje su NVO iz okruženja Doma omladine slale u inostranstvo; Francuski je podržavao i "Kikindske", sada već poznate kao "brend" Kikinde i kikindskog novinarstva, lično išao na sva suđenja kojima su ove novine bile izložene u vreme zloglasnog

Zakona o štampi i tamo trpeo sve formalnosti koje uopšte nisu ugodne; plaćao, iz svog džepa, sve kazne kojima je kažnjavan kao direktor u vreme kad su "Kikindske" bile u sastavu Doma omladine, odbijajući sve zahteve, provokacije i naredbe da "disciplinuje" novine i zabrani im da pišu tako kako pišu; plaćao kazne i posle 5. oktobra 2000. godine, jer je glupi zakon važio i dalje, a sve kazne izrečene dok je važio naplaćivane maksimalno uredno; sve nas novinare primio je Duško Francuski u stalni radni odnos, a nije morao, baš naprotiv, jer su neki od vlastodržaca i onda kao i sada smatrali da novinari treba da budu eventualno honorarci, sa malim honorarima, ili da, još lepše, rade džabe, iz *čiste ljubavi* prema pisanoj reči i promociji demokratskog društva; Duško je saradivao sa strancima, i upravo zbog toga su u Kikindu stigli PRONI institut i druge organizacije; organizovao i podržavao organizovanje alternativnih festivala, koncerata, tribina i radionica; tribine Helsinškog odbora za ljudska prava održavale su se upravo u prostoru Doma omladine; itd. Duško Francuski je, neka i to ostane zabeleženo, u svoje vreme, posle promena 2000. godine, davao prostor za skupove i tribine čak i Srpskoj radikalnoj stranci (što mnogi novopečeni borci za demokratiju od oktobra 2000. godine nisu hteli), jer je smatrao da (njegove reči) "svi imaju pravo kako na svoje mišljenje, tako i na korišćenje prostora u Domu pod istim uslovima". Zbog tih tribina SRS Duško je popio more kritike od svojih saradnika u vreme prošlog saziva lokalne vlasti – a ti isti radikali, kad su postali vlast, jedva su dočekali da mu daju otkaz. U kampanji koja je protiv njega vođena u lokalnoj štampi, Duško je maltene proglašen za zločinca, a otpušten je uz obrazloženje da je u vreme direktorovanja (citat) "organizovao koncerte, tribine i muzičke programe, razne kurseve. . . " A šta bi, po radikalima, trebalo da organizuje direktor Doma omladine? Mlade naciste? Na teret Francuskom stavljano je i to da je za ribanje Doma omladine za njegovog zemana korišćen deterđžent koji nije baš jeftin, i "Fa" sapuni (!), umesto da je Dom omladine koristio deterđžent iz rinfuza, i najjeftiniji sapun, kako čine ustanove na čijem su čelu poštteni radikalski direktori. Sve ovo prepucavanje oko sapuna i toalet papira, tribina o ljudskim pravima i koncerata Marka Breclja – gledano s tačke bilo prava, bilo zdravog razuma – nije ni izdaleka dovoljan razlog da neko dobije otkaz; ali, otkaz je usledio, pravi – pravcati, sasvim ozbiljan, ma koliko razlozi bili smešni ili sumanutni. Najvažnije: nije bilo nikakvih gubitaka. Duško Francuski Duta ostavio je Dom omladine pun *k'o oko*, što novih kompjutera, što mladih stručnjaka, a sve prostorije bile su sveže okrečene i opremljene novim nameštajem, za razliku od prizora koji je Duta zatekao kad je postao direktor. Međutim, radikali su mu zamerili i to što su mnogi od sadržaja u Domu bili besplatni za učesnike, čime je, po njihovom mišljenju, bivši direktor "propustio da ostvari zaradu"!!! Duško Francuski naći će drugi posao, a Kikindi će ostati jedna velika bruka, jer evo radikali izbacuju sve NVO iz Doma omladine. I odeljenje baletske škole u Domu moraće da traži drugi prostor za rad. Da već nije u

sastavu srednje baletske škole u Novom Sadu, znači, pod nadležnošću ministarstva, a ne opštine, radikali bi i njega ukinuli, toliko su se *zdravo naoštrili* na sve što se u Domu omladine dešavalo pre njih, da ni male balerine i njihove nastavnice ne bi izmakle njihovom shvatanju rada Doma.

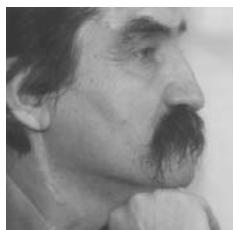
Ali, ni to nije sve: imamo mi još bruke, blamaže i sramote. U sklopu naprasnih povrataka religiji praotaca na nivou države, i u Banatskom Velikom Selu osveštani su temelji nove pravoslavne crkve i pokušano masovno krštenje oko 150 novopečenih vernika. Krštenje nije održano sasvim po planu, jer je počela kiša (hm, koliko se sećamo, krštenja mogu da se obave nezavisno od vremenskih prilika?), ali, temelji su osveštani. U istom mestu, meštani su svojevremeno, posle kolonizacije, digli u vazduh katoličku crkvu, treću po veličini u Vojvodini. Nju niko nije spomenuo, još manje da se iko (tom prilikom, ili nekom drugom) izvinio zbog uništenja katoličkog hrama i podizanja pravoslavnog na istom mestu, što je u nekim komentarima ocenjeno kao blasfemija, na koju bi nebo moglo da reaguje sa nekoliko stotina gromova, a potomci rušitelja tuđe crkve – pokajanjem, i obnovom porušenog hrama pre nego što se pristupi izgradnji novog. Za sada, gromovi nisu izostali, bilo ih je dovoljno nad Kikindom ovog leta. Od izvinjenja – ništa.

Forsiranje mraka se nastavilo prilikom prodaje AD “Toza Marković”, fabrike crepa, cigle i pločica, kojoj je prethodila još jedna od kampanja punih mržnje i nacionalističkih kvalifikacija na račun protivnika, uz obilato maltretiranje vlasnika akcija, radnika i penzionera ove fabrike, kojima su batinaši uskakali u dvorišta preko kapija, terajući ih da potpišu za paket akcija u korist direktora koji pokazuju laktove i srednje prste. Beše to tako drastično, da su mnogi dobili batina, samo zato što su: a) hteli svoje akcije da prodaju i konačno dođu do nekog htovca; b) nedovoljno mrzeli HRVATA koji je došao da kupi fabriku i nisu se pojavili da protestuju protiv njega, c) bili u pogrešnom sindikatu (“Nezavisnost”), ili d) bili u pogrešnom trenutku na pogrešnom mestu. Tako, jednog kišnog popodneva, razlegle su se Trgom u centru Kikinde pesme “Srbija je naše blago” i “Ne može nam niko ništaaaaa...” Svi koji u blizini stanujemo, pomislismo da je u pitanju neki radikalski *hepening*, uz podrugljivu primedbu kako su baš mogli da za miting odaberu neki dan kad ne pljušti kao iz kabla; ali, ne, to čak nisu ni bili radikali, nego vlasnici “Tozinih” akcija, poštovaoci laktova i srednjih prstiju, koji su, osim buke, napali i novinare lokalnih medija, koji su potpuno nedužno izveštavali s lica mesta, tako da su neki od novinara izvredani, a drugi dobili i po koji udarac (slobodnom novinarstvu). Bilo je i pretnji smrću odbornicima DS zato što su se usudili da javno kažu kako su akcije privatna svojina, i kako vlasnici imaju pravo da ih prodaju kome hoće.

Vazduh nad Kikindom bio je i ovog leta zagađen, tako da su i najzdraviji ljudi imali problema za disajnim organima, a zagađivači opet nisu pronađeni, uprkos najsavremenijim aparatima koje je nabavio Zavod za zaštitu zdravlja. Bilo je bruke i brukanja u izobilju, za duge godine, suviše za

ovih nekoliko meseci otkad su radikali na vlasti – da bi do eksplozije došlo one večeri kad je reprezentacija SCG pobedila reprezentaciju Mađarske u vaterpolu. Sile organizovanog nereda pojavile su se na Trgu, gde je, pod vedrim nebom, upravo nastupao izvanredni duvački orkestar iz mađarskog grada Kiškunfeledhaza. Urlicima “Srbija, Srbija”, mladi ljudi su prekinuli koncert, jurili su automobilima po Trgu kuda je saobraćaj inače zatvoren, trubili sirenama, bacali svetleće rakete, flaše i ostalu staklariju po širem centru grada do duboko u noć, njih šezdesetak rasteralo je sve ostale, koji su se sklanjali pred njima umesto da ih barem opomenu, podsete na lepo ponašanje. Naprotiv, mnogi su im se usput i pridružili, poneseni verovatno sportskim uspehom. Policija, koja inače zaustavlja svakog ko biciklom zađe u pešačku zonu, nije se pojavila. Ohrabrena, sportski nastrojena omladina je iste noći urlanjem i kamenjem napala nekoliko kuća u kojima žive Mađari, uz obrazloženje da su “*sigurno navijali za Mađarsku*”. Kakva koincidencija, napadnuti su samo stariji i oni koji žive sami – što bi se moglo tumačiti da su mladi napadači *blagovremeno pripremljeni*, da su znali “kod koga idu u posetu”, pa se postavlja opravdano pitanje, a šta bi bilo da je reprezentacija SCG te večeri lošije prošla? Kakav prizor za goste iz Kiškunfeledhaza, članove međunarodno poznatog orkestra, koji je došao u Kikindu uz blagoslov i podršku evropskih organizacija za razvoj i saradnju, da nastupi na folklornom festivalu FENOK – kakve utiske će gosti poneti iz grada, nekad poznatog po toleranciji i evropskim integracijama? Ali, blago gostima: oni odoše, a mi ostadosmo. O incidentima te noći nije bilo ni reči u medijima. Kakva još bruka može da nas zadesi? O, može, može, još kakva: sve mogućnosti aktuelne vlasti i njenih epigona ni izdaleka nisu iskorišćene.

“Svaka je sila za vremena, samo sramota do veka”, govorili su stanovnici Kikinde nekada. Sada, dok *ovo* još traje, mnogi su odlučili da zavuku glavu u pesak i ne vade je odande dok se “nešto ne desi”, ali, drugi su odlučili da u tom “nečem” uzmu učešća, koliko da ih više ne bude stid. Tako, opozicija formira vladu u senci; pedantno i redovno nabraja sve počinjene grehe i propuštene poteze aktuelne vlasti; deli letke pod okriljem noći, a u lećima – sve o radikalima. I sve akcije možda bi prošle sasvim nezapaženo, da se radikali toliko ne ljute, da predsednik opštine neće da iziđe na tv duel Dušku Radakoviću, predsedniku GrO LSV, dok svu opoziciju naziva imenima koja ni hartija ne mora da trpi. Ali, još nije bilo da svane pre zore – do tada, ima da otpremo i ovu rundu mraka. ■

PIŠE: NENAD DAKOVIĆ

Identitet i zlo

Evo gde počinjem. Ponekad volim taj početak. I da odmah kažem moje je stanovište danas da nema znanja o identitetu i zlu. Zato to nije velika tema ili naracija nego nekako iščašena i pomerenjena, kao i sama rubrika ili odeljak "umesto eseja", koja mi se zato i dopada i to veoma. Zato je ovde pre i više reč o "umesto identitetu" i "umesto zlu", ako tako nešto postoji kao jedino takvo što, ili šta (štapovi, rekla bi Olga, kao odgovor na pitanje, ovo šta ili što). Dakle, identitet i zlo, koje je naravno ozbiljno, mračno i "stvarno" i stvarno bez ovih navodnika, pošto se ljudi ubijaju međusobno oduvek i na hiljade nezamislivih načina, "identitet" i "zlo" su samo ovi Olgini "štapovi".

Da zato počnem sa ovim poniranjem, kako uostalom i glasi i rubrika u jednom časopisu na čiju adresu ponekad pošaljem ponešto da bih, pošto se to objavi bio zadovoljan na neki nedovoljno jasan način. Moja "pripadnost", kako bi to rekao Amin Maluf, koji je mojih godina ili mlađi, ovom objavljivanju je svakako objava ili potvrda mog identiteta, ili onim štapovima, ili možda protezama, ili štakama. Ovo poniranje se ne može zaustaviti, ne možete negde stati ili skloniti se. I sad zamislite to ejdetsko iskustvo bez epiloga, kao neki put bez kraja, iako svaki put ima u zbilji početak i kraj. Ali, ovde u ovom poniranju ništa nije stvarno. Zar ne osećate izvesnu zebnju, jezu, ili strah. Kao kada negde silazite ili se penjete bez rezultata i ishoda. "Nema kraja kraju", napisao je moj prijatelj u možda najosporavijoj knjizi o identitetu na našem jeziku. Taj fenomenološki

vrtilog ejdetske redukcije je doista transcendentalan, ali to je samo filozofski odgovor na ovo pitanje. Jer, na kraju je i Huserl došao do "Ideenkleid", ili jezika, i odustao i povukao se. Samo da ne prestanemo da pričamo naše priče, napisao je Albahari u svom romanu "Gez i Majer" koji govori o zlu.

Zločin je dakle posledica ovog fenomenološkog vrtloga i patnje koju proizvodi. Naši identiteti su otvoreni i zato ubijamo zbog identiteta, ili bežimo u neke "pripadnosti", u veru, pleme, naciju, jezik, u nadi da su u pitanju skloništa, skrovišta, na primer, hrišćanska. Šta su ideologije, nego ova skrovišta, doduše lažna, ali skrovišta. Posle pada Berlinskog zida, napisao je Maluf, epoha ideoloških sukoba zamenjena je epohom identitetskih sukoba. Čovek je biće koje ubija zbog identiteta i kao da ovaj problem identiteta i zla postaje zloslutna jednačina. Samo tako se može objasniti zatvoreni krug zločina, koji se ponavlja kao endogeni ciklus, kao što kruže godišnja doba, ili opada lišće, dolaze i odlaze velike vode.

Rekao sam da su naši identiteti otvoreni i da ubijamo zbog identiteta. Ali, nismo svi ubice, kao što ni svaki ludak nije Van Gog. Pazite, nema jednačine: Van Gog se postaje, kao što je masovni zločinac to postao. Stoga je identitet naša tvorevina i izbor. Doduše, postoje filozofske teorije o tzv. "psihofizičkom identitetu", upravo je objavljen zbornik prevedenih ogleđa na ovu temu, koji još nisam imao u rukama. Po toj doktrini vreme lobotomije očigledno nije još prošlo. Mi se zato rađamo kao ovi psihofizički identiteti: kao Van Gog ili masovni zločinac. Mislim da bi, kada bi ova teorija bila potvrđena, sam pojam identiteta ostao bez svog humanog značenja. A njegovo humano značenje je upravo u ovoj otvorenosti čiji je teret tako veliki da je celokupna kulturna tradicija ili istorija izgrađena na ovoj otvorenosti zajedno sa onim indemskim ciklusima zla o kojima sam govorio. Čovek se postaje a ne rađa. Zato "umiru samo gospoda", kako je to napisao u "Dekartovoj smrti" Radomir Konstantinović. Niko se nije narodio kao Hrvat ili Srbin, kako bi to rekao Kangrga. Jedan od retkih naših filozofa koji nije bio autor onog zbornika koji su naši filozofi ovde pisali pod iskrivljenim poperovskim naslovom "Zatvoreno društvo i njegovi prijatelji". I još uvek ga dopisuju. Znače, u onoj jednačini bića i trebanja, sada to uviđam, ovo "treba": "treba postati ljudsko biće" se ne može ukloniti. To je valjda ispravni smisao ove jednačine koja zato nije nikakva jednačina ili deontološka metafizika, kako sam nekada mislio. Prema tome, ni zlo nije jednačina identiteta. Zato je zločin banalan, kako je to rekla Arentova. Dubina pripada jedino dobru.

I da do kraja insistiram na ovim otvorenim identitetima, koji su naš izbor, a ne zao udes, na "kauzalnosti slobode", kako bi rekao Kant. Doista se Kant ne može zaboraviti. To jednostavno nije moguće pošto u suprotnom odustajemo od humanosti. Zato, braniti na Kantov način naše "pravo na identitet"

znači radikalno odbaciti zločin, čak i kao identitetsku mogućnost. Nema jednačine između identiteta i zločina, identiteta i zla, kao što možda ovaj naslov sugerije. To želim jasno da kažem uprkos tome što ljudsko društvo još nije pronašlo put da izađe iz zločina. Zato je organizovani otpor zločinu jedini način da se zaustave ona zločinačka udruženja iza kojih ostaje pustoš i lažne filozofske dileme o veličini zla. To je jedini smisao ove rubrike i ovog časopisa, kao i delatnosti Odbora koji ga izdaje.

Pri tome, to želim da na kraju naglasim, ni ove tvrdnje ne dolaze iz nekog "znanja" nego iz opreza i sumnje, iz jedne vrste fronezisa, ili razumske osetljivosti za ono praktično. Jer, nema večnog sveta ideja. Zato sam na početku i govorio o surogatima identiteta i surogatima zločina, kao jednoj vrsti mistifikacije zločina i zločinaca, koji se valjda zato i kriju od pravde, tvrdeći da ona ne postoji, a da su opet, ljudski zakoni i pravo nedovoljni da izmere dubinu njihovog "prava" na zločin. Tako ovi "sveti zločinci" gube identitet i ne može im se suditi po ljudskim zakonima. Ali, drugih zakona nema. I zato je ovo pravno derogiranje identiteta oprobana i kod lenjih u mišljenju, nažalost, veoma često uspešna strategija mistifikacije zločina, koji se proglašava političkim, a ne kriminalnim činom. Ova manipulacija identitetima i zločinima je ovde postala bolesna politička igra u kojoj su i kriminalci birani za narodne poslanike a opsednuti pisci za predsednike država, koje i nisu bile drugo do zločinačka udruženja i surogati političkih plemenskih saveza. I sada bi oni da ovaj govor demistifikacije zločina koja je jedina politika u pravom smislu te reči nekako utihne i najzad prestane. Kako bi smo se, valjda, posvetili obnovi i izgradnji porušene domovine, ili *patrie*. To je poslednje poglavlje knjige "Zatvoreno društvo i njegovi prijatelji".

Jer, ko zna šta je zločin, a šta opet identitet? O, kako je to "duboko" i "filozofično". I tako sam se vratio na početak, a krug se ipak otvorio, ako se otvorio? A otvorio se. Jer i nema "kruga" osim u nekim glavama. Pa nismo mi valjda kao onaj "Don" koji "zna" da je vitez, iako viteza više nigde nema. ■

Sportski pasoš ne poznaje granice

PIŠE: IVAN MRĐEN

Borko Kovačević ima dvadeset godina i ovih dana će početi drugu godinu studija na državnom univerzitetu na Havajima. Otac i majka su mu, kako sam kaže - "Srbi iz dva pogrešna grada" (otac iz jednog primorskog mesta u Hrvatskoj, majka iz okoline Sarajeva), koji već gotovo deceniju i po žive u - Kanadi. Borko ima kanadski pasoš i američku sportsku stipendiju, jer je odličan košarkaš. Ovog leta, poverujući obećanjima nekih ljudi, vratio se u svoju bivšu domovinu i pokušao da se oprobava u vodećim klubovima u tri od pet novonastalih država.

"I u Sarajevu, i u Splitu, i u Vršcu, moji vršnjaci gledali su me kao da sam pao s Marsa. Govorili su mi da bi oni sve dali za to što ja imam, državljanstvo Kanade i sportsku univerzitetsku stipendiju za SAD, te da im nije jasno zašto ja želim da putujem u suprotnom pravcu" - pričao je ovaj momak ovih dana u redakciji jednog ovdašnjeg sportskog lista. Nije tajna da "na ovim prostorima" (izraz koji je najčešće koristi za bivšu SFRJ i države iznikle na njenim razvalinama), veliki broj mladih ljudi jedino u sportu vidi šansu za brzu afirmaciju, brzu zaradu i, što je najvažnije - za brz odlazak u državu i sportske sredine, gde je i moguće brzo naplatiti prirodni talenat i ogroman uloženi trud još od najranijeg detinjstva. Da bi se to postiglo - neophodna je sportska afirmacija već u mlađim kategorijama i to se, po pravilu, mora zaslužiti "kod kuće" i to je ono što Borko Kovačević - nema. Ovog leta je veliki broj mladih sportista iz Srbije i Crne Gore, da se u daljoj analizi zadržimo samo na ovdašnjim prilikama, osvojio svetske i evropske titule na kadetskom i juniorskom nivou. Juniorke Andrea Arsović, Jelena Živković i Ivana Ščepinski ekipno u gađanju iz puške na 50 metara na Evropskom šampionatu u streljaštvu, rvač Davor Štefanek na Svetskom juniorskom prvenstvu, veslač Milan Uzunović na Svetskom juniorskom prvenstvu u Brandenburgu, rukometaši na kadetskom prvenstvu sveta u Kataru, košarkašice na juniorskom prvenstvu Evrope u Budimpešti, četverac bez kormilara na 2.000 metara i Iva Obradović u "skifu" na Svetskom veslačkom prvenstvu za mlađe seniore u Amsterdamu, košarkaši na juniorskom šampionatu Evrope u Beogradu, vaterpolisti na Evropskom juniorskom prvenstvu u Sofiji... Hvale vredni rezultati su i drugo mesto za odbojkašice na Svetskom juniorskom prvenstvu u Turskoj, drugo mesto rukometaša na Svetskom juniorskom prvenstvu... Takvih sportskih podviga (uz izvinjenje ako smo nešto preskočili) bilo je toliko da, kako neko reče, "predsednici Svetozar Marović i Boris Tadić i premijer Vojislav Koštunica ovog leta nisu ništa drugo radili nego slali čestitke mladim sportistima".

Streljaštvo, rvanje, veslanje i igre u kojima se lopta drži u rukama su već dugi niz godina sportovi u kojima su sve kategorije sportista i bivše Jugoslavije i sadašnje Srbije i Crne Gore imali zapažene uspehe, pa su u tom smislu

Oko kumstva i pobratimstva

PIŠE: OLGA ZIROJEVIĆ

propagandisti po sportskim listovima i redakcijama ispisali na stotine komentara u slavu "kontinuiteta blistavih rezultata", "nepresušnog izvora talenata" i "prirodne predodređenosti za dominaciju". Pri tome je bilo toliko neumerenosti i samodopadljivosti da više ni treća mesta (a o onima bez medalje da i ne govorimo) nikome nisu bila interesantna.

Međutim, upravo činjenica da su ovi uspjesi postignuti tamo gde su naši sportsiti i u "prethodnom životu" bili u svetskom i evropskom vrhu - vraća priču na početak i pokazuje da na svetsku sportsku pijacu, posebno kad su mlađe kategorije u pitanju, svako iznosi ono što ima. U tom smislu je pomalo nezapaženo prošla činjenica da su na Svetskom omladinskom šampionatu u fudbalu, održanom krajem juna u Holandiji prva četiri mesta zauzele reprezentacije Nigerije, Argentine, Brazila i Maroka (nijedna iz Evrope), dakle iz zemalja sa kontinenta koji su najveći izvoznici mladih fudbalera na evropsko tržište.

Perica Radenković, čovek koji kao nekadašnji golman, a potom uspešan trener i menadžer u Nemačkoj dobro poznaje prilike u evropskom fudbalu, izjavio je tih dana da "nemačkom reprezentativnom fudbalu preti tiho propadanje, jer će se bogatim klubovima više isplatiti da kupuju jeftine mlade igrače iz siromašnih zemalja, nego da ih za velike pare školuju u sopstvenim kadetskim i juniorskim pogonima". Upravo to se pokazalo ovih dana, kad su objavljeni podaci da u najjačim evropskim fudbalskim ligama ubedljivu većinu među "strancima" čine igrači iz Brazila, Argentine i afričkih zemalja i ma koliko tu statistiku donekle ublažavala činjenica da po "Bosmanovom zakonu" sportisti iz zemalja EU imaju status "komunitaraca" - jasno je da rezultati mladih kategorija sve više odslikavaju i kako se ko kotira na profesionalnom tržištu.

U tom smislu je, za ovu analizu, veoma indikativan podatak da su u nemačkoj košarkaškoj organizaciji rešili da u svojoj Drugoj ligi još više otvore granice za mlade igrače iz zemalja izvan EU, s tim da jedino ograničenje postoji za "igrače iz bivše SFRJ". Kad je nedavno bonski "Telekom" u okviru ULEB kupa gostovao u Železniku u prvoj postavi vicešampiona Nemačke bili su dva igrača iz Srbije i po jedan iz Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Slovenije, a na klupi je sedeo Zemunac sa bosanskim pasošem. Kad se u tom svetlu pogledaju "kontinuitet blistavih rezultata", "nepresušan izvora talenata" i "prirodne predodređenosti za dominaciju" - slika postaje znatno sumornija i gotovo da nema razloga za veliko čestitanje. Jednostavno rečeno, mladi sportisti "sa ovih prostora" svetska i evropska takmičenja sa svojim vršnjacima ne vide samo kao priliku za proveru svojih sportskih sposobnosti, već i kao jedinu šansu da sebi obezbede bar pristojan, ako ne i bogat život. Druga je, dakle, priča zašto su ostala područja svakodnevnog života, od biznisa do nauke i umetnosti, toliko provincijalizovana i opterećena pečatima "balkanske krčme" - da se gotovo na prste mogu izbrojati vrednija dostignuća na svetskom i evropskom planu. Sport, uz ostalo, daje i egzaktne podatke, jer koristi jezik brojki, plasmana i "statistika" koji je mnogo lakše pretvoriti u konkretne iznose u ugovorima, a sportski pasoši, jednostavno, ne poznaju nikakve granice.

Po mišljenju Veselina Čajkanovića i kumstvo i pobratimstvo - mistično krvno srodstvo koje se sklapa ceremonijalno (izmenom ili pijenjem zajedničke krvi ili vina) - svakako su stariji od hrišćanstva. Ova duhovna srodstva, koja spadaju u običaje životnog ciklusa, sačuvala su se u narodu i nakon prelaska na islam. Srbi i Hrvati muslimanske vere, kaže slovenački etnolog i antropolog Niko Županić, prilikom obrezivanja (sunset), koje se vrši kod dečaka od šeste do osme godine, pozovu nekoga prijatelja za kuma, koji drži dečaka prilikom sunečenja i daruje. Kod muslimana u Hercegovini naziva se šišano ili vodeno kumstvo; tako da muslimani bivaju hrišćanima "šišani i vodeni kum", i obratno. Ovde, dodaje Županić, odrežu čuperke na tri mesta; nad desnim uhom, u sredini i nad levim uhom i bacaju ih u zdelu napunjenu vodom, koja se nalazi kraj kumčeta i u koju gosti bacaju novac. Osmanski Turci pri tome ne uzimaju kuma, jer ga Koran ne zahteva.

U Bosni je šišano ili striženo kumstvo, čitamo u *Srpskom mitološkom rečniku*, bio opšti običaj bez obzira na veroispovest. Njime se nije sticalo srodstvo, ali se pojačavalo prijateljstvo. "Kum odstriže bič kose kumčetu, u koji se stavi novac. Zatim se kum časti jelom i pićem i daruje". Za razliku od verskog kuma, koji je mogao biti samo jedan, prijateljskih je moglo biti nekoliko. Srbi su okumljivali muhamedanske vernike da bi od njih imali zaštitu (otuda, "Oj Turčine, za nevolju kume"). "Još i danas (1924) se", kaže Jovan Hadži Vasiljević, "baš u poturčenjaka u Južnoj Srbiji, održava šišano kumstvo. Prijatelji će se zvati između sebe *kumarama*, a kum će dete zvati *kumče*. U nekim krajevima se zovu i *kumovima*. Svuda poturčenjaci okumljuju hrišćane za striženje dece i te kumove smatraju za najbliže svoje srodnike i od njih ne kriju ni svoje ženskiunje. U Debarskoj oblasti se šišani kum zove i *kum krsnik*. Ima slučajeva gde su *kršteni kumovi* primili islam (...), pa i dalje ostali kumovi, samo šišani...". U nekim selima u ovoj oblasti postoji i običaj "kumstva". Dva dana pre svadbe gosti se sakupljaju kod zeta i kum sve goste časti alvom. "Kumstvo" pravi mladoženjin kum.

U Crnogorskom primorju, kako svedoči Tihomir Đorđević, "kum detetu odreže kosu na čelu i slijepim očima, baš kao i pravoslavnim". Šišano se kumstvo "cijeni isto onako kao kršteno kumstvo kod pravoslavnih, i šišani se kum smatra kao najbolji prijatelj".

U području Brodareva bilo je slučajeva, sve do najnovijih vremena da pripadnik jedne verske grupe šiša dete druge verske grupe. Tako je 1956. godine Miljan Čabarkapa iz Slatine šišao devojčicu Anu, kćer Kare Sadiković iz sela Brvino i ova kumstva poštovala su obe strane.

Ni kod Albanaca verska pripadnost nije igrala nikakvu ulogu prilikom prihvatanja kumstva - šišanog kumstva. Kum (alb. *kumar*) seče makazama kumčetu nešto kose s

glave; u obliku krsta, ako je u pitanju hrišćanina, odnosno na četiri različita mesta kod muslimana.

Šišano kumstvo našlo je odjeka i u narodnoj epici. Najviše pesama je u vezi sa hajdukom Mijatom Tomićem (verovatno u drugoj polovini XVII veka), koji je imao, više puta, šišano kumstvo kod muslimana.

O starini *pobratimstva* svedoče Herodot i Tacit. Ovo veštačko orodavanje u narodu ili, da se ponovo vratimo Čajkanoviću, mistično uspostavljeno krvno srodstvo, nastaje iz više razloga, pojednostavljeno rečeno, iz dva: iz ljubavi i iz nužde. A moguće su i sve kombinacije, i nema nikakvih prepreka, uključujući i verske, i nacionalne. Čak su mešovite sredine predstavljale pogodno tlo za razvijanje ovog običaja. Pojedini oblici pobratimstva sklapani su, pre svega, iz praktičnih razloga, a u manjini su, ipak, mađijski pobratimski odnosi.

Običaj bratimljenja između hrišćana i muslimana u Bosanskoj Krajini, kaže turski svetski putnik Evlija Čelebija, je čest "premda ovo nema ni u muslimanskoj ni u hrišćanskoj (svetoj) knjiz".

"Kod Brđana i Arbanasa", kaže Petar Stojanović, "bratime se ljudi raznih 'zakona' (verosipovesti). Tamo je pobratimstvo svežije nego u staroj Crnoj Gori. Kući se, uopšte, više od drugih Brđana bratime sa Turcima i Arbanasima. Pobratimstvo se drži jednako između pobratima istih kao i između pobratima raznih vjeroispovesti". Tako je Marko Miljanov bio pobratim Šaban-bega iz Tuzi i Alila Bečova iz Tudemila. Ceremonija bratimljenja bila je drukčija kada nisu bili u pitanju jednovernici. Pobratimstvo između crnogorskih glavara sveštenika i turskih dostojanstvenika, uprkos opštoj netoleranciji prema islamu, nije izuzetna pojava. U doba Njegoša društvena svest je više bila opterećena tradicijom plemena nego dogmatikom pravoslavlja. Pa i sam Njegoš, uprkos kanonima pravoslavne crkve, bratimi se sa hercegovačkim Ali-pašom Stočevićem. I katolički sveštenici u Albaniji bratimili su se, krvlju, sa muslimanskim bajraktarima. Pored kumstva, pobratimstvo je, sve do novijeg doba imalo veliki značaj za umir krvne osvete. Zbog nesigurnog stanja u graničnim krajevima Crne Gore i Turske pobratimstvo služi i jednim i drugima kao "propusnica za međusobni saobraćaj i ličnu i imovinsku zaštitu". U Kućima u vreme "besuda ljudi su sreda imavali po desetak pobratima, i čim je besuda nestalo i primjeri bratimljenja su smanjeni. Bolji i glasovitiji ljudi iz uglednijih bratstava imali su više pobratima nego nejačica".

Poput kumstva, i pobratimstvo je našlo odjeka u epskoj poeziji, pa je tako pobratim Kraljevića Marka janjičarski aga.

Literatura:

V. Čajkanović, *Mit i religija u Srba*, Beograd 1973.

N. Županić, *Šišano kumstvo kod jugoistočnih Slovenaca i ostalih Slovena*, Glasnik Etnografskog instituta 1-2, 1952.

Srpski mitološki rečnik, drugo dopunjeno izdanje, Beograd 1998.

J. Hadži Vasiljević, *Muslimani naše krvi u Južnoj Srbiji*, Beograd 1924.

T. Đorđević, *Preislamski ostaci među jugoslevenskim muslimanima*,

Naš narodni život 6, Beograd 1932.

P. Bartl, *Kryptochristentum und Formen des religioesen Synkretismus in Albanien*, Graezer und muenchener Balkanologische Studien, Muenchen 1967.

Dr. Antonić, *Prilog prooučavanju pobratimstva*, Glasnik Etnografskog instituta XXVI, Beograd 1972.

Evlija Čelebi, *Putopis, odlomci o jugoslavnskim zemljama*, predgovor, uvod i komentar H. Šasbanović, Sarajevo 1967.

P. Stojanović, *Pobratimstvo kao osobita vrsta srodstva u Crnoj Gori i sjeverioj Albaniji (osvrta na stanje u XIX i u početku XX vijeka)*, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena 47. Zagreb 1977.

Izručivanje ratnih zločinaca i njihovih pomagača Jugoslaviji (IV)

PIŠE: BRANKO PAVLICA

Poznata je činjenica da je Jugoslovenska armija u završnim operacijama na jugoslovenskom ratištu zarobila 221.287 pripadnika neprijateljskih oružanih formacija, među kojima su se nalazili i 84.453 pripadnika nemačke vojne sile. Takode, poznata je činjenica da je Jugoslavija među prvima izvršila reputaciju ratnih zarobljenika. Naime, pridržavajući se sporazuma odluke ministra inostranih poslova četiri velike sile od 17. IV 1947. godine, Jugoslavija je repatrikala do 18. I 1949. godine 209.499 zarobljenika među kojima i 74.354. bivša prpadnika nemačke vojne sile¹.

Od 1024 zadržana nemačka ratna zločinca, do 1951. godine 507 je bilo amnestirano i repartirano, 24 zarobljenika-ratna zločinca su osuđena na smrt i streljana, 51 je umro u zatvoru tokom izdržavanja sudske kazne, a dvojca su pobegla². Pitanje sudbine nemačkih ratnih zarobljenika u Jugoslaviji konačno je regulisano odlukom SIV od 18. I 1953. godine. Tom odlukom oslobođena je daljeg izdržavanja kazne grupa od 11 Nemaca bivših pripadnika nemačkih okupacionih snaga u Jugoslaviji. Posle njihovog odlaska 23. III 1953. u Jugoslaviji se nije nalazio više nijedan nemački ratni zločinac. Nasuprot tome, ovakva politička rešenja u vezi ekstradicije ratnih zločinaca i odbeglih domaćih izdajnika, nisu, od strane zapadnih okupacionih sila u Nemačkoj, odnosno, od strane SR Nemačke, uzvraćena.

Naprotiv, "što se tiče pitanja izdajnika i kvislinga jugoslovenska delegacija žali što između Ujedinjenih nacija nije postupljeno dosad onako kako je to preporučivala Generalna skupština u rezoluciji br. 2 do 12. II 1946. godine. Tu je rečeno da status izbeglica ni na koji način ne predstavlja smetnju za predaju i kažnjavanje kvislinga i izdajnika, saobrazno međunarodnim ugovorima i sporazumima,

sadašnjim i budućim”.

Jugoslovenski delegat Sava Kosanović je predložio da Generalna skupština OUN prihvati rezoluciju kojom će:

1) da ponovo potvrdi principe rezolucije od 13. februara 1964. godine, prema kojoj se ratni zločinci imaju da uhapsu i izruče zemljama gde su počinili zločine, kako bi se izveli na sud i kaznili prema zakonima tih zemalja;

2) da najozbiljnije pozove članice Ujedinjenih nacija kao i države koje su podnele molbu za prijem u članstvo Ujedinjenih nacija, da bez odugovlačenja preduzmu potrebne mere za pronalaženje i izručenje ratnih zločinaca koji se nalaze na njihovim teritorijama;

3) da pozove vlade čije vojne snage kontrolišu bivše neprijateljske teritorije da preduzmu sve potrebne mere za hapšenje i izručenje ratnih zločinaca s tih teritorija;³

4) da izrazi uverenje da je u interesu dobrih odnosa među narodima i u interesu međunarodne saradnje, da države iz bilo kojih razloga nisu članice Ujedinjenih nacija takođe preduzmu mere u skladu sa ovom rezolucijom;

5) da pozove sve vlade da bez odugovlačenja preduzmu postupak protiv svakog ratnog zločinca koji bi se zatekao na njihovim teritorijama;

6) da pozove članice Ujedinjenih nacija da sklope bilateralne sporazume za izručivanje ratnih zločinaca i kvislinga i da se tih sporazuma dosledno pridržavaju;

7) da pozove Generalnog sekretara Ujedinjenih nacija da od svih članica Ujedinjenih nacija skupi podatke o primeni ovih preporuka i da o primljenim odgovorima podnese izveštaj na trećem redovnom zasedanju Generalne skupštine Ujedinjenih nacija.⁴

Međutim, ovaj predlog jugoslovenske rezolucije nije prihvaćen. Naprotiv, prihvaćena je britanska rezolucija kojom se konstatuje da je u pogledu izručivanja ratnih zločinaca učinjen “veliki napredak” i ona sadrži takve tačke da se – kako se izrazio sovjetski delegat Višinski – svodi, ustvari, na rezoluciju o “neizručivanju ratnih zločinaca”.⁵

Glavni “argument” predstavnika SAD, V. Britanije i Salvadora da se odbaci jugoslovenska rezolucija bio je: “jugoslovensku rezoluciju treba odbaciti pošto u njoj stoji da vlade nekih zemalja ne ispunjavaju međunarodne obaveze u pogledu predavanja ratnih zločinaca, što znači da se ova optužba odnosi na vlade Sjedinjenih Američkih Država i Velike Britanije”.⁶ Takođe, ovi predstavnici su izjavili “da im nije jasno šta se podrazumeva pod pojmom ‘ratni zločinci’”, te su istakli “da će nastaviti sa dosadašnjom politikom u pogledu izručivanja ratnih zločinaca”.

I doista, sa takvom “politikom” izručivanja ratnih zločinaca i drugih izdajnika Jugoslaviji je nastavljeno.

Početkom 1946. godine registrovano je kod Komisije UN za ratne zločine, na osnovu jugoslovenskih prijava, 1.147 Nemaca i 551 izdajnik – pomagač okupatora u vršenju zločina. Do 21. marta iste godine Jugoslaviji je izručeno samo 17 nemačkih ratnih zločinaca i 16 izdajnika.⁷ Ili, američke okupacione vlasti u Nemačkoj i Austriji su tokom 1946. i 1947. godine od zatraženih 198 ratnih zločinaca, izručili Jugoslaviji samo 20. Još gora situacija je bila u francuskoj okupacionoj zoni Nemačke. Naime, francuske

okupacione vlasti u Nemačkoj, “i pored načelnog obećanja francuske vlade, uopšte ne izdaju ratne zločine”. Od zatraženih 70 ratnih zločinaca britanske okupacione vlasti u Nemačkoj izručile su Jugoslaviji od polovine maja 1947. godine samo 18 lica.⁸ U periodu do 1948. godine na osnovu jugoslovenskih prijava registrovano je kod Komisije UN za ratne zločine u Londonu 2.104 Nemaca i Austrijanaca – ratnih zločinaca. Jugoslovenska vlada je zatražila izdavanje 1.712 lica, međutim, izručeno joj je samo 309. Od 7.812 registrovanih jugoslovenskih državljana – ratnih zločinaca i izdajnika, pronađeno je i zatraženo izdavanje 1.862, dok su Jugoslaviji stvarno izručena samo 43 lica.⁹

Dakle, povodom repatrijacije ratnih zarobljenika, ali i izručivanja ratnih zločinaca, izdajnika i drugih kolaboracionista, američke, britanske i francuske okupacione vlasti u Nemačkoj vrše “diskriminaciju između tražilaca ekstradicije”.¹⁰ Još krajem rata francuski, belgijski, holandski, luksemburški, norveški ili danski državljani (raseljena lica i izbeglice) su, bez obzira na vlastitu želju, repatriirani, dok to nije bio slučaj sa jugoslovenskim državljanima. Raseljena lica i izbeglice sprečavani su da se vrate u Jugoslaviju, ili su to uspevali uz ogromne teškoće (odvrćanja, šikaniranja i pretnje).¹¹ Kod izručivanja ratnih zločinaca i drugih izdajnika vršena je otvorena diskriminacija. Jednostavno, “američke okupacione vlasti u Nemačkoj i Austriji (a takođe i britanske i francuske – napomena P.B.) odlučile su da se ne smatraju obaveznim da izručuju ratne zločince, koje je kao takve registrovala komisija Ujedinjenih nacija. Zauzevši takav stav američke vlasti su prestale da jugoslovenskom sudu izdaju ratne zločince”.¹²

Konačno, jugoslovenski stav o pitanju izbeglica i raseljenih lica, s jedne, i o pitanju izručivanja ratnih zločinaca i njihovih pomagača Jugoslaviji, s druge strane, izneo je V. Dedijer na sednici Komiteta za socijalna, kulturna i humanitarna pitanja Generalne skupštine OUN u novembru 1949. godine: “Ratne žrtve, ljudi nasilno odvedeni od svojih domova, izmešani su sa onim svojim zemljacima koje hitlerovski vojni okupatorski aparat nije odvuкао iz njihovih zemalja već koji su svesno i voljno bežali u Nemačku zajedno sa nemačkom armijom. Tako je prvi korak savezničkih i okupacionih sila bio da se raseljena lica – ratne žrtve – izmešaju sa ratnim zločincima i kvislingima, da se stave u iste logore, da se ne samo izjednače sa njima nego čak – u najvećem broju slučajeva – da se stave pod neposrednu komandu tih zločinaca i kvislinga. Okupacione vlasti umesto da izvrše ekstradiciju jugoslovenskih kvislinga smestile su ih u logore raseljenih lica. Na taj način, u vreme kada je stvorena IRO (Međunarodna organizacija za izbeglice i raseljena lica – napomena P.B.), okupirane teritorije Nemačke, Austrije i Italije – bile su pune logora u kojima su ratne žrtve zajedno sa svojim dželatima očekivale rešenje svoje sudbine.

Edrans statistikel report (Prethodni statistički izveštaj IRO, pr. red.) za avgust 1949. beleži da postoji još 20.723 Jugoslovena koji su priznati kao izbeglice i za čiji se opstanak brine IRO. Ako se ovome dodaju i Jugosloveni-izbeglice koji ne dobijaju prvu pomoć, tj. 15 odsto od ukupnog broja, onda

prema statistikama IRO izlazi da je u avgustu postojalo samo oko 31.200 jugoslovenskih izbeglica. Da bi se razumele ove brojke treba napomenuti da je od 371.000 pripadnika stare jugoslovenske vojske i mornarice, koliko je po Hitlerovom saopštenju iz aprila 1941, odvedeno u logore, ostalo van zemlje samo oko 5.300 ljudi. Treba takođe napomenuti da se od 312.000 ljudi nasilno odvedenih na rad u logore u Nemačku nije vratilo samo oko 3.000 ljudi. Raznih izbeglica koji su napustili Jugoslaviju posle rata zbog neslaganja sa režimom ima oko 3.000, tako da pravih raseljenih lica i izbeglica ima samo oko 11.300. Sve ostalo su ratni zločinci i kvislinzi... Njih je svega 1,2 odsto.¹³

Iz navedenog proizlazi da su zapadne okupacione sile shodno svojim spoljnopolitičkim ciljevima i interesima vršile diskriminaciju prema Jugoslaviji i drugim istočnim zemljama povodom izručivanja ratnih zločinaca i drugih izdajnika, i to uprkos postojanju načela međunarodnog prava o odgovornosti ratnih zločinaca i obavezi država da gone i izručuju ratne zločince.

Napomene:

¹ Kršenje ili zaštita ljudskih prava (Povodom Adenaurove izjave u Bonselnom parlamentu). "Borba", 1. II 1950.

² Izjava direktora Direkcije za informacije Vlade FNRJ V. Dedijera povodom trđenja g. Adenaura o nemačkim ratnim zarobljenicima u Jugoslaviji, "Borba", 4. III 1950.

³ Vidi: Izjava dr M. Bartoša Tanjugu - Ratni zločinci ne mogu imati status izbeglica, "Borba", 13. XII 1962.

⁴ Ekspozicija A. Rankovića o unutrašnjoj politici podnet je Narodnoj skupštini FNRJ 24. III 1946, "Politika", 25. III 1946.

⁵ Tanjugovo saopštenje - Pitanje izručenja ratnih zločinaca, kvilinga i izdajnika pred plenarnim zasjedanjem Generalne skupštine OUN, "Politika", 2. XI 1947.

⁶ Vidi: Govor ministra spoljnih poslova FNRJ Stanoja Simića na plenarnom zasjedanju Generalne skupštine OUN 31. X 1947, "Politika", 2. XI 1947.

⁷ Ekspozicija A. Rankovića o unutrašnjoj politici podnet Narodnoj skupštini FNRJ 24. III 1946, "Politika", 25. III 1946.

⁸ Vidi: Govor jugoslovenskog predstavnika S. Kosanovića na plenarnoj sednici Komiteta br. 6 (za pravna pitanja) Generalne skupštine OUN, "Politika", 13. X 1947.

⁹ Lj. Radovanović, Današnje stanje u pogledu kažnjavanja ratnih zločinaca i pomagača okupatora, "Arhiv za pravne i društvene nauke", 1948, br. 3, str. 380.

¹⁰ M. Bartoš, Pitanje ratnih zločinaca, "Trideset dana", 1947, br. 24, str. 52.

¹¹ L. Mates, Međunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije, Beograd, 1976, str. 64-65.

¹² Govor jugoslovenskog delegata M. Bartoša na plenarnoj sednici Generalne skupštine OUN na kojoj je razmatrano pitanje stvaranja Međunarodne organizacije za izbeglice i raseljena lica, "Politika", 19. XII 1946.

¹³ Cit. po: Četvrto zasjedanje Generalne skupštine OUN - Na sednici Komiteta za socijalna, kulturna i humanitarna pitanja delegat FNRJ Dedijer izneo je stav jugoslovenske delegacije o pitanju izbeglica i raseljenih lica, "Borba", 10. XI 1949.

"Da ne zaboravimo"

PIŠE: LEPA MLAĐENović

Od 1995, dakle desetak dana nakon masakra, *Žene u crnom* počele su sa obeležavanjem svake godine od genocida u Srebrenici: stajanjem na Trgu Republike, u crnini i ćutanju. Pošto odgovornost za žrtve traže u srpskim vlastima; pošto su još pre 14 godina odlučile da na ulici iskažu svoj antifašističke stavove. Bez reči, telima na trotoaru.

Sa iskustvom da je prošle godine stajanje ometano fizičkim i verbalnim nasiljem, ove godine policija je na vreme obavestena o velikom stepenu rizika ove manifestacije. Tako su policijska kola pola sata ranije dovezla na trg destak policajaca. U to vreme počeli su sa okupljanjem i tzv. kontra-mitingaši, mladići fašisti koji su došli s namerom da ometaju, po mogućstvu nasiljem, i starije osobe koje su došle s namerom da ometaju na svoj način, verbalno.

U svakom slučaju, ponosne, odgovorne, autonomne žene u crnom napravile su ogroman krug po celom trgu, sa centralnim natpisom DA NE ZABORAVIMO, što je ove godine bio i naslov komemoracije u Potočarima. Na desno od ovog platna, stajale su žene sa natpisima, „godinu dana od zločina u Srebrenici...“, „dve godine od zločina u Srebrenici...“, „tri godine...“ i tako deset žena. S desne strane od centralnog platna stajale su žene sa natpisima NIKAD VIŠE na pet jezika. Pored, dugačko belo platno sa određenim brojem imena žrtava Srebrenice 1995, platno koje su poklonile prijateljice iz organizacije žena iz Srebrenice. Do njih italijanske aktivistkinje DONNE IN NERO. Na podu sveće u mirovnom znaku i pored, crno platno sa ženskim mirovnim znakom.

Ocrtni pločnik dostojanstvenim ženama u crnom s belim ružama u rukama. Nebo vedro i letnje baš kao i u miru i u ratu. Gradski lenji nedeljni saobraćaj, trolejbusi prolaze. Lepota na trgu, žene su izašle s odlukom da stoje u ime svoje građanske odgovornosti.

Sve je na početku išlo po planu. Više od mesec dana aktivistkinje *Žena u crnom* planiraju ovo stajanje. Dogovaraju se. Crtaju mape simbola: istok/zapad, natpisi, cveće.... Ali, nakon petanestak minuta od početka stajanja, ekipa ošišanih muškaraca kreće sa vikom: „Nož, žica, Srebrenica“, slogan poznat antiratnom pokretu već godinama. Pored njih kordon policajaca, sada ih ima više od desetak. Međutim, vika je brzo završena. Prošle godine vika je bila permanentna i sugestivna. Ovog puta je mnogo više žena, mnogo više policije, i više „kontraša“ fašista. Šetali su sa svih strana oko nas. U jednom trenutku njih pet šest je krenulo polako ali nesigurno da ulazi u protesni komemorativni krug. Odmah, policajci, mirno ali efikasno prilaze im i upućuju ih nazad. Konačno jedna prava akcija policije.

Nakon toga, u komemorativni krug ubačena je konzerva koja se dimi. Vetar je dunuo, i cela jedna strana

velikog kruga žena je dobila suzavac pravo u lice. Neke su morale da potrče dalje od dima. Druga polovina kruga mirno je stajala. I već posle nekoliko minuta počele su da se vraćaju crvenih očiju sve one koje su se sklonile. Krug je uspostavljen uz hiljade emocija i asocijacija na nepravde.

Nakon sata stajanja, na kraju, žene su, jedna po jedna, izlazile iz kruga, dolazile na stepenice spomenika i pored natpisa „Srebrenica, 1995-2005“ ostavljale pažljivo svoju ružu. Svaka u svojim mislima i željama, s pažnjom onih kojih se drugi tiču.

Bilo nas je iz Italije, Nemačke, SAD, a aktivistkinja izraelskih *Žena u crnom*, Orli Friman, je napisala:

„Komemoracijom žrtava Srebrenice u srcu Beograda, Trg Republike postaje osporena teritorija u kojoj su granice srpske kolektivne memorije u pitanju, osporena teritorija u kojoj se pita kako da se pamti i kako da se zaboravi.“

Nakon završetka manifestacije, jedan deo aktivistkinja *Žena u crnom* otišao je u pratnji policije. Trg je ostao gotovo prazan, a odmah nakon toga osobe namerne da čuvaju krv i tlo, pocepale su natpis o Srebrenici pored spomenika i pogazile bele ruže, uz buran aplauz istih.

Svetlana Slapšak je napisala: „Atinska demokratija imala je dva termina za dva moguća tipa odnosa pojedinca prema državi. Jedno je bio *polites*, građanin, a drugo *patriotes*, zemljak.“ U ovom julskom satu komemoracije, zemljaci su klicali tlu, a građanke su potvrđivale vrednost solidarnosti. Građanke su još jednom izvele svoja tela na trg da simbolično kažu da je u njihovo ime izvršen genocid u susedstvu, da osuđuju počinitelje, i da građankama i građanima bošnjačke nacionalnosti, bosanske i međunarodne javnosti kažu: genocid u Srebrenici je naša sramota, tu smo, čujemo vas, OPROSTITUTE NAM.

ADRA je tamo gdje je ljudima najteže

PIŠE: RADE VUKOSAV

Kad je ljudima najteže, najvažnije je da osjete da nisu sami. U ljudska prava spada prvenstveno dostojan život svih ljudskih bića u svijetu, prava za koja se aktivno, mukotrpno i nesebično bori i jena ugledna humanitarna organizacija koja se zove ADRA. ADRA se pokazala fenomenom.

ADRA (Adventistički dobrotvorni rad), čiji je organizator i izvršilac Hrišćanska adventistička crkva je uvijek tamo gdje je ljudima najteže. Bila i sada je.

Ove se godine navršava 10 godina od završetka rata u Bosni i Hercegovini (BiH)

Podsjetimo na hrabru i nesebičnu pomoć ADRE Sarajevu, u doba prošle agresije na BiH, kada su Sarajlije tri i po godine živjeli u smrtonosnom obruču i ginuli od granata, snajperista, gladi, zime i svake nestašice: bez vode, hrane odjeće i obuće, lijekova, struje, plina; pritisnuti zločinačkom opsadom, razaranjima, ubijanjima, ranjavanjima... Zlikovci ubijaju Sarajevo, a pomoći niotkuda. Na sreću, našli su se dobri ljudi kojih je uvijek bilo i bit će ih. Razne humanitarne organizacije, među kojima ADRA zauzima zadivljuće mjesto, kao što su UNHCR, CARITAS, MERHAMET, LA BENAVAL, Ljekari bez granica, pojedine strane ambasade i drugi, poduzeli su sve da sarajevski građani, jednostavno rečeno, ne pomru od gladi, žeđi, raznih zaraznih bolesti i zime.

Ovdje je riječ o ADRI, koja je iskazala dovoljno volje i hrabrosti, saosjećanja sa ugroženima, mnogo rada oko prikupljanja donacija, skladištenja paketa, pisama, lijekova, nalaženje hrabrih vozača kamiona koji su pomoć prevozili preko granice, kroz ratišta, do Sarajeva. I ne samo do Sarajeva nego i do drugih mjesta i ugroženih oblasti. Trebalo je stotine hiljada pisama, u oba smijera, prenijeti i uručiti rodbini i prijateljima iz ondašnje SRJ u BiH i obratno. Paketi i pisma su čak dolazili i iz Sarajeva i drugih krajeva BiH od prijatelja i rodbine onima koji su izbjegli u SRJ i drugdje. Čudo je to jedno. Za većinu podataka u ovome tekstu zahvalan sam, do sada meni nepoznatim velikim prijateljima Mirjani i Radomiru Nikoliću, (propovjedniku), koji su u najteže vrijeme za Sarajlije ostali u Sarajevu i bili aktivisti, rukovodioci, organizatori humanitarne djelatnosti ADRE za građane Sarajeva, svima, bez obzira na nacionalnost. Prvo, evo sadržaja rukom pisanog pisma koje su mi rečeni prijatelji poslali:

“Za period I. VII 1992. do 15. VIII 1994. godine je ADRA imala nekoliko segmenata aktivnosti:

1. Sakupljanje, prevoz i dostava (distribucija) paketa sa prostora bivše SRJ kao i iz svijeta. Podijeljeno je 300.000 paketa težine od 15 do 20 kg.

2. Povezivanje rastavljenih porodica, rodbine i prijatelja putem pisama. Razdijeljeno je 500.000 pisama.

3. Sakupljanje i distribucija lijekova. Nemam podataka koliko je lijekova podijeljeno, ali je apoteka od januara 1993. do 18. VIII 1994. godine radila i uvijek bila dobro

snabdjevena.

4. Dobiveno je od raznih donatora i podijeljeno oko 250 tona (samo u njihovoj aktivnosti, R.V.) humanitarne pomoći: hrane, odjeće, obuće i higijenskog materijala. Aktivnost ADRE mislim da najbolje ilustruje anketa lista 'Dan' koju vam šaljem".

KOJA HUMANITARNA ORGANIZACIJA (DOMAĆA ILI STRANA) JE NAJVIŠE POMOGLA SARAJLJAMA ILI VAMA LIČNO U OVOM RATU? Odgovori: UNHCR – 33 odsto, ADRA - 16 odsto, CARITAS 11 odsto, MERHAMED – 7 odsto, DJ. AMBASADA – 4 odsto, CRVENI KRST – 3 odsto, DOBROTVOR – 2 odsto, LA BENEVOL – 2 odsto, LJEKARI BEZ GRANICA – 1 odsto.

Kako je aktivnost ADRE, u ono doba, opisivala štampa vidi se iz nekoliko primjera:

Slobodan prijevod sa engleskog reportaže Tihomira Kukolje, urednika lista "Adventpres" u Zagrebu, koji je proveo mjesec dana u Sarajevu i napisao:

"Ja sam došao u Sarajevo poslije 13 godina i doživio šok. Svuda su se vidjele ruševine od razaranja i ubijanja. Uprkos svakodnevnom granatiranju i ubijanja, nisam vidio nijednog uplašenog čovjeka. Ljudi nisu tražili skloništa. Oni žive u stanovima i kućama. Ako granata padne i ubije nekoga, 15 minuta nakon toga ljudi izlaze na ulice i djeca se igraju... Mnogi ljudi su izgubili 10-15 kg težine. Oni koji imaju nekakav posao zarađuju 3 DM mjesečno, na crnom tržištu jaje je 5 DM, a govedina 20 DM. U koliko bi bilo više humanitarne pomoći, cijene bi na crnom tržištu bile niže.

Do sada je ADRA pomogla Sarajevu sa 400 tona hrane i odjeće. Na 4 punkta radi 100 volontera. Isporuka se vrši bolesnicima i to zahvaljući vozačima koji voze i kada je u toku granatiranje. Na sreću, niko od njih nije poginuo, istina, neki su povrijeđeni. Svako na recept dobiva besplatne lijekove od ADRE. ADRA je osvojila srca ljudi iz Sarajeva. Iako je samo 20 adventista ostalo u Sarajevu, subotom i nedjeljom crkvu napuni oko 400 ljudi svih nacionalnosti. Oni kažu da tu u crkvi osjećaju mir i sigurnost. ADRA se u Sarajevu bavi isključivo humanitarnim radom. Ona pomaže svim ljudima, bez obzira na nacionalnost. ("Naš glas", adventistički informativni časopis, 2. 10. 1993, Australia, urednik Mladen Kukolja, P.O. Box 262 Footscray 3011. Vic, objavljeno u "Recordu", Australia, 25. 9. 1993).

Novinari Goran Rosić i Vesna Radivojević u "Borbi", Beograd, od 3-4. aprila 1993. godine, u razgovoru sa Ratkom Kuburićem, sekretarom za komunikacije Hrišćanske adventističke crkve, između ostaloga (posvećena je cijela stranica) su napisali: "Adra' je nekomercijalna, nestranačka humanitarna organizacija, osnovana kao fond za adventistički dobrotvorni rad. U Jugoslaviji 'Adra' ima sedišta u Beogradu, u ulici Božidara Adžije i filijale u Nišu, Novom Sadu, Sarajevu, Podgorici. Crkva nije imala fond koji bi pomagao rad ove organizacije, pa se Odbor adventističke crkve u novoj Jugoslaviji obratio svojim vernicima u zemlji i inostranstvu. Pomoć je počela da stiže iz Beča, Minhena, Štutgarta, Pariza, Ofenbaha, Berlina, iz Amerike, Kanade... Tako je omogućeno da, osim, u Sarajevo, pomoć stigne u Sombor, Vukovar, Šid, Sremsku Mitrovicu, Banja Luku. 'ADRA', humanitarna organizacija Adventističke crkve, (je)

heroj rata.

Svaki kamion koji vozi pomoć, košta nas otprilike 1.500 maraka. Poslednji konvoj, samo da krene odavde, koštao nas je 45.000 nemačkih maraka..."

"Ekspres politika", Beograd, od 8. marta 1993. sa nadnaslovom: "Adra" iz Beograda šampion u pružanju humanitarne pomoći, naslovom "ZAUSTAVITI BOL I PATNJU", (novinar H. Halilović) i podnaslovima: "Jedina humanitarna organizacija koju poštuju svi: i Srbi i Muslimani i Hrvati. Pomoć Sarajevu u vrednosti od oko 800.000 DEM. Pismima spojili 40.000 prekinutih veza". Još i ovaj izvod iz obimnog teksta "Ekspres politike": "Adra' saraduje sa svim humanitarnim organizacijama u zemlji i svetu koje rade na uzdizanju ljudskog dostojanstva putem pomoći i razvoja. Prema rečima humaniste 'Adrine' filijale u Beogradu, na teritoriji bivše Jugoslavije 'Adra' ima dobru saradnju sa 'Dobrotvorom', Crvenim krstom Jugoslavije, 'Merhametom' i sa 'Karitasom'... Drago nam je da su ljudi sa nama, kaže Ratko Kuburić. Želimo da zahvalimo svima koji nam pomažu u materijalnim i drugim sredstvima. Posebno bih zahvalio beogradskim poštama 2 i 7, koje sva pisma i pakete, koje mi dopremimo do Beograda, u sve krajeve bivše Jugoslavije i sve krajeve sveta, bez ikakve nadoknade otpremaju".

Taj se proces neprekidno i dalje odvijao. ADRA iz Novog Sada je poslala desetine hiljada paketa i stotine hiljada pisama, većinom za Sarajevo. Dolje potpisamome je ovo poznato, pošto je, kao volonter, pomagao u manipulaciji i utovaru pomoći u kamione.

Nipošto ovdje ne smijemo zaobići hrabre i požrtvovane vozače, koji su, reskirajući svoj život, tokom vožnje bili izloženi pogibeljima. U gore spomenutoj "Borbi" izjavljaju da im je na putu za Sarajevo najopasnija dionica puta bila kod Crnog vrha u blizini Zvornika, kada su se utrkivali da ne ostanu posljednji u koloni, jer su posljednji bili najizloženi opasnosti. Kritično je bilo i spuštati se od Trebevića prema Sarajevu. "Na Zlatištu (brdo iznad Sarajeva) je jedan njihov kamion bio izrešetan mecima, ali na sreću niko nije bio povrijeđen. Kombi u kojem se nalazio Rade Nikolić, direktor sarajevske ADRE izrešetana je bio sa 32 snajperska metka. Nikolić i njegov vozač uspjeli su se spasiti". U Novom Sadu je bilo i natezanja sa nekim vozačima šlepera. Jedan od njih je rano došao u Pavla Papa ulicu, gdje je bilo ADRINO skladište, da vozi pakete koje su, preko ADRE, prijatelji i rođaci slali u Sarajevo. Kad je, dotični vozač, na paketima pročitao pored ostalih imena i adresa i imena Muslimana, reagovao je: "Ako treba voziti samo Srbima, ja ću voziti, a Muslimanima neću, daleko im lepa kuća". Dolje potpisani ga je prekorio i vratio. Nije bilo problema, došli su drugi vozači.

Građani su se u Novom Sadu odazivali dobrovoljno da prenose, uskladištavaju ili u kamione utovaravaju pakete. Pisma su, zajedno sa paketima, u konvojima slata do sarajevskih pošta, a pošte su ih uručivale primaocima. Sve je ovo bio jedan veliki, častan i ljudski humanitarni rad u cilju pomoći onima koji su bili ugroženi, koji su patili, koji i sada pate. Podsetimo da Adra to čini i sada u Srbiji. Adra je pomogla i pomaže poplavljenima u Banatu, te Romima i drugima, pa je i ovo prilika da im se izjavi jedno veliko HVALA za ljudskost i nesebičnost. ■

Pismo uredništvu Enciklopedije Britannica

Ćirilичno izdanje enciklopedije *Britannica* koje je nedavno objavila “Politika”, jedna od najvećih novinskih kuća sa sedištem u Beogradu, otvara mnoga pitanja autentičnosti. Šaljem vam na uvid skeniranu naslovnu stranu Toma III. Ovo se izdanje, sa zaštitnim znakom “Britannica 2005”, našlo u prodaji u Srbiji i Crnoj Gori, kao i u delovima Bosne i Hercegovine.

Samo u tom jednom tomu mogu se naći brojne odrednice lokalnog karaktera, kao što su Egerić Miroslav (profesor lokalnog univerziteta), Elezović Gliša (istoričar), junačke narodne pesme (u odrednici o srpskim pesmama), Erdeljović Jovan (pokojni profesor lokalnog univerziteta), Živković Vasa (domaći pesnik), Živanović Milivoje (domaći glumac), Zbornik Matice srpske (godišnja zbirka srpskog kulturno-literarnog društva), Zah Franja Aleksandar (pokojni predstavnik poljskih emigranata u Beogradu), Zahumlje/Humska zemlja (istorijski naziv za deo Bosne i Hercegovine, na koji je Srbija stalno pretendovala tokom poslednjih vekova), Zemun (okolina Beograda), Zeta, itd. I u drugom tomu ima nekih propusta i lažnih tvrdnji o Bosni i Hercegovini. Na primer, dok odrednica o Bosni i Hercegovini u originalnoj *Britannici* navodi da je “uspon srpskog nacionalizma 1914. rezultirao ubistvom austrijskog nadvojvode Franca Ferdinanda”, “Politikina” verziji iste rečenice namerno izostavlja prve tri ključne reči. To ukazuje da je izdavač bitno promenio originalni sadržaj *Enciklopedije*. “Politikina” verzija *Britannice* liči na još jedno remek delo srpske propagandne mašinerije, glavne pokretačke snage agresije srpskih trupa u regionu tokom devedesetih godina prošlog veka, i zato mislim da biste se mogli zainteresovati za ovaj problem.

Takođe, koristim ovu priliku da istaknem da čak i izvorna *Britannica* (on-line izdanje) još uvek kao zvanični jezik u Bosni i Hercegovini navodi *srpsko-hrvatski*, i to uprkos činjenici da sve više zemalja u svetu priznaje bosanski – poput srpskog i hrvatskog – kao zvanični jezik

većinskog stanovništva Bosne i Hercegovine. Pre nego što je formirana Jugoslavija i nametnut termin *srpsko-hrvatski*, jezici koji su se koristili u Hrvatskoj, Srbiji i Bosni i Hercegovini bili su zvanično označavani kao hrvatski, srpski i bosanski. Stanovništvo ove tri zemlje vremenom je uglavnom napustilo ovu nepravilnu terminologiju koja je bila u upotrebi tokom nekoliko decenija postojanja Jugoslavije. Povremeno je i dalje koriste neki pojedinci, pre svega u kontekstu stalnih srpskih pretenzija na teritorije Hrvatske i Bosne i Hercegovine.

Kao dodatnu referencu šaljem i skeniranu naslovnu stranu bosanske gramatike za srednje škole iz 1890. godine. Antibosanske snage su doslovno očistile teritoriju Bosne i Hercegovine od ove knjige. Međutim, jedan primerak je ipak sačuvan u biblioteci Zagrebačkog univerziteta.

Neću se dalje baviti drugim nepravilnostima i propustima u odrednicama o Bosni, koji se još uvek mogu naći u izvornoj *Britannici* (npr. kaže se da su Bosnu u XIV veku okupirali otomanski Turci, ali nema ni reči o tome kada se Bosna prvi put pojavila kao takva; reka Bosna se ni ne pominje u odrednici o Bosni i Hercegovini, iako je reč o glavnom vodenom putu u zemlji, itd.). Verovatno da se u mnogim slučajevima radi o ostacima delovanja srpske propagandne mašinerije dok je bila u punom zamahu. Međutim, imajući u vidu veliki ugled *Britannice*, nadam se i verujem da će sve problematične odrednice biti temeljno proverene i – gde god je potrebno – korigovane od strane vaših stručnjaka. Ovaj tekst dostavljam i Bosanskom institutu Ujedinjenog Kraljevstva, Bosanskom institutu u Sarajevu i Međunarodnom bošnjačkom udruženju za slučaj da žele da se uključe ili podrže primedbe iznete u ovom tekstu.

Iskreno vaš, Verner Huseljić